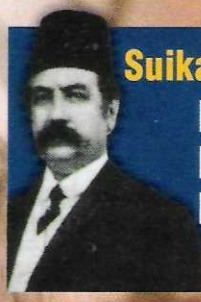
Gizli oturum tutanakları

Meclis'in şahinleri Lozan'ı tartışıyor

popüler tarih

Suikast girişimi
Hedefte Damat Ferit Paşa vardı

populer.tarih@dunya.com Şubat 2003 Sayı 30 3.500.000 TL

212323 2003/02
9 771302 657001
DÜNYA Yayıncılık

SEVGİLİLER GÜNÜ nasıl ortaya çıktı?

merakediyorum@googlegroups.com

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

Lozan tartışmalarının yıldönümünü anarken

2002'nin Aralık sonlarında, Radikal gazetesindeki köşesinde İsmet Berkan, 'Lozan imzalanır mıydı?' başlıklı bir yazı kaleme almıştı. Yazı, Berkan'ın kendi deyimiyle, 'bazı okuyucuların sıkılmaya başladığı' Kıbrıs konusuyla ilgiliydi. Berkan, yazısında, Kıbrıs'a ilişkin Kofi Annan planı ile Lozan Konferansı arasında bir ilişki kuruyor ve şunları söylüyordu:

"Büyük anlaşmaları büyük liderler yapar. Lozan Konferansı'na Atatürk, İsmet Paşa yerine Rauf Denktaş'ı gönderseydi, bugün öyle bir anlaşma da olmazdı, unutmayın. Lozan, Osmanlı gibi dev bir geçmişten gelen insanların altına imza attığı çok ama çok cesur bir anlaşmadır. Düşünün, bu anlaşmayla Atatürk kendi doğduğu toprakları bile bıraktı."

Evet; Lozan gerçekten çok cesur bir antlaşma idi. Ama bu cesaretin bir temeli de vardı. Lozan'ı gerçekleştiren kadroların bu cesurca hareket iradesi, ülkenin geleceği hakkında bir vizyona sahip olmalarından kaynaklanıyordu.

19 Şubat 1923: İzmir'den dönen Mustafa Kemal Paşa, Lozan'dan gelen İsmet Paşa ile Eskişehir'de buluşur; Ankara'ya birlikte dönerler.

Bu kadro, Lozan'ı yalnızca bir 'pazarlık masası' olarak görmüyordu. Lozan 'çökmüş bir dev'in kalıntıları üzerinde yükselecek yeni bir devletin, hukuki çerçevesini uluslararası arenada kabul ettirişiydi aynı zamanda...

Lozan'ı daha da 'cesur' kılan, Konferans'ın bir çözümle sonuçlanması için ağırlığını koyan 'Reis Paşa' ve kadrolarının, 'içeride de' Meclis muhalefetiyle boğuşuyor olmasıydı. Lozan'ı yalnızca bir 'pazarlık masası' olarak gören, bu pazarlığı da yalnızca 'toprak talebi' olarak algılayan ve bu arada, "Reis Paşa ve adamlarına karşı" muhalefet için muhalefet yapan milletvekilleri... O dönemin kendi şartları içinde, "şahin" milletvekilleri...

İlginçtir; 'en şahin' olanlar, askeri bilgileri, memleketin o günkü durumunu kavrayışları en düşük düzeyde olanlardı. Kurtuluş Savaşı'nın kan ve ateşi içinden geçmiş komuta kademesi, 'Reis Paşa'nın yanında, 'şahinler'in karşısındaydı...

İşte aslında, bu yıl Temmuz ayında 80. yıldönümünü idrak edeceğimiz Lozan Barışı'na giden süreç, bundan yine tam 80 yıl önce, Şubat günlerinde, Meclis gizli oturumlarındaki tartışmaların içinden geçerek perçinlenmişti.

Biz de bu ay, özel bir dosyada, Meclis'in gizli oturum tutanaklarından hareket ederek, Lozan tartışmalarına ışık tutmak istedik... Bugünü anlamak için, geçmişin sıcak noktalarını yakalamak gerekir.

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle. ■

İçindekiler

Şubat 2003

KAPAK

50 Sevgililer Günü nasıl ortaya çıktı?
Bugün, aşkın ve sevginin yüceltilmesi olarak karşımıza çıkan Sevgililer Günü, Eski Roma ve Ortaçağ Avrupa'sında, çok farklı boyutlara sahipti...
Serhat Yalamanoğlu

KAPAK: AGÂH ÖZGÜÇ ARŞİVİ

4 Editörden

6 Ayın Tarihi

10 Basında Bu Ay

12 Karakutu
Kansu Şarman

14 Tartışma: On soruda Celaliler
Erhan Afyoncu

20 Arap bayraklarının öyküsü
Burak Cop-Başak Oğuz

26 Damat Ferit'e suikast girişimi
Murat Çulcu

32 Apokria Karnavalı
Devrim Çakır

56 Beyazperdede 'bûse' meselesi
Ali Özuyar

60 İzmir'in 'Körfez vapurları'
Eser Tutel

64 Atlantik Savaşı: 1939-43
Cem Kum

70 Wagon-Lits olayları
Ertan Ünal

76 Komünist Partisi 20. Kongresi
M. Tanju Akad

82 Malcolm X'in öyküsü
Ayşe Özek Karasu

88 Kırk Ambar
Feza Kürkçüoğlu

90 Fausto Zonaro retrospektifi
Lütfü Tınç

94 Ajanda
Devrim Çakır

102 Kitap
Lütfü Tınç

104 Bulmaca
Sedat Yaşayan

106 Ayın Fotoğrafı

DOSYA

37 Gizli oturum tutanaklarında Lozan görüşmeleri
Meclis'in şahinleri neleri tartıştı?
- "Bağdat Türk'tür"
- "Bizden ayrılan memleketlerin hepsinin hesabını sormalıyız"
- "Misak-ı Milli'nin çerçevesini genişletmeliyiz"
- "Mudanya Mütarekesi yerine, İstanbul'u, Trakya'yı almalıydık"
- "Musul için savaşa hazırlandık mı?"

Doğan Kologlu

popüler tarih

Yıl: 3 Sayı: 2003/30 Şubat 2003
Her ayın başında yayımlanır

DÜNYA YAYINCILIK A.Ş. adına
İmtiyaz Sahibi
DİDEM DEMİRKENT ERSİNAN

Genel Yönetmen
OSMAN S. AROLAT

Yazı İşleri Müdürü
LÜTFÜ TINÇ

Haber Merkezi
DEVRİM ÇAKIR

Görsel Yönetmen
MURAT BEŞİKTAŞ

Reklam Sorumlusu
EYLEM ERKILINÇ

Danışma Kurulu
ERHAN AFYONCU • FAHRİ ARAL
ÜMİT BAYAZOĞLU • YÜCEL DEMİREL
IŞIN DEMİRKENT • EDHEM ELDEM
VAHDETTİN ENGİN • ALPAY KABACALI
HAYDAR KAZGAN • ÖMER KOÇ
ORHAN KOLOĞLU • MURAT KORALTÜRK
CÜNEYT KORYÜREK • İLBER ORTAYLI
SAMİ ÖNAL • NECDET SAKAOĞLU
METİN SÖZEN • ESER TUTEL

Bu sayıya fotoğraflarıyla katkıda bulunanlar
MİRHAN BİLİR

Abone ve Dağıtım Müdürü
HÜLYA KOÇ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
NİLAY ŞAHİNOĞLU DOYURAN

Ofset hazırlık ve baskı
DÜNYA YAYINCILIK A.Ş.
"GLOBUS" DÜNYA BASINEVİ
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar - İstanbul
Tel: 0.212. 629 08 08 (40 hat)
Yazı İşleri dahili: 1638 - 1639
Reklam dahili: 1629
Abone dahili: 1305 - 1306
Fax: 0.212. 629 46 25
e-mail: populer.tarih@dunya.com
Ücretsiz danışma hattı
0.800 219 20 24 • 0.800 219 20 25

merakediyorum@googlegroups.com

1 ŞUBAT: Milliyet gazetesinin genel yayın müdürü Abdi İpekçi, otomobiliyle evine giderken uğradığı silahlı saldırı sonucu yaşamını yitirdi. 25 Haziran'da yakalanan Mehmet Ali Ağca adındaki saldırgan, 1980'de ölüm cezasına çarptırıldı (1979).

3 ŞUBAT: El-Fetih örgütünün resmi sözcüsü Yaser Arafat, Filistin Ulusal Konseyi'nin beşinci toplantısında, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) başkanlığına getirildi. Arafat, bunun ardından İsrail ile tüm barış girişimlerini reddettiğini açıkladı (1969).

5 ŞUBAT: Zürih Konferansı'nda bir araya gelen Menderes ve Karamanlis; Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurulmasını öngören antlaşmayı imzaladılar. Bu konu II. Londra Konferansı'nda da ele alındı ve 19 Şubat'ta kabul edildi (1959).

6 ŞUBAT: 'Windsor' hanedanından Elizabeth Alexandra Mary (II. Elizabeth), babası Kral VI. George'un ölümünün ardından, İngiltere Kraliçesi ilan edildi. II. Elizabeth, 1953 Haziran'ında taç giydi (1952).

7 ŞUBAT: Eski adı 'Şan' sineması olan Egemen Gösteri Merkezi, Ferhan Şensoy'un sahnelediği 'Muzır Müzikal' adlı oyunun bitiminden sonra çıkan yangın sonucu tümüyle yandı (1987).

9 ŞUBAT: Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 'Balkan Paktı' imzalandı. Paktın imzalanmasından sonra dört devlet, Avrupa'daki siyasal gelişmeler karşısında genellikle ortak bir tutum izledi (1934).

10 ŞUBAT: Osmanlı padişahı II. Abdülhamid (saltanatı, 1876-1909), Beylerbeyi Sarayı'nda öldü. II. Abdülhamid, 31 Mart Olayı'nın ardından tahttan indirilerek Selanik'e sürgün edilmişti (1918).

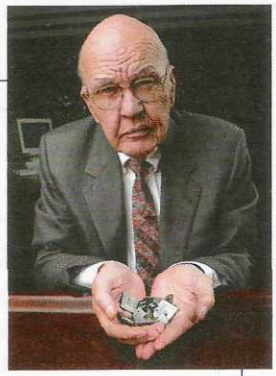
11 ŞUBAT: ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği liderlerini bir araya getiren 'Yalta Konferansı' sona erdi. Konferansta, Alman savaş sanayisinin dağıtılmasına ve savaş suçlularının uluslararası bir mahkemede yargılanmalarına karar verildi (1945).

12 ŞUBAT: Sovyetler Birliği'nden sürgün edilen eski savaş komiseri Troçki, 'İlyiç' adlı gemiyle İstanbul'a geldi. Troçki, Lenin'in ölümünün ardından Stalin'e karşı giriştiği iktidar mücadelesini kaybetmişti (1929).

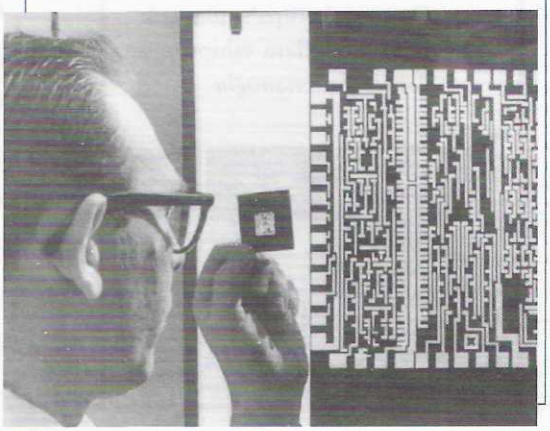
13 ŞUBAT: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu kuruldu. Konfederasyon'un kuruluş dilekçesini veren Kemal Türkler, "Türk işçi sınıfının çıkarları, hakları, özgürlükleri ve onuru için bir araya geldik" dedi (1967).

14 ŞUBAT: 'Harika Çocuk' olarak nitelendirilen İdil Biret, Paris'te, halk önünde ilk konserini verdi. Biret, 'Suna Kan ve İdil Biret yasası' diye anılan özel bir yasayla, piyano eğitimi için Fransa'ya gönderilmişti (1951).

15 ŞUBAT: Türk siyasal yaşamında ilk kez, güven oylaması sonucunda hükümet düşürüldü. Oylamayla, Kamil Paşa Hükümeti düşürülürken; yeni hükümeti, yerine getirilen Hüseyin Hilmi Paşa kurdu (1909).

Elektronik mühendisi Jack Kilby, lehimlenmiş küçük tel parçalarını mikroskop yardımıyla iletken bir maddeye bağlayarak, dünyanın ilk tamamlanmış devresini icat etti. Kilby, bugünün modern elektronik sektörünün temelini oluşturan 'mikroçip'in patentini, 6 Şubat günü aldı (1959).

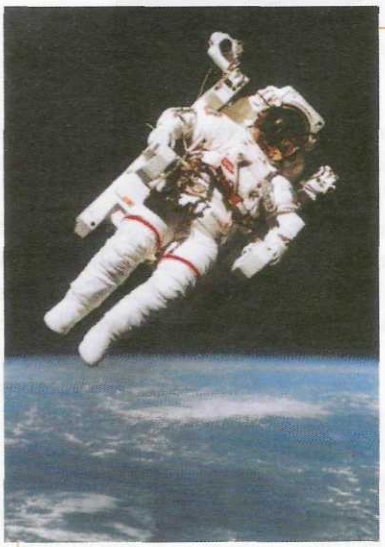

Türk Otomobil Fabrikası AŞ'nin (TOFAŞ) Bursa'daki otomobil fabrikası, 12 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel'in de katıldığı bir törenle açıldı ve fabrika, Fiat lisansıyla 'Murat 124' tipi otomobillerin üretimine başladı. 'Murat 124'ün satış fiyatı, 62 bin liraydı (1971).

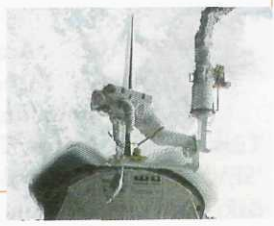

TBMM'nin 18 Şubat'ta verdiği onayın ardından, Türkiye, 21 Şubat günü NATO (Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı) üyesi oldu. Lizbon'da düzenlenen toplantıda, Türkiye adına, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, NATO antlaşmasını imzalarken, "Yeni dostunuz aranızda yer almaya gelmiştir" dedi (1952).

Challenger uzay mekiğinin mürettebatından astronot Bruce McCandless, özel olarak tasarlanan 'uzay koltuğu'nu ilk kez uzayda denedi ve ilk serbest uzay yürüyüşünü gerçekleştirmiş oldu (1984).

Dünyanın, o güne kadar gördüğü en büyük savaş gemisi olan İngiliz Donanması'na ait 'HMS Dreadnought', denize indirildi. Çok süratli bir gemi olan ve 12 büyük topu bulunan HMS Dreadnought; bu toplarından sekizini aynı anda ateşleyebiliyordu (1906).

II. Abdülhamid'in yönetimine karşı örgütlenen Jön Türkler, 4 Şubat günü, Paris'te I. Jön Türk Kongresi'ni topladılar. Kongrede, 'Terakki ve İttihat Cemiyeti' kuruldu. Jön Türklerin, federatif bir Osmanlı İmparatorluğu amaçlayan grubu da, 'Teşebbüsü-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurdular (1902).

Ressam Adnan Çoker ve Lütfü Günay'ın, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi salonlarında 'Sergi Öncesi' adıyla

gerçekleştirdikleri, tamamı soyut yapıtlardan oluşan ilk sergi, 10 Şubat'ta açıldı. Türkiye'nin bilinen ilk resim sergisi de, 27 Şubat 1863'te, Sultan Abdülaziz döneminde, İstanbul'da Atmeydanı'nda açılmıştı (1953).

CHP, kuruluşundan itibaren, çeşitli program değişiklikleri yaparak, ilkelerini oluşturan 'Altı Ok'u iyice olgunlaştırmıştı. 5 Şubat'ta yapılan Anayasa değişikliğiyle, CHP'nin 'Altı Ok'u, Türkiye Cumhuriyeti devletinin nitelikleri haline geldi. Böylece, hedeflenen 'parti-devlet bütünleşmesi' tamamlanmış oldu (1937).

merakediyorum@googlegroups.com

16 ŞUBAT: İstanbul'a gelen ABD donanmasına ait '6. Filo'yu protesto amacıyla, öğrenci ve işçiler tarafından bir miting düzenlendi. Mitingde meydana gelen olaylar nedeniyle bu gün, 'Kanlı Pazar' diye anılır oldu (1969).

17 ŞUBAT: Aralarında Adnan Menderes'in de bulunduğu bir Türk heyetini taşıyan THY'nin 'SEV' uçağı, Londra yakınlarındaki Gatwick Havaalanı civarında düştü. Menderes'in yaralı olarak kurtulduğu kazada, 21 kişi hayatını kaybetti (1959).

18 ŞUBAT: Cumhuriyet gazetesi tarafından düzenlenen yarışmada, 18 Ocak günü 'Türkiye Güzeli' seçilen Naşide Saffet Hanım; 'Avrupa'nın Güzel Göz Kraliçesi' oldu (1931).

20 ŞUBAT: Boğaz Köprüsü'nün temeli, Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel tarafından atıldı. Demirel törende, "Bu köprü iddia edildiği gibi lüks ve gösteriş mahiyetinde bir teşebbüs değildir" dedi (1970).

21 ŞUBAT: İsmet İnönü'ye, Mesut Suna adlı bir kişi tarafından başarısız bir suikast girişiminde bulunuldu. Suna, Demokrat Parti'nin iktidardan düşürülüşü ve sonrasında yöneticilerinin aldığı cezalardan, İnönü'yü sorumlu tuttuğunu açıkladı (1964).

22 ŞUBAT: Albay Talat Aydemir ve arkadaşları, bir hükümet darbesine teşebbüs ettiler. Genelkurmay Başkanı ile Hava ve Deniz Kuvvetleri'nin hükümetin yanında, kara birliklerinin Aydemir'in saflarında yer aldığı olay; İsmet İnönü'nün telkinleri sonucunda bastırıldı (1962).

23 ŞUBAT: Birleşmiş Milletler Beyannamesi'nin imzalanması konusunu ve Almanya ile Japonya'ya savaş ilanını kapsayan teklif, TBMM'de, alkışlar arasında kabul edildi (1945).

24 ŞUBAT: Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'e, Ankara'da bir suikast girişiminde bulunuldu. Büyükelçi ve eşi olaydan yara almadan kurtulurken; suikastçının Yugoslav göçmeni Ömer Tokat olduğu belirlendi (1942).

25 ŞUBAT: İstanbul'da sıcaklık – 6 dereceye kadar düştü; Tuna Nehri'nden Karadeniz'e, oradan da İstanbul Boğazı'na inen buz parçaları, tabakalar halinde tüm Boğaz'ı ve limanı kapladı (1954).

26 ŞUBAT: 1942 yılının 11 Kasım günü TBMM'de kabul edilen 'Varlık Vergisi' uyarınca, İstanbul'da vergisini ödeyemeyen 160 kişi, Aşkale'ye, çalışma kamplarına sürgün edildi (1943).

27 ŞUBAT: Berlin'deki parlamento binası 'Reichstag', çıkan yangında büyük hasar gördü. Olayın ardından yayımlanan bir kararnameyle, Naziler, diktatörlüklerinin temellerini atmış oldular (1933).

28 ŞUBAT: 17 Ocak'ta başlayan Irak'a yönelik 'Çöl Fırtınası' harekatı, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeyi kabul etmesinin ardından imzalanan ateşkes antlaşmasıyla son buldu (1991).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da 9 yıl süren askeri varlığı, son Sovyet birliklerinin de 15 Şubat'ta ülkeden çekilmesiyle sona erdi. Sovyet birlikleri, komünistlerin 27 Nisan 1978'de kanlı bir darbeyle iktidarı ele geçirmelerinden sonra, Müslüman gerillaların direniş hareketini önlemek amacıyla, 24 Aralık 1979'da Afganistan'a girmişlerdi (1989).

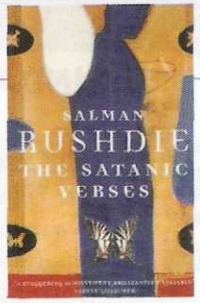

Cumhuriyet yönetimi, hukuk düzeninin çağdaşlaştırılması doğrultusundaki en önemli adımını, hukuk alanındaki yeniliklerle yaptı. Kişiler, aile, miras ve eşya hukuku alanlarındaki ilişkileri düzenleyen Medeni Kanun, 17 Şubat'ta TBMM'de kabul edildi. Kanunla birlikte benimsenen 'kadın-erkek eşitliği', toplumsal yaşamı da olumlu yönde etkiledi (1926).

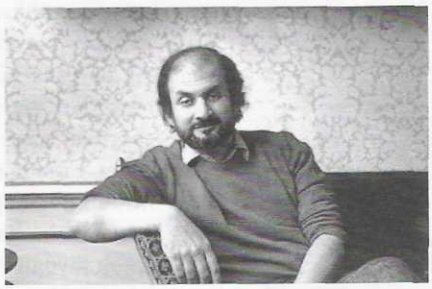

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP), 9-10 Şubat'ta İzmir'de toplanan ilk kongresinde kabul edilen programı, partinin sosyalizm tercihini ilk kez net olarak ortaya koydu. 1961 Şubat'ında kurulan TİP, 1965 seçimlerinde Meclis'e girerek 15 milletvekiliyle temsil edilmişti (1964).

Hint asıllı İngiliz yazar Salman Rushdie'nin, Londra'da Eylül 1988'de piyasaya çıkan 'Şeytan Ayetleri' adlı kitabı, Müslümanların büyük tepkisine yol açtı. Birçok İslam ülkesi, kitabın ülkelerine sokulmasını ve satışını yasakladı.
14 Şubat'ta ise, İran'daki İslam Devrimi'nin lideri Humeyni, Rushdie hakkında bir ölüm fermanı çıkardı ve yazarın yakalanıp öldürülmesini istedi (1989).

Irak'ta, 8 Şubat günü, Abdüsselam Arif'in önderliğindeki 'Baas'çı subaylar yönetimi ele geçirdi. Başbakan Kasım öldürüldü. Ortodoks bir Hıristiyan olan Mişel Eflak ile Sünni Müslüman Selahattin el-Bitar tarafından kurulan Baas'ın amacı, tüm Arapları birleştirmek olmuştu (1963).

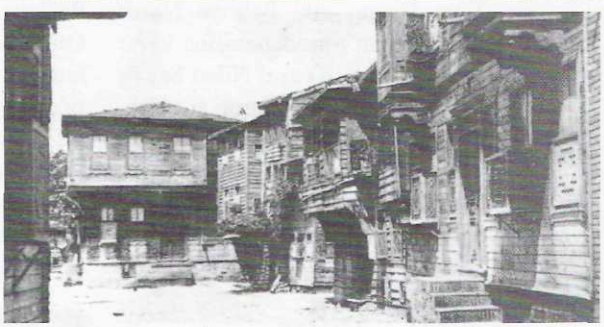

Susurluk kazasıyla ortaya çıkan karanlık ilişkileri protesto etmek ve 'temiz toplum, temiz siyaset' özlemini duyurmak amacıyla düzenlenen 'Sürekli Aydınlık İçin 1 Dakika Karanlık' eylemi, 1 Şubat'ta başladı. Saat 21.00'de ışıkların söndürülmesiyle, özellikle büyük kentler karanlığa gömüldü (1997).

Attığı 39 golle 'Avrupa gol kralı' olan Galatasaraylı futbolcu Tanju Çolak, 'Altın Ayakkabı' ödülünü, 1 Şubat'ta Monte Carlo'da düzenlenen bir törenle aldı. Bu ödüle layık görülen ilk Türk futbolcusu olan Çolak; ödülünü, Almanların unutulmaz futbolcusu Gerd Müller'in elinden aldı (1989).

1930'ların başında, İstanbul'da eski ile yeni, yani 'cumba' ile 'rumba' yan yana yaşadığından; İstanbul sokaklarında Doğu ile Batı'nın tezadı her yerden daha fazla göze batıyordu. Bu durumu ortadan kaldırmak isteyen İstanbul Belediyesi, 29 Şubat'ta, evlerin bazılarında görülen 'kafes'lerin (cumbaların) kaldırılmasına karar verdi (1934).

merakediyorum@googlegroups.com

100 YIL ÖNCE

Telefon çarpması

Bir Fransız gazeteci çok nadir rastlanabilecek bir kazaya kurban oldu. Gazeteci telefonla görüşme yaparken çok şiddetli bir elektrik akımına maruz kalıp çarpıldı. Kaza neticesi yüzü tamamen yandı ve vücudunun sağ tarafına felç geldi. Bu tür kazaları son derece istisna saymak gerekiyor. Çünkü her zaman rastlamak mümkün değildir. Aynı zamanda bu kaza sebebiyle, çok faydalı bir alet olan telefonu ölümcül bir icat olarak da değerlendirmemek lazımdır.

(L'Illustration, 14 Şubat 1903)

En yüksek demiryolu

Dünyanın en yüksek rakımlı demiryolu Peru'da bulunuyor. 'Ferrocarril Central del Peru' adlı bu hat, Caldera tünelini aşarken deniz seviyesinden tam 4.780 metre yüksekliğe ulaşıyor. Demiryolunun

uzunluğu 222 kilometre olup, sekiz saatlik bir mesafe geçildiğinde, tropikal iklimin hüküm sürdüğü bir bölgeden, sürekli kar yağan başka bir bölgeye ulaşılmış oluyor.

(L'Illustration, 21 Şubat 1903)

Deprem ölçme aleti

Depremlerin yayılma hızı artık ölçülebilecek. Mösyö Lipmann'ın tasarlayıp hayata geçirdiği bir alet, depremlerin yayılma hızını ilk sarsıntıdan son sarsıntıya kadar kesin bir tarzda ölçebiliyor. Bu sistem sayesinde depremlerin yayılma hızı kesin olarak ölçülüyor.

(L'Illustration, 28 Şubat 1903)

Londra'lı işsizler

Geçtiğimiz yıl İngiltere açısından büyük başarılara sahne oldu. Orduları Güney Afrika'da zaferler kazandı. Fakat bunun hemen akabinde sıkıntılar başgösterdi. Transval Savaşı'nın meydana getirdiği zorluklar birçok işçinin işini kaybetmesine yol açtı. Yaklaşık bir aydan beri, işi olmayan insan kalabalıkları Londra caddelerinde eylem yapıyorlar. Geleceklerini arayan bu insanların gösterileri, daha önce kraliyet ordularının oluşturduğu kortejlerle tam bir tezat teşkil ediyor.

(L'Illustration, 7 Şubat 1903)

75 YIL ÖNCE

Yavuz-Havuz Davası

Yüce Divan, eski Bahriye Nazırı İhsan Bey'in tutuklanmasına karar verdi. Baş savcı Yusuf Nihat Bey üç günden beri tahkikatını sürdürüyordu. İddianamesini Yüce Divan'a sunmasından sonra, İhsan Bey dün gece geç saatlerde evinden alınarak tutuklandı.

(Cumhuriyet, 3 Şubat 1928)

Hilal-i Ahmer

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, mekteplerdeki fakir çocuklar için başlattığı gıda yardımını devam ettiriyor. 6.400 öğrenciye haftada üç gün yoğurt, ekmek ve peynir veriliyor. Bu yardımda herhangi bir ayırım yapılmayarak, Türk çocuklarına olduğu gibi gayrimüslim çocuklara da gıda dağıtımında bulunuluyor.

(Cumhuriyet, 3 Şubat 1928)

İş Bankası

Günden güne gelişen İş Bankası dört senede yüz misli büyüdü. İş Bankası, Büyük Gazi'nin eseridir. Onun yardımı ve yol göstermesiyle kurulmuş olan banka, Bahçekapı'da yeni bir bina inşa ettirmiştir. Bu münasebetle dün bankada parlak bir merasim yapılmıştır. Şubelerden bazıları yeni binada faaliyetlerine devam edeceklerdir.

(Cumhuriyet, 21 Şubat 1928)

Gece dershaneleri

İstanbul Maarif Müdürlüğü gece dershaneleri açarak okuma yazma bilmeyenleri eğitiyor. Bu dershanelerde devam mecburiyeti vardır. Gelecek yıl da 15 ana mektebi açılacaktır. Ayrıca açılacak ihtisas mekteplerinden mezun olacaklar bu ana mekteplerinde öğretmenlik yapacaklardır.

(Cumhuriyet, 4 Şubat 1928)

Şiddetli kar fırtınası

Evvelki gece başlayan kar fırtınası dün öğleye kadar devam etti. Şehirde umumi hayat durdu. Limandaki ve Karadeniz'deki deniz araçları zarar gördü.

(Cumhuriyet, 26 Şubat 1928)

50 YIL ÖNCE

MENDERES'TEN DAVET

Başbakan Menderes, gericiliğe karşı cephe kurulmasını tavsiye etti. Menderes, Meclis'teki bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada, "Dini ve vicdani kanaatler baskı altında değildir ki siyasi partiler bu baskıyı kaldırmak için mücadele etmek lüzumunu hissedip bunu programlarına alsınlar" dedi.
(18 Şubat 1953)

BASIN SUÇLARI

TBMM, basın suçlarına sadece sivil mahkemelerin bakmasını öngören kanun tasarısını oyçokluğu ile kabul etti. Kabul edilen kanun gereği, gazeteciler artık askeri mahkemelerde yargılanmayacaklar.
(6 Şubat 1953)

'MİLLİ TENASÜT BİRLİĞİ'

İstanbul'da çıkan gazetelerin başyazarları (Ahmet Emin Yalman, Ali Naci Karacan [altta], Falih Rıfkı Atay vb), Gazeteciler Cemiyeti'nde toplanarak, irticaya ve ırkçılığa karşı bir 'Milli Dayanışma Cephesi' (Milli Tenasüt Birliği) oluşturmaya karar verdiler. Birlik, toplumun çeşitli kesimlerinden büyük destek gördü.
(11 Şubat 1953)

SAİT BİLGİÇ'E SORUŞTURMA

Mahkeme tarafından 22 Ocak'ta kapatılan Türk Milliyetçiler Derneği'nin evrakı üzerinde inceleme yapan savcılık, söz konusu derneğin başkanı olan ve bu mesele nedeniyle 31 Ocak'ta Demokrat Parti'den ihraç edilen Isparta Milletvekili Sait Bilgiç hakkında soruşturma yapılmasına karar verdi.
(4 Şubat 1953)

NENE HATUN'A AYLIK

Aziziye Tabyası'nı, 9 Kasım 1877 günü kahramanca savunan Erzurum halkından, bugün hayatta kalan son şahit Nene Hatun'a, vatani hizmet tertibinden 170 lira aylık bağlanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oybirliğiyle kabul edildi.
(10 Şubat 1953)

25 YIL ÖNCE

KORUTÜRK'ÜN DAVETİ

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Çankaya'daki kabul resmine, aralarında ressam Abidin Dino ile saz sanatçısı Ruhi Su'nun da bulunduğu, "bugüne kadar sakıncalı sayılan" sol eğilimli sanatçılar da davet edildi.
(12 Şubat 1978)

'KONTRGERİLLA' TARTIŞMASI

Son aylardaki şiddet olaylarını değerlendiren AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Başbakan Bülent Ecevit'le ilgili olarak, "İkide birde 'kontrgerilla'dan bahsetmektedir. Bunun için bir açıklama yapmak zorundadır" dedi. Başbakan Ecevit cevaben, "Kontrgerilla diye bir kuvvet resmen yoktur" derken; Demirel, "Ecevit'in şimdi 'söylediklerimden utanıyorum' demesi gerekir" yorumunu yaptı.
(22 Şubat 1978)

ÖNLEMLER PAKETİ YOLDA

1 Mart'ta yürürlüğe girecek 'savurganlığı ve kötüye gidişi önleme' tedbirlerinin ana hatları belirlendi. Dövize çevrilebilir mevduat hesapları tasfiye edilecek. Bedelsiz ithalat düzenlenecek. Harç ve damga resimleri de yüzde 100 fazlalaştırılacak.
(14 Şubat 1978)

SANSÜR UYGULAMALARI

Senaryosunu Vedat Türkali'nin yazdığı, Süreyya Duru'nun 'Güneşli Bataklık' adlı filmi, Sansür Kurulu'nca reddedildi. Türkiye Sinema Emekçileri Sendikası, düzenlediği basın toplantısında, "CHP iktidarının, sansürü kaldırma sözü vermiş olmasına karşın, MC'nin sansür uygulamaları şiddetle devam etmektedir" dendi.
(4 Şubat 1978)

YAHYA DEMİREL DAVASI

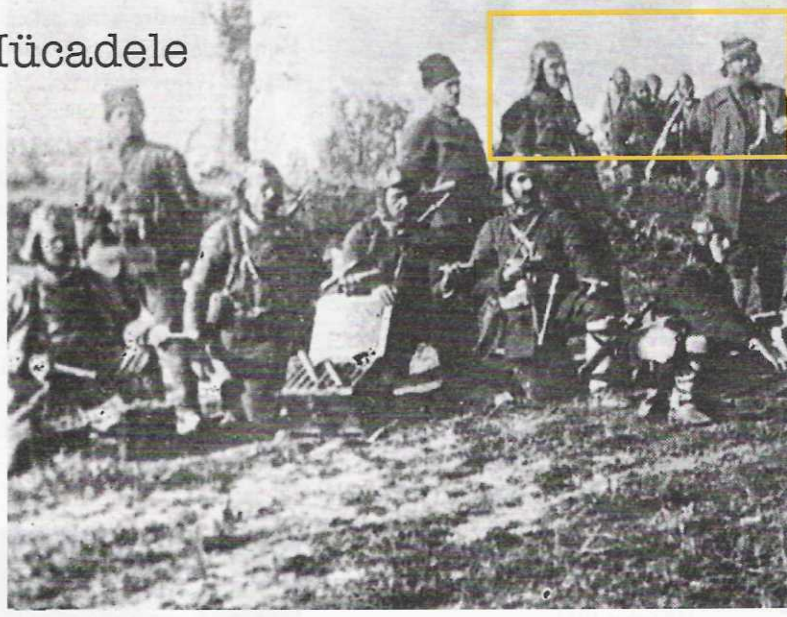
Yahya Demirel'in hayali ihracat davası sona erdi. Yahya Demirel ve ortağı Z. Hakkı Alpaz, vergi kaçırdıkları iddiasıyla yargılandıkları Ankara I. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 17 ay hapis cezasına mahkum edildiler.
(21 Şubat 1978)

merakediyorum@googlegroups.com

Batı Trakya'da Milli Mücadele

Fuat Bey'in müfrezesi

Milli Mücadele'nin ilk yıllarından itibaren, Ankara Hükümeti'nin talimatıyla Batı Trakya'da Yunan kuvvetlerine karşı bir silahlı direniş hareketi örgütleyen Yüzbaşı Fuat Bey, Yunan ordusunun Trakya'daki yayılmasını engelledi.

KANSU ŞARMAN

Mondros Mütarekesi'nin ardından, Batı Trakya bölgesinin planlı bir şekilde Yunanlıların yönetimine verilmesi süreci başlamıştı. Bu yüzden Mustafa Kemal, Doğu ve Batı Trakya'nın bir birlik içinde ifadesini doğru bulmuyordu. Doğu Trakya, tartışılmaz biçimde Türkiye'nin bir parçasıydı. Doğu ve Batı Trakya'nın birliğinde ısrar etmek ise Doğu Trakya üzerinde de, bazı yabancı iddialarına neden olabilirdi. Bu yüzden Batı Trakya'da, yerel bir direniş hareketi oluşturulmalıydı.

1919 Nisan'ında İstanbul'da, Batı Trakya'daki silahlı mücadeleyi düzenlemek üzere bir heyet toplandı. Heyette Albay İsmet (İnönü) ile Karakol Cemiyeti'nin üyelerinden Kara Vasıf, Albay Galatalı Şevket Bey ve Albay Kemalettin Sami Bey ile Albay Seyfi Bey bulunuyordu.

Toplantı sonunda Yüzbaşı Fuat Bey (Balkan), Batı Trakya'da Yunan işgaline karşı Türklerin ayaklanmasını sağlamakla görevlendirildi.

Yüzbaşı Fuat, görevi alır almaz 18 kişilik müfrezesiyle Batı Trakya'ya geçti ve direniş hazırlıklarına başladı. Müfrezede üç de Bulgar çeteci vardı. Trakyalı Türklerin katılımıyla müfrezenin gücü, 600 kişiye ulaştı. Yüzbaşı Fuat Bey, Yunanlıların Trakya işgalini tamamladıkları 1920 Haziran'ına kadar hazırlıklarını sürdürdü ve 27 Mayıs 1920'de kurulan 'Batı Trakya Geçici Hükümeti'nin askeri sorumlusu olarak görev aldı. Bu hükümetin başkanı, Peştireli Tevfik Bey; II. Başkan ve Adliye Bakanı Gümülcine Müftüsü Bekir Sıtkı Bey; Dışişleri Bakanı, Edirneli Mahmut Nedim Bey; İçişleri Bakanı, Hasan Tahsin Bey (Tüten); Silahlı Kuvvetler Komutanı, Fuat (Balkan) Bey; Komutan Yardımcısı, Teğmen Fahri (Org. F. Özdilek) idi. 'Bulgar Üye' sıfatıyla da Vangel Yorgiyef görev yapıyordu.

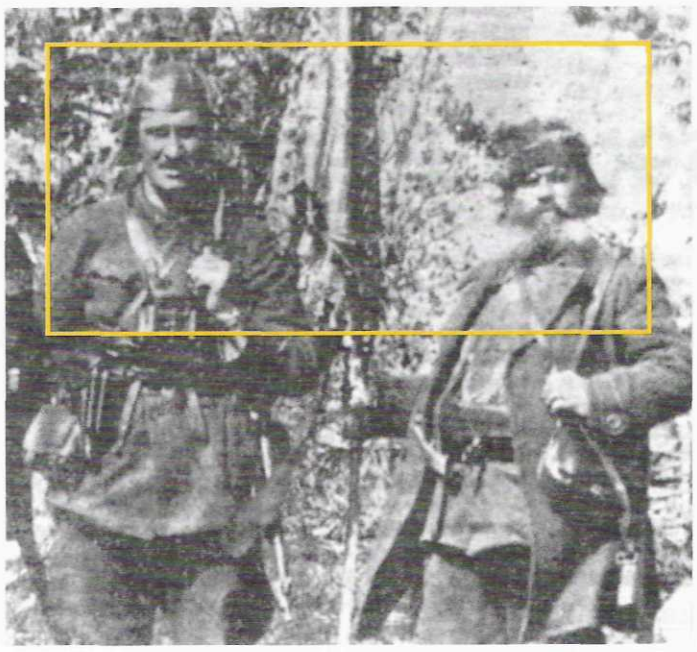
Bu arada Ankara'dan, Fuat Bey'in çalışmalarına ilişkin talimatlar da verilmeye başlandı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Doğu ve Batı Trakya'da yapılacak faaliyetlere ilişkin verdiği emirlerde Fuat Bey'in görevine özellikle dik-

Batı Trakya'daki silahlı mücadeleyi örgütleyen heyette Albay İsmet (İnönü) Bey de vardı (altta). Yüzbaşı Fuat Balkan, üniformasıyla (sağda).

Batı Trakya Müfrezesi (sol sayfada) ve bu faaliyetin örgütleyicisi Yüzbaşı Fuat Bey yardımcısı ünlü Bulgar çetecisi Tane Kaptan [sakallı] ile birlikte (solda).

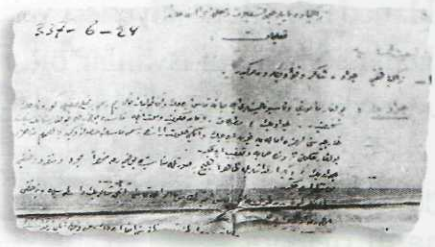
kat çekiyordu.

1921 yazında Ankara Hükümeti'nin gönderdiği ekonomik desteğin ardından Eylül ayında Fuat Bey ve emrindeki çeteler, Yunan birliklerine silah ve erzak taşıyan trenleri bombalamaya; düşman nakliyesini önlemek için köprü, tünel ve telgraf hatlarını tahrip etmeye başladılar. Yunanlılar da bölgenin kontrolünü sağlayabilmek için, daha fazla kuvvete ihtiyaç duydular ve iki tümeni yani 20 bine yakın askeri bölgeye getirdiler.

Türk ordusu Büyük Taarruz'a hazırlanırken, İstanbul'da da 'Batı Trakya Müdafaai Hukuk Cemiyeti' kuruldu. Amacı, Meriç ile Ustruma nehirleri arasında kalan bölgenin geleceğinin, halkın oyuna başvurularak belirlenmesini sağlamaktı. İzmir'in geri alınmasından bir gün sonra Fuat Balkan'a, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın 'akınların artırılması' direktifi ulaştı.

1923 kışı boyunca Fuat Bey ve müfrezesi, Gümülcine ve Dedeağaç çevresinde Yunan birliklerine baskınlar düzenledi ve toplanmalarını önledi.

20 Temmuz 1923'te Mudanya Mütarekesi'nin ardından, Doğu Trakya'yı Meclis Hükümeti adına devralan Trakya Fevkâlâde Komiseri Refet Paşa, Fuat Balkan'a; Batı Trakya'daki mücadelenin durdurulması, milli müfrezelerin dağıtılması ve subayların Türkiye'ye gönderilmesi talimatını verdi.

Bu talimat üzerine, Batı Trakya Geçici Hükümeti'nin görevine son verildi. Yüzbaşı Fuat Bey ve müfrezesi 5 Haziran 1919'dan 20 Temmuz 1923'e kadar, 4 yıl 45 gün, bölgede direniş faaliyetinde bulunduktan sonra terhis edildi. Milli Mücadele sonunda Batı Trakya, Türkiye sınırları içinde yer almadı. Sadece Karaağaç, Yunanistan tarafından savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verildi. Ancak Batı Trakya'daki direniş hareketi, Yunan ordusunun Anadolu ve Trakya'daki savaşa yeni kuvvet göndermesine engel olarak, Milli Mücadele hareketine önemli bir katkıda bulundu. ■

Dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak (solda).

Genelkurmay'ın talimatları

Fevzi Çakmak'ın Trakya'da yapılacak direniş faaliyetine ilişkin talimatı *(altta)* şöyleydi: Batı Trakya ve Makedonya bölgesinde fiili hareketleri ve ayaklanmayı, bağımsız olarak Fuat Bey idare edecek ve çalışmalarını planlama ve uygulamada tamamen serbest olacak. Trakya heyetine verilen ödeneğin büyük kısmı Fuat Bey'e tahsis edilecek. Yunan silahlı kuvvetleri, mümkün olduğu kadar, Anadolu dışında tespit ve meşgul edilecek. Bunu sağlamak için, Bulgarlarla da işbirliğiyle çok sayıda çete kurulacak, çetelerle baskın ve tacizler yapılacak. Yunan idaresi yerine, yerli halkın kurduğu muhtar bir hükümet idaresi propaganda edilecek.

merakediyorum@googlegroups.com

On soruda Celaliler

16. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren büyük bir buhrana giren Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'da meydana gelen isyanlarla iyice sarsıldı. Bütün düzeni alt üst oldu. Bu yazımızda, Celali isyanlarını tartıştık.

ERHAN AFYONCU

1. Celali adı nasıl ortaya çıktı?
2. Celali isyanları ne zaman oldu?
3. İsyanların nedenleri neydi?
4. Ayaklanmalar nasıl bastırıldı?
5. İsyanlar bir halk ayaklanması mıydı?
6. İmparatorluk nasıl bir zarar gördü?
7. Halk Celaliler karşısında ne yaptı?
8. Hanedan'ı yıkma niyetleri var mıydı?
9. Daha sonra yeni isyanlar oldu mu?
10. Celaliler nasıl örgütlenmişlerdi?

1 Celali adı nasıl ortaya çıktı?

Yavuz Sultan Selim zamanında meydana gelen bir isyan, bütün Osmanlı tarihine damgasını vurdu. Bozoklu (Yozgatlı) Celal adlı bir timarlı sipahi şeyhliğini ilan edip, etrafına binlerce adam toplamıştı.

Tokat'ın Turhal ilçesinde bir mağarada yaşayan Celal'in etrafındaki insan sayısı 20 bine ulaşmıştı. Celal, yanındakilere kendisinin 'Mehdi' olduğu söylüyordu. 'Şah Veli' unvanını alan Bozoklu Celal, Tokat-Sivas havalisinde hakimiyet kurunca, Osmanlı yöneticileri harekete geçti.

Merkezden Celal'in üzerine Vezir Ferhad Paşa gönderildi. Dulkadir beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de ona katılması emredildi. Üzerine gönderilen kuvvetlerle başa çıkamayacağını anlayan Bozoklu Celal, Sivas'a doğru hareket

etti. İran'a kaçıyordu. Ferhad Paşa'nın Celal'e yetişememesi üzerine, onu kaçırmamak isteyen Şehsuvar Ali Bey, isyancıların Erzincan civarında önünü kesti. 1519 yılında meydana gelen savaşta asiler mağlup edildi, reisleri Celal de öldürüldü.

İsyan bitmişti. Ama adı yadigâr kaldı. Bozoklu Celal'in isyanı, Osmanlı literatü-

Celalilerle Osmanlı devlet kuvvetleri arasındaki bir çatışmayı tasvir eden Batı kaynaklı gravür (solda). Yavuz Sultan Selim (sol sayfada, ortada). Batılı bir ressamın çizgileriyle 'sipahi' (sol sayfada, en altta).

rüne yeni bir ismi kattı. Bu tarihten sonra Anadolu'da isyan edenlere Celal'e nispetle, 'Celali' denildi. Celaliler için, ayrıca 'eşkıya', 'türedi eşkıyası' adları da kullanılmıştır.

2 Celali isyanları ne zaman oldu?

Bozoklu Celal'in isyanından sonra, Kanuni döneminde benzeri ayaklanmalar olduysa da 'Celali isyanları' adıyla anılan asıl eşkıyalık faaliyetleri, 1596-1610 yılları arasında meydana geldi.

1593 yılında Osmanlı İmparatorluğu Avusturya ile 13 yıl sürecek bir savaşa girişmişti. Ancak bu dönemde askeri sistemde meydana gelen değişiklikler, Avusturya ile savaşmayı artık pahalı ve zor bir hale getirmişti. Bu savaşlar sırasında, özellikle ekonomik açıdan zor durumda olan Osmanlı İmparatorluğu; tağşiş (paranın değerini düşürme), timarların zengin kişilere satılması, piyadeye duyulan ihtiyacın Anadolu'daki işsiz gençlerle karşılanması gibi yollara yöneldi.

Yeni askeri sistem gereği, ok ve kılıçla savaşan süvarinin yerini tüfekli piyade almaktaydı. Bu yüzden timarlar azaltılıp, tüfekli asker istihdamına önem verildi.

İşsiz kalan timarlı sipahiler 25-50'şer kişilik gruplar halinde 'levend' denilen haydut çeteleri oluşturup, eşkıyalığa başladılar.

Yavaş yavaş timarlı sipahilerin yerini alan 'sekban' adlı tüfekli askerlerin sayısı, savaş zamanında aşırı artıyordu. Devlet, sancakbeyi ve beylerbeyi kanalıyla, yeni askeri sistem gereği, bu tür sekban bölükleri bulundurmaya teşvik etmekteydi. Savaş bittiğinde işsiz kalan bu gruplar, eşkıyalığa başladılar.

Büyük celali isyanları Haçova Savaşı'ndan (1596) sonra meydana geldi. Bu zaferden sonra veziriazam olan Cığalazâde Sinan Paşa orduyu disiplin altına almak için, çadırının önüne gelmeyecek herkesi asker kaçağı sayacağını ilan etti. Savaşa gelmelerine rağmen düzensizlik yüzünden ordudan ayrı düşmüş olan ve sayıları 25-30 bin kişiye ulaşan askerler, bu emir üzerine korkudan kaçarak Anadolu'da eşkıyalık yapan gruplara ka-

Kanuni Sultan Süleyman (en solda). Tüfekli yeniçeri (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Eğri Fetihnâmesi kitabından Haçova Meydan Savaşı minyatürü (üstte; Metin And'ın 'Minyatür' adlı yapıtından).

tıldılar. Celaliler, Karayazıcı Abdülhalim gibi yetenekli bir lider bulunca, oldukça tehlikeli hale geldiler. 1598'den itibaren büyük Celali toplulukları kasaba ve şehirlere saldırmaya başladılar. Orta Anadolu ve Maraş civarında hakimiyet kurdular. 1602'de Karayazıcı'nın öldürülmesinden sonra bütün Anadolu'ya yayıldılar.

3 İsyanların nedenleri neydi?

Celali isyanları genellikle Haçova Savaşı'ndan sonra askerden kaçanların cezalandırılmasına bağlanırsa da, bu doğru değildir. 16. Yüzyıl'ın sonlarında İran (1578-1590) ve Avusturya (1593-1606) ile girişilen ve uzun süren savaşlar, Osmanlı düzenini iyice yıpratmıştı. Ayrıca 16. Yüzyıl'daki aşırı nüfus artışı ve enflasyon, Osmanlı düzenini tamamiyle altüst etti. İşsiz sekban ve levendler, timarını kaybetmiş sipahiler, geçinemediğinden köyünü terk eden gençler ve sistem çöktüğünden okullarını bırakmak zorunda kalan medrese öğrencileri (suhteler), Celali oldular.

Celali isyanlarının genişlemesinin önemli bir nedeni de tüfeğin yaygınlaşmasıdır. Osmanlı tarihlerinde, "tüfeng eşkıya eline düşüp, celaliliğin meydana gelmesine ve memleket ihtilaline sebep oldu" ifadeleri sık sık geçer.

16. Yüzyıl sonlarında Avrupa'nın birçok yöresinde de, geleneksel düzenin ve ekonomik yapının bozulmasından dolayı, bu tür isyanlar görülmüştür.

4 Ayaklanmalar nasıl bastırıldı?

Safevi hükümdarı Şah Abbas'ın Osmanlı'yı yenerek Doğu Anadolu kapılarına dayanması, Celali isyanlarını iyice artırmıştı. Celali isyanlarının en önemlileri Orta Anadolu'da Kalenderoğlu, Suriye'de Canbolatoğlu ayaklanmalarıydı.

Celali isyanları ancak 1608 yazında Kuyucu Murad Paşa liderliğindeki büyük bir orduyla sona erdirilebildi.

Osmanlı yönetimi Celalileri ya kuvvet kullanarak ya da makam, mevki vererek ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Bazı Türk tarihçileri, Osmanlıların eşkıyaları affedip, devlet kademelerinde görev vermesini 'acizlik' olarak yorumlarken, Amerikalı sosyolog Karen Barkey, Fransa ile

Kuyucu Murad Paşa'nın Celalileri ortadan kaldırmasını tasvir eden Batı kaynaklı bir gravür (sağda).

Osmanlı İmparatorluğu'nu mukayese ederek yaptığı incelemede, eşkıyaların affının ve bir makam verilmesinin, devletin aczini değil, kuvvet ve idaresini sürdürme kabiliyetini gösterdiğini savunur. Fransa'da merkez-kenar dengesindeki ciddi kaymalardan dolayı, isyanlar meydana gelmiş ve bu isyanlar zorla bastırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise toplumsal sınıfların çoğunu manipüle ederek, çok büyük isyanların çıkmasını engellemiştir.

Bir Celali bölüğünün saldırısını temsil eden illüstrasyon (solda). Karşılaştırmalı tarih araştırmaları yapan Amerikalı sosyolog Karen Barkey (sol ortada). Safevi hükümdarı Şah Abbas (altta ve en altta).

5 İsyanlar bir halk ayaklanması mıydı?

Celali ayaklanmalarını kimileri 'mezhep kavgası', kimileri de 'ezilen halkın yöneticilere isyanı' olarak gösterir. Bazen de Türk kimliğinin mücadelesi olduğu iddia edilir. Ancak bunların hiçbirisinin aslı yoktur.

Bazı Celali ayaklanmaların İran'la ilişkisi varsa da, timarı elinden alınmış sipahiler ve savaş bitince işsiz kalmış sekbanlar bu isyanlarda faal rol oynayan en önemli unsurlardır.

Meslekleri askerlik olan bu kişilerin işsiz kaldıklarında yapacakları bir iş yoktu. Çoğu eşkıyalıkla geçinme yolunu aradılar. Timarları iade edildiğinde veya başka bir yolla orduda istihdam edildiklerinde, Celalilerin çoğu devletin yanına geçmiştir.

6 İmparatorluk nasıl bir zarar gördü?

Celaliler geçtikleri köy, kasaba ve şehirlerde halkı büyük bir baskı altına soktular. Ahalinin mallarına, ürettikleri mahsullere el koydular. Can ve mal emniyeti kalmadı. Gençler, Celalilere katılmaya mecbur kaldılar.

1596-1610 yılları arasında meydana gelen ve 'Celali Fetreti' diye adlandırılan bu dönemde, Anadolu baştan başa harabeye döndü. On binlerce insan çoluk çocuğuyla evlerini terk ederek başka diyarlara gitti. Binlerce köy boşaldı. Devlete vergi veren nüfus azaldı.

'Büyük Kaçgun' diye bilinen bu dönemde, ahali köylerden şehirlere kaçtı ya da başka bölgelere sığındı. Anadolu'daki insanların varlıklı olanları İstanbul'a, Rumeli'ye ve Kırım'a göçtüler. Halkın yerini yurdunu terk etmesi, 'celây-ı vatan', 'terk-i diyar' ifadeleriyle isimlendirildi.

Celalilerin yanı sıra, halkın yerini yurdunu terk etmesinin önemli bir nedeni de 'ehl-i örf' adı verilen taşra yö-

Ünlü sanatçı Münif Fehim'in çizgileriyle 'Celaliler' (en solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Dağıstan Çetinkaya'nın çizgileriyle, ünlü Celali şefi Karayazıcı Abdülhalim'in gençlik yılları (altta). Batı kaynaklı bir gravürde II. Viyana Kuşatması (sağda). 'Avcı Mehmed' diye de adlandırılan IV. Mehmed (sağ altta). Genç Osman diye de adlandırılan II. Osman'ın Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki bir tablosu (sağ sayfada, ortada). Köprülü Mehmed Paşa (sağ sayfada, altta).

neticilerinin zulümleriydi. Merkezi otoritenin sarsıldığı dönemlerde mahalli yöneticiler, halktan kanunsuz olarak 'nalbaha', 'selamlık', 'aylık', 'cerime', 'pişkeş' gibi adlar altında vergi topladılar.

Devletin ahalinin şikayetleri üzerine, 'adaletnâme' adı verilen fermanlarla, bu işleri yapanları idamla tehdit etmesine rağmen, mahalli yöneticilerin bu yolsuzlukları sona ermedi. Mahalli yöneticileri bu tür yollara sevk eden de yalnızca daha fazla gelir elde etme isteği değildi. 16. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren, devlet görevlilerinden caize, avaid, pişkeş gibi adlarla alınan resmi vergilerin miktarları ve sayıları artmıştı. Bir kısım yöneticiler, devletin kendilerinden aldığı dolaylı makam vergilerini (caize, avaid, bohça) ödeyebilmek için, bu yola başvurmak zorunda kalmışlardı. Bu uygulamalar da Celaliler yüzünden perişan olan halkı iyice ezdi.

7 Halk Celaliler karşısında ne yaptı?

Halkın çoğunluğu malını ve canını kurtarmak için göç etme yolunu seçerken, göç etmeyen halk da, kaleye sahip bir yerde oturuyorsa, buralarda kendisini savunmaya çalıştı. Savunma düzeni olmayan yerlerde oturanlar ise kale ve palangalar inşa ederek kendilerini korudular. Kendilerini müdafaa etmek için silahlandılar.

'Ahvâl-i Celâliyân' adlı eserde halkın çiftini çubuğunu dağıtıp, öküzünü satıp at satın aldığı, saban yerine tüfek kullanmaya başladığı belirtilir. Halk, devlet yönetiminde örgütlenerek de Celalilere karşı koymaya çalıştı. Devlet de Celali karışıklıklarının artması üzerine, köylü ve şehirli gençleri 'il eri' adı altında teşkilatlandırdı. Bu mahalli milis kuvvetleriyle asayişin sağlanılmasına çalışıldı.

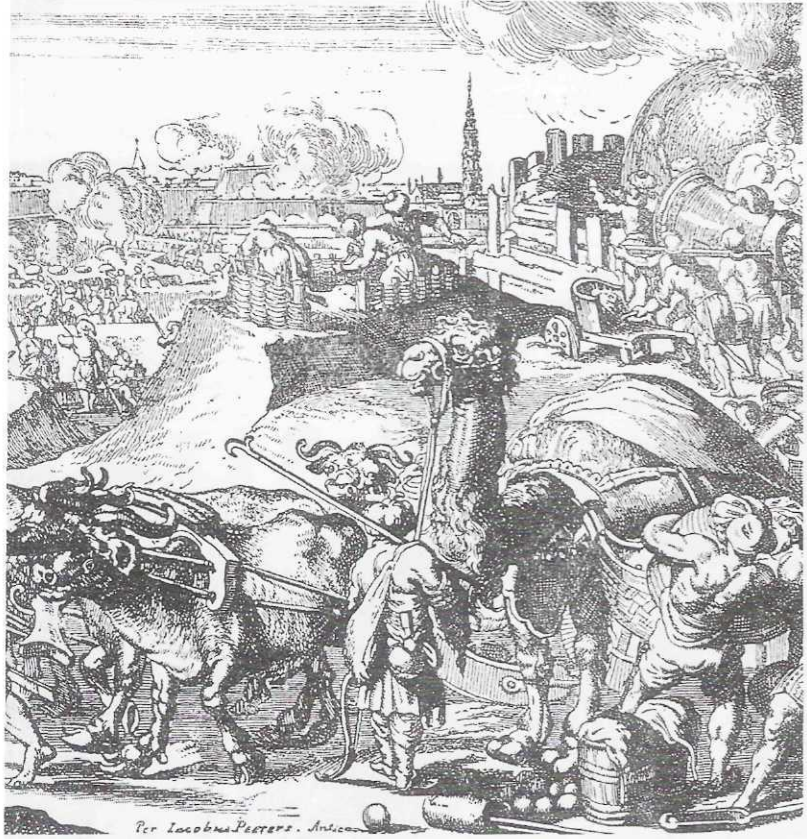
8 Hanedan'ı yıkma niyetleri var mıydı?

Celali isyanı çıkaranların çoğunun Hanedan'ı ortadan kaldırma gibi bir niyeti yoktu. Kalenderoğlu gibi bazı eşkıyalar, niyetlerinin Osmanlı otoritesinin Üsküdar'dan ileriye geçmemesi ve Anadolu'da hakimiyet kurmak olduğunu söylemişlerdir. En tehlikeli isyancılardan Canbuladoğlu Ali Paşa ise Kuzey Suriye'de ayrı bir devlet kurma niyetini taşıyordu. Hutbe okutmuş, para bastırmıştı.

Bunların dışında, isyan çıkaran insanlar haksızlığa uğradıkları için, devleti yıkma amaçları olmadan bürokrasisiyle bütünleşmeyi talep ediyorlardı. İsyanları, sisteme muhalefet değil, sistem içinde hareketlilik kazanabilmek için yapılan manevralardı.

Devlet de buna paralel olarak, otoritesini sağlamlaştırmak için, eşkıyaların varlı-

ğını, halk üzerinde bir tehdit olarak kullandı. Muhtemel rakiplerini saf dışı bıraktı ve taşradaki önemli mevkilere güvendiği güçlü kişileri atadı.

Celali liderlerinin çoğu devlete karşı herhangi bir toprak iddiasında bulunmadığından, çeşitli konumlarda devlet görevlisi oldular.

Aslında Osmanlı, böylesi gruplarla her dönemde karşılaşmıştı. Ancak bu grupların etkinlikleri, genel olarak 'yerel' kalmış ve siyaset yoluyla halli sağlanmıştı.

9 Daha sonra yeni isyanlar oldu mu?

Kuyucu Murad Paşa'nın sert tedbirleriyle sona eren Celali isyanları, II. Osman'ın öldürülmesi üzerine, onun kanını dava ederek ayaklanan Erzurum Valisi Abaza Mehmed Paşa ile yeniden başladı.

Kuyucu Murad Paşa'nın zamanında sinmiş olan Celali grupları Abaza Mehmed Paşa'ya katılmışlardı. Sultan İbrahim döneminde, Sivas Valisi Vardar Ali Paşa ve Kara Haydar isyanları patlak verdi.

IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında, Celali hareketleri iyice arttı. Kara Haydaroğlu, Gürcü Abdünnebi ve Katırcıoğlu önde gelen Celali reisleriydi.

Abaza Hasan Paşa ise en büyük Celali isyanını başlattı. İsyan, Köprülü Mehmed Paşa tarafından zorlukla bastırıldı.

II. Viyana Kuşatması'nın ardından, düzen tekrar bozulduğu ve bölge idarecileri askerleriyle beraber savaş sahralarında bulundukları için, Celaliler tekrar sahneye çıktılarsa da, yüzyılın başındaki kadar tehlikeli olmadılar.

10 Celaliler nasıl örgütlenmişlerdi?

Küçük Celali grupları, hızla büyük kalabalıklar haline gelebiliyorlardı. Bir lider etrafında toplanabilmek, varlıklarını devam ettirebilmenin en önemli yoluydu. Ancak şuursuz kalabalıklar, çabucak bir lider etrafında toplanabildikleri gibi, kısa sürede bu birliklerini kaybedebiliyorlardı.

Celaliler kendi aralarında 'bölük' esasına göre örgütlenmişlerdi. Her bölüğün bir zorba başı ve bayrağı olurdu. Bayraklarda zorba başının adı yazılıydı.

Celaliler arasında 'yalancı kapukulları' adı verilen bölükler de vardı. Bunlar kapıkulu ocağından uzaklaştırılan levendler ve taşra yöneticilerinin yanındaki devriye bölüğü mensuplarıydı.

Celaliler halk arasında garip isimlerle şöhret bulmuşlardır: Ağaçtan Piri, Gün Uğrusu, Baldırı Kısa, Tanrıbilmez, Dağlar Delisi, Kabre Sığmaz, Kâfir Murad, Deli İlahi, Yularkıstı, Kilindir Uğrusu, Domuzoğlan, Şekloaz Ahmed, Kekeç Mehmed gibi isimler taşıyorlardı. ■

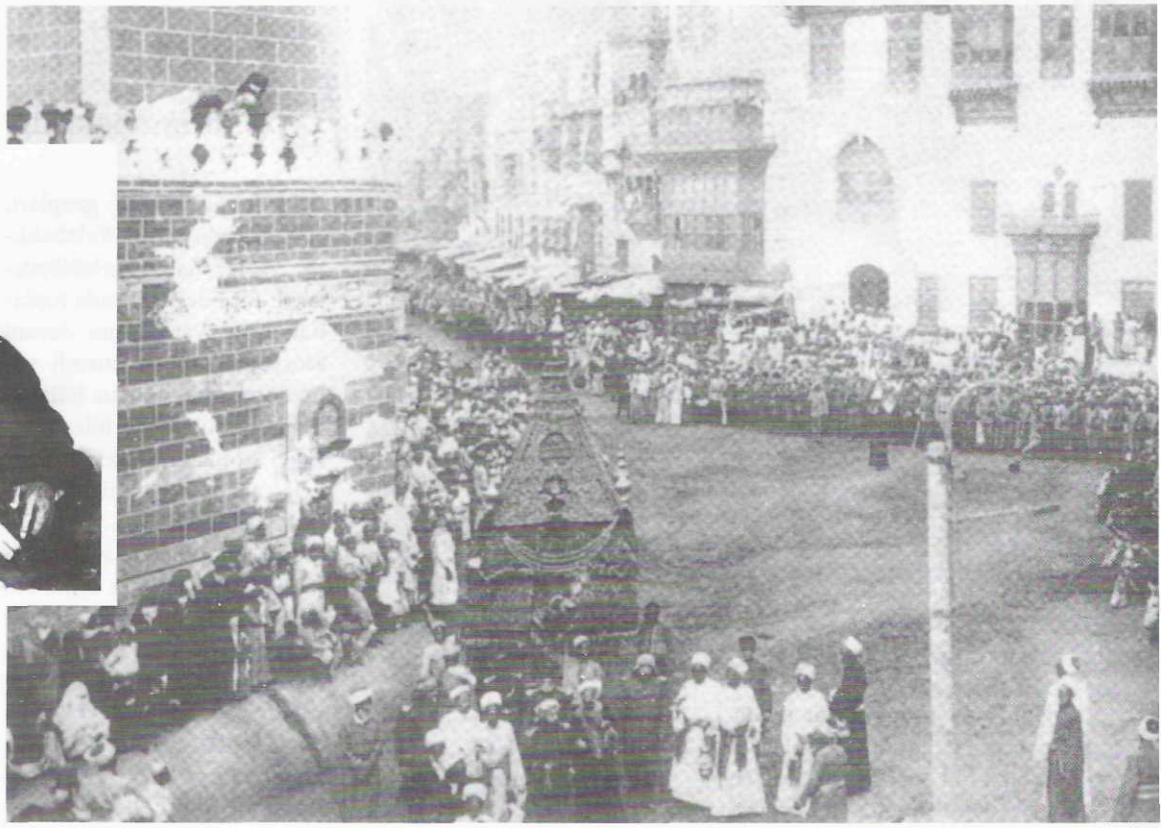

BİBLİYOGRAFYA

- Mustafa Cezar, Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul 1965
- Mustafa Akdağ, Celâli İsyanları 1550-1650, Ankara 1963
- Mustafa Akdağ, "Celâli İsyanlarında Büyük Kaçgunluk 1603-1606", Tarih Araştırmaları Dergisi, II/2-3 (Ankara 1964), s. 1-50
- Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyanları", TDV İslâm Ansiklopedisi, VII, 252-257
- Mücteba İlgürel, "Celâ-yi Vatan", TDV İslâm Ansiklopedisi, VII, 238-240
- William J. Grisvold, Anadolu'da Büyük İsyan, çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2000
- Karen Barkey, Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, çev. Zeynep Altek, İstanbul 1999
- Suraiya Faroqhi, Hacılar ve Sultanlar, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1995
- Fernard Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989
- Hrand Andreasyan, "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyanları", Tarih Dergisi, sayı: 17-18 (İstanbul 1963), s. 27-42

merakediyorum@googlegroups.com

Şerif Hüseyin (üstte) ve II. Abdülhamid döneminin Mekke'si (sağda).

Arap bayraklarının

Mekke Emiri Şerif Hüseyin, genç Arap milliyetçilerinin önerilerine kulak verip farklı bir bayrak kullanmaya başladığında, bu bayrağın gelecekte pek çok devlete esin kaynağı olacağını tahmin ediyor muydu acaba?

BURAK COP - BAŞAK OĞUZ

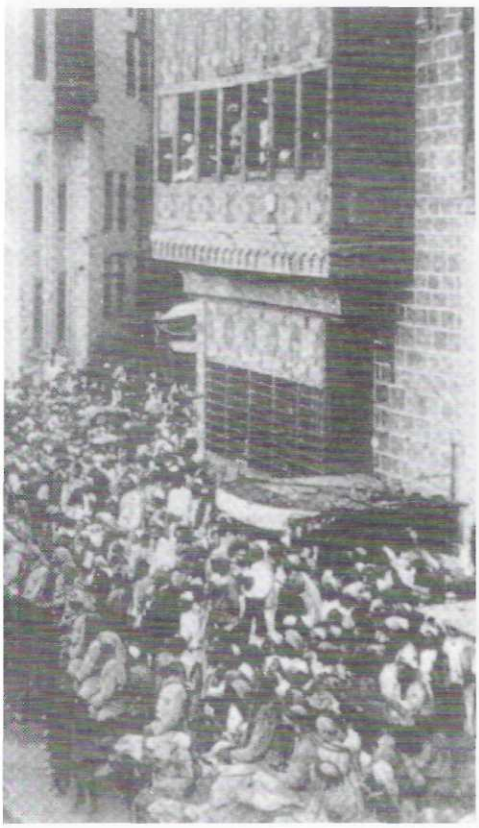
Tarih, 1916 yılının sonlarıydı. İkinci Kanal Seferi'nde Osmanlı ordusunun başarısızlığa uğraması üzerine, İngilizler karşı saldırıya geçmişti. Sina Yarımadası'nın içlerine doğru ilerleyen İngilizler, Türk kuvvetlerini geri çekilmeye zorladı ve Filistin'i Süveyş'ten ayıran yarımadayı işgal etti.

Osmanlı Ordusu, Sina Yarımadası'nın kaybedilmesi üzerine, cepheyi yeniden düzenlemeye mecbur kaldı ve Birussebi ile Han-ı Yunus'tan geçen yeni bir hat oluşturdu.

Osmanlı kuvvetleri cephelerini güçlendirmeye çalışırken boş durmayan İngilizler de gözlerini Filistin ve Suriye'ye çevirdiler. İngiltere, Osmanlı devletinin bölge üzerindeki egemenliğini sona erdirmek üzere hazırlıklara çoktan başlamıştı. Ancak, Britanya İmparatorluğu'nun Ortadoğu planları bu hazırlıklardan ibaret değildi.

Arabistan Yarımadası'ndaki çalışmalarını da sürdüren İngilizler adımlarını sağlam atıyor ve yalnızca askeri faaliyetlerle yetinmiyordu. İngiltere, çeşitli siyasi oyunlar ve casusluk faaliyetleriyle Arabistan Yarımadası üzerindeki emellerine ulaşmaya çalışıyordu.

İngilizler tarafından tertiplenen senaryoların en çarpıcı olanı, 1916 yılı Haziran'ında

Şerif Hüseyin ve Hicaz bayrağı

Şerif Hüseyin, 1908'de 'Şerif' ve 'Mekke Emiri' ilan edilir. Üstteki fotoğrafta bir yükseltinin üzerinde konuşma yapmakta olan Osmanlı yetkilisinin solunda duran Şerif Hüseyin başlangıçta, Osmanlı Sultanı'nın (II. Abdülhamid) sadık bir hizmetkarıydı. Ancak aylar süren bir kararsızlık döneminden sonra, Şerif Hüseyin, çevresindeki genç Arap milliyetçilerinin ve İngilizlerin teşvikleriyle Arap İsyanı'nı başlattı *(üstte; 1917-20 arası kullanılan Hicaz bayrağı).*

öyküsü

Hicaz'da sahneye kondu. Mekke ve Medine kutsal kentlerinin bulunduğu Hicaz, Osmanlı egemenliği altındaydı. Mekke Emiri Hüseyin Bin Ali ya da bilinen adıyla 'Şerif Hüseyin', o günlerde 70'li yaşlarına merdiven dayamıştı. Gözünü Arabistan Yarımadası topraklarına diken İngilizlerin, 'birleşmiş bir Arap krallığı' vaadinden etkilenen bu yaşlı adam, Arap ayaklanmasına önderlik edecekti.

Şerif Hüseyin, Hicaz'a hakim olmayı akıllarına koyan İngilizlerle 1915 yılında gizlice anlaştı. Yılda 400 bin İngiliz lirası karşılığında Hicaz, İngiliz himayesine girecekti. Haziran 1916'da Arapların Osmanlı devletine karşı ayaklanması başladı. İsyana Şerif Hüseyin ve dört oğlu liderlik ediyordu.

Ayaklanma ne İngilizler ne de Şerif Hüseyin için istenilen şekilde sonuçlandı. Ancak bu isyan onların hiç de tahmin edemeyeceği ve gelecekte birçok Arap ülkesini farklı bir açıdan etkileyecek bir sonuç doğurdu.

Şerif Hüseyin belki hayallerindeki 'birleşmiş Arap krallığına' kavuşamadı; liderlik ettiği ayaklanma belki bütün Arapları bir bayrak altında toplayamadı. Ancak Arap ül-

Emir Faysal ve Fransızlar

Emir Faysal, Fransız subaylarıyla birlikte, 1917'de Akabe'de *(solda)*: Akabe, İngiliz casusu 'Arabistanlı Lawrence'ın çabalarıyla ele geçirilmişti. Emir Faysal'ın yanındaki Fransız subayları, 1918'den 1920'ye kadar, Faysal'ın temel sorununu yani Fransa'nın Suriye'yi kontrol altına alma kararlılığını simgeliyorlardı: Faysal, 'Suriye Kralı' olacak; ancak 4 ay sonra Fransızlar tarafından sınır dışı edilecekti. Yine solda, 1920'de kullanılan Suriye bayrağı.

merakediyorum@googlegroups.com

Faysal bu kez 'Irak Kralı'

Emir Faysal'ın 'Irak Kralı' olarak tahta çıkışı, 23 Ağustos 1921'e rastlar *(sağda)*. Fransızlar tarafından Suriye'den sınırdışı edilen Faysal, bu kez Irak'ta krallık tacını giyecektir... Fotoğrafta, soldan sağa doğru, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox, Kinahan Cornwallis, Kral'ın yaveri Tahsin Kadri, Kral Faysal ve İngiliz kumandan Sir Aylmer Haldane yer alıyor. Tören sıcaklardan ötürü sabahın saat 6'sında yapılmıştı. Hüseyin Afnan, Sir Percy Cox'un ülkenin yüzde 99'unun Faysal'ı istediğini belirten fermanını okudu. Faysal da, "Tüm ülke benim partim" diye cevap verdi. Gerçekte ise Faysal'ı seçen Iraklılar değil, İngiltere idi... Yanda ise, 1924'ten 1959'a kadar Irak'ta kullanılan bayrak yer alıyor.

kelerinin bayraklarının oluşumunda büyük rol oynadı.

İngiltere'nin birleşmiş bir Arap krallığı vaadinden etkilenen ve 10 Haziran 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma başlatan Mekke Emiri Şerif Hüseyin, genç Arap milliyetçilerinin önerilerine kulak verip, siyah, beyaz, kırmızı ve yeşil renklerden oluşan bir bayrak kullanmaya başladığında, bu bayrağın gelecekte pek çok devlete esin kaynağı olacağını tahmin ediyor muydu acaba?

Beyrut merkezli milliyetçi bir dernek olan Genç Arap Cemiyeti'nin hayallerini, bağımsız bir Arap devleti süslüyordu. Milliyetçi genç Araplar, kafalarında tasarladıkları ülkenin bayrağını bile hazırlamışlardı.

Şerif Hüseyin, Genç Arap Cemiyeti'nin merkez komitesi tarafından gelecekteki bağımsız Arap devletinin bayrağını oluşturmak üzere seçilen siyah, beyaz ve yeşile, Haşimi hanedanını temsilen kırmızıyı da ekleyip Hicaz bayrağını yarattı.

Takvimler 30 Mayıs 1917'yi gösteriyordu. Bu tarih, Panarap renklerinin doğduğu gün olarak kabul edilir.

PANARAP RENKLERİNİN BAYRAKLARDAKİ DOĞUŞU

Siyah, beyaz, yeşil ve kırmızının öyküsüne gelirsek... İslam dininin putperestlikle ilişkili görülen her tür imgeyi yasaklaması, Arap ülkelerinin bayraklarının oluşumunda büyük etki taşır. Bayrakların tasarımı, üzerlerine yerleştirilecek desenlerin seçimi, kullanılacak semboller, İslam dini-

Yıl 1920, Suriye ve Lübnan'da Fransız egemenliği yoğunlaşıyor: General Gouraud (sağdaki fotoğrafta, ortada), yörenin Müslüman ve Hıristiyan liderleriyle birlikte... Osmanlı döneminin Beyrut'u (en sağda).

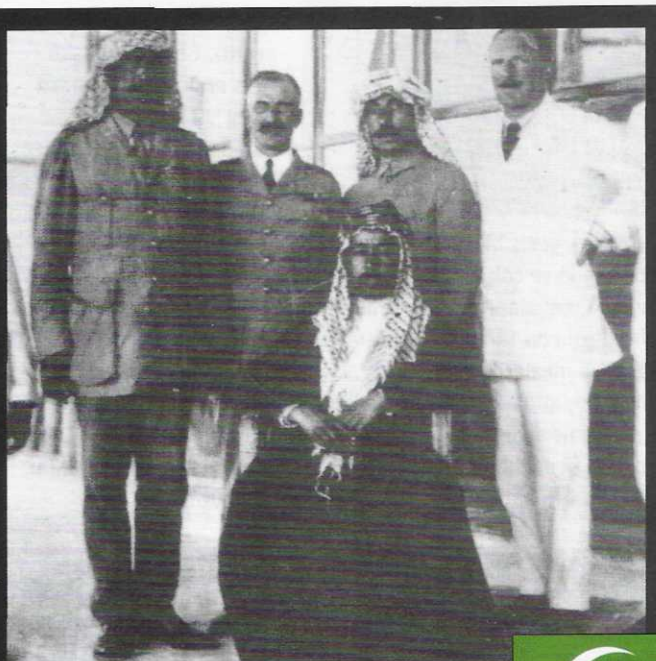
Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Kızıldeniz sahilinde, Osmanlı'nın yanında yer alan Arap aşiretlerinin şeyhleri, Osmanlı subaylarıyla bir arada (solda).

nin getirdiği sınırlamalardan büyük ölçüde etkilendi.

Bayraklar, İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren büyük bir önem taşımıştır. Ancak İslam'ı benimseyen Arap devletlerinin bayrakları, bu dinin resim, nesne ve figürlerin kullanımını kısıtlayan katı kurallarıyla, oldukça sade şekillendirilmiş ve özellikle ilk dönemlerde, tek renkli bayraklar tercih edilmiştir. Hicret'ten sonra Müslümanların giriştikleri askeri seferlerde bayraklar orduya ait simgeler olarak kullanılıyordu. Bayraklar, genellikle beyaz renkteydi.

Ancak, başka renkler de kullanılmıyor değildi. Örneğin Hayber Seferi'nde Hazreti Muhammed'in kullandığı bayrağın rengi siyahtı ve bu renk, Peygamber'in sancağının rengi olarak kabul edildi. Bir rivayete göre, Hz. Muhammed'in bayrağının üzerinde Kelime-i Şehâdet yazılıydı.

Mute Savaşı sırasında Hz. Muhammed, beyaz renkteki bayrağı ordu komutanı Zeyd bin Harise'ye vermiş, onun şehit olması sonucu, bayrağı

Arap milliyetçiliği ve Mısır

Ekim 1916; Cidde: Yukarıdaki fotoğrafta soldan sağa doğru; Mısır Bataryası Kumandanı Sait Ali Bey, Albay Wilson, Hicaz Kralı Hüseyin'in ikinci oğlu Emir Abdullah *(oturan)*, eski bir Osmanlı subayı olan Arap milliyetçisi Aziz Ali El Mısri, Ronald Stors yer alıyor... Arap İsyanı, başlangıcından itibaren, hem İngilizlerin hem de Mısır'ın yardımını aldı. Aziz Ali El Mısri, Irak ordusunun eğitiminden, Kral Faruk'un öğrenimine, Arap dünyasında birçok önemli görev üstlendi. Ayrıca Mısır'da 1952'deki askeri darbeye de katıldı *(üstte; 1923-1958 arası Mısır bayrağı)*.

merakediyorum@googlegroups.com

Değişen bayraklar döneminin ardından

Günümüzde Panarap renkler geniş bir coğrafyaya yayılmış durumda ve çok sayıda devletin bayrağında dalgalanıyor. Ancak, elbette ki bayraklarını bu tarza dahil edemeyeceğimiz Arap ülkeleri de bulunuyor. Vahhabi mezhebinin bayrağına yakın bir görünüme sahip Suudi Arabistan bayrağı; Lübnan'ın, ülkedeki Maruni Hıristiyan cemaatinin simgesi sedir ağacını taşıyan bayrağı; Tunus ve Cezayir'in ay yıldızlı *(solda)*, Katar ve Bahreyn'in 'tırtıklı' bayrakları akla gelen ilk örnekler... Ortadoğu'da siyasi istikrarsızlığın yoğun olarak yaşandığı, devrimlerin ve darbelerin birbirini izlediği 50'li ve 60'lı yıllarda pek çok Arap ülkesi bayrağında değişiklikler yapmıştı. Buna karşı, 70'li yıllarda bölgeye hakim olan görece siyasi istikrar ortamı, bu değişikliklerin hızını azalttı. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından gelen 90'lı yıllar ise, Ortadoğu'da 'değişen bayraklar dönemi'nin kapandığını ilan etti. Günümüzde, benzer bir dönemin yakın gelecekte yeniden başlayabileceğine dair kesin bir işaret yok. Ancak Irak'taki gelişmelerin yeni durumlar ortaya çıkarabileceği de unutulmamalı. Belki Ortadoğu'da oluşacak yeni dengeler, bölgede kurulması muhtemel yeni devletler, yeni düzenler; yeni bayraklar ve yeni renkler doğurabilir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Araplar arasında buzlar çözülüyor: Faysal'ın kardeşi Ürdün Kralı Abdullah (solda) ve Kral Suud (sağda), 1940'larda Riyad'da... O günden 25 yıl önce, Birinci Dünya Savaşı coğrafyasında, Suudilerle Haşimiler savaş halindeydiler.

ikinci komutan Cafer almıştı. Savaş sırasında Cafer de hayatını kaybedince, Abdullah bin Revaha komutan olarak bayrağı taşımıştı.

Bayrak her yeni ölümle el değiştirmiş, sonunda Halid bin Velid'e kadar gelmişti... Mute Savaşı'nda yaşananlar, Arap tarihinde bayrağın, savaşın seyri açısından ne kadar önemli bir unsur olduğunu açıkça ortaya koyar.

Bayraklar sonraki devirlerde de kullanılmaya devam etti. Emeviler, beyaz bayrak kullandılar. Emevi hanedanı, egemenliği altındaki toprakları beyaz bayrak altında genişletti. Abbasilerin bayrağı ise Emevilerin beyaz bayrağının tam zıttı olan siyah renkteydi.

Tarih sahnesinde siyah bayraklarıyla yerlerini alan Abbasiler, Hz. Muhammed'in siyah sancağından ilham almışlardı. İslam diniyle özdeşleşmiş olan yeşil renk, ilk olarak Mısır'da hüküm süren Fatimiler tarafından kullanıldı. Hariciler ise bayraklarına renk olarak kırmızıyı seçmişti.

Şerif Hüseyin'in başında bulunduğu Haşimi hanedanını temsil eden renk de kırmızıydı. İsyancı Mekke Emiri'ne bağlı güçler, Hicaz bayrağının doğuşuna kadar, düz kırmızı bayrak altında çarpıştılar. Bu düz renkli, sade bayraklar, gelecekteki pek çok Arap bayra-

Mısır'ın son kralı Faruk, Prenses Neriman ile düğün töreninde (sol sayfada) ve Albay Cemal Abdül Nasır ile İhtilal Konseyi'nin başkanı General Necip 1952'de genç subaylarla (solda).

ğında yer alacak olan renklerin temelini oluşturdu.

Birinci Dünya Savaşı'nın ve bölgedeki Osmanlı egemenliğinin sona ermesiyle birlikte, tasarım olarak Hicaz bayrağını temel alan Suriye ve Irak bayrakları tarih sahnesine adım attılar.

Araplara verilen 'birleşik krallık' sözü rafa kaldırıldı; İngilizlere Ürdün, Irak, Filistin üzerinde egemenlik hakkı tanıyan, Suriye ve Lübnan'ın ise Fransız mandası altına girmesini öngören Sykes-Picot Antlaşması yürürlüğe girdi.

Antlaşma 1920 yılında İtalya'nın San Remo kentinde toplanan Yüksek Müttefik Meclisi tarafından hayata geçirildi. Sykes-Picot Antlaşması'nın sonuçları, umduğunu bulamayan Arap dünyasında büyük bir düş kırıklığı yarattı.

Bayrağına beyaz bir yıldız koyan Suriye ve iki yıldız yerleştiren Irak, bir hayalden öteye gidemeyen 'ana devlet'ten doğan sırasıyla birinci ve ikinci ülke oldular.

Yatay olarak sıralanmış üç şerit ve sola yerleştirilen bir üçgen ya da yamuktan oluşan 'birinci jenerasyon' Arap bayrakları, tasarımları açısından Şerif Hüseyin'in bayrağına dayanıyorlardı.

Günümüzün Ürdün, Kuveyt, Filistin, Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri bayrakları, bu kümede yer alır.

NASIR VE BAAS RÜZGARLARI

Panarap renklere sahip 'ikinci jenerasyon' bayraklar Mısır'daki 1952 Devrimi sırasında doğdu. Mısırlı genç subaylar, krallık rejimini devirerek iktidara geldiler ve 1923'ten beri kullanılan, yeşil zemin üzerinde hilal ve üç yıldızlı Mısır bayrağını değiştirdiler. Yeni Mısır bayrağı, yeşil haricindeki Panarap renkleri, yani siyah, beyaz ve kırmızıyı taşıyordu. Ancak, artık bu renklerin anlamları değişmişti: Siyah, zulüm dönemini; kırmızı, kanlı mücadeleyi; beyaz, aydınlık bir geleceği simgeliyordu. İkinci kuşak Arap bayrakları, ağırlıklı olarak, yönetim biçimi cumhuriyete dönüşen ülkelerde kullanılmaya başlandı.

Mısır'da iktidarı 1954 yılında ele geçiren Nasır'ın sosyalizan ve Arap milliyetçisi çizgisiyle özdeşleşen yeni renk üçlüsü, 60'lı yıllar boyunca, Baas rejimleriyle tanışan Suriye ve Irak'ın yanı sıra; Yemen, Güney Yemen, Libya ve Sudan tarafından da arka arkaya benimsendi. Ancak önce 1970'de Sudan, arkasından 1977'de Kaddafi'nin 'Yeşil Devrim'i sonucu Libya, üç renkli bayrağı terk ettiler. Sovyetler Birliği'nin etkisindeki Güney Yemen'in kızıl yıldızlı bayrağı ise, bu ülkenin Kuzey Yemen'le birleştiği 1990 yılına kadar varlığını sürdürdü.

Suriye ve Irak örnekleri incelendiğinde, yeşil rengin bayraktan çıkarılmasına ilişkin şu yorumu yapmak da mümkün: Baas ideolojisi, seküler bir devlet öngörüyordu. Dolayısıyla, dini bir çağrışım yapan yeşil renge bayrakta yer verilmemesi son derece anlamlıydı. ■

Günümüzün Mısır bayrağı (en üstte); 1967-90 arası Güney Yemen bayrağı (üstte); günümüzün Sudan bayrağı (sol üstte). Mısır'ın karizmatik lideri Başkan Nasır, 70'li yıllarda Ürdün Kralı Hüseyin ile birlikte (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Gazete sayfalarında kalmış bir suikast girişimi

Kuvvacıların hedefi, Damat Ferit idi...

13 Haziran 1920 Pazar günü yayımlanan İkdam gazetesinin birinci sayfasında, bir süre önce 'Sadrazam Ferit Paşa hazretleriyle bazı zevata' suikast düzenlenmek isteyenlerden dördünün Beyazıt Meydanı'nda asıldıkları bildiriliyordu.

MURAT ÇULCU

İngiliz işgali altındaki İstanbul'da, Sadrazam Damat Ferit Paşa başta olmak üzere, eski Dahiliye Nazırı gazeteci Ali Kemal ve Milli Mücadele karşıtlığıyla nam salmış Adliye Müsteşarı Said Molla'ya karşı düzenlenen suikast girişimi, bugün pek az bilinir. Ama 13 Haziran 1920 Pazar günü yayımlanan İkdam gazetesi, olayı İstanbul halkına birinci sayfadan duyurmuştur.

Sanıkların bir bölümü yakalanarak, İşgalci İngiliz kuvvetlerinin baskısı altında kurulan Divanıharp önünde yargılanır. Olağanüstü mahkeme, 9 Haziran 1920 günü kararını verir. Sanıklardan dört Kuvvayı Milliyeci, 12 Haziran 1920 Cumartesi sabahı, Beyazıt Meydanı'nda asılarak idam edilirler...

İşgal İstanbul'unda yurtseverlerin infazları
İstanbul Hükümeti'nin başı Damat Ferit'e suikast düzenleyenler, Beyazıt Meydanı'nda asılmışlardı. Ayrıca işgal İstanbul'unda, Beşiktaş'ta, şimdiki Barbaros durağının hemen arkasındaki depoları ele geçiren İngilizler; burada Anadolu'ya silah kaçıran yurtseverleri kurşuna diziyorlardı.

Aslında, İşgal günlerinin İstanbul'unda, bu suikast girişimi, büyük bir önem taşır. Çünkü, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre öncesine denk gelen bu suikast girişimine, çok sayıda askerin ve yurtsever sivilin adı karışmıştır.

PLAN, BURSA'DA YAPILIR

Sadrazam Damat Ferit Paşa ile Ali Kemal ve Said Molla'ya karşı İstanbul'da düzenlenmek istenen suikastın planları Bursa'da yapılmıştır. Binbaşı Manastırlı Remzi Bey, Üsküdar Kumandanı iken, Kuvvayı Milliye'ye katılmak amacıyla İstanbul'dan kaçmış

İşgal günlerinde İstanbul Hükümeti'nin başında bulunan Damat Ferit Paşa, İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarla birlikte (solda). 13 Haziran 1920 tarihli İkdam gazetesindeki suikast girişimi ve idam haberi (solda). Damat Ferit Paşa, sadrazamlığının ilk günlerinde (altta).

ve kadın kıyafetiyle Bursa'ya gitmiştir.

Ankara ve Bursa'daki Kuvvayı Milliyeciler tarafından memnunlukla karşılanan Remzi Bey, alınan bir kararla, Bursa Jandarma Kumandanlığı görevine tayin ettirilir.

Remzi Bey, Bursa Jandarma Tabur Kumandanlığı görevini yürütürken, Bursa Valiliği'nde de, Meclis Reisi Mustafa Kemal tarafından, 24 Nisan 1920 günü 'fevkalade selahiyetle' tayin edilen Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey bulunmaktadır. Fırka Kumandanı Bekir Sami (Günsav) Bey, Bursa Emniyet Müdürü ise Nuri Efendi'dir.

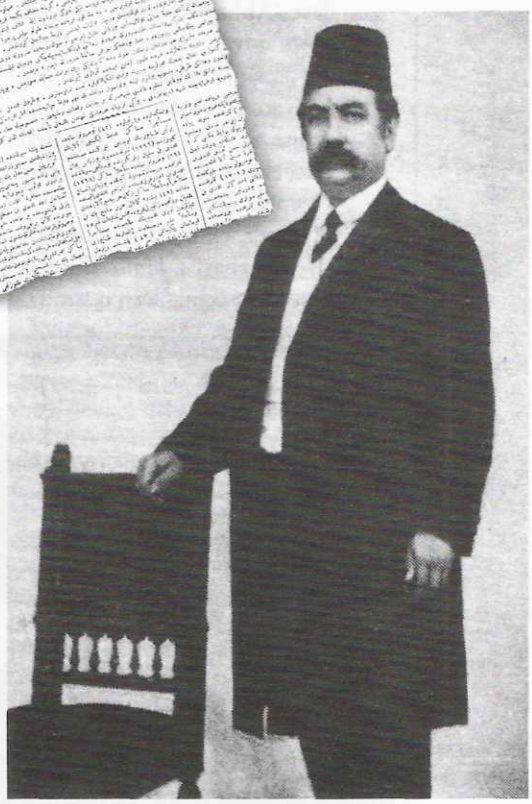
Bu dört ünlü Kuvvayı Milliyeci, bir yandan direniş kuvvetlerini pekiştirip düşmanın yayılmasını engellemeye çalışıyor, diğer yandan da bölgede birbirini izleyerek patlak veren ayaklanmalar ve eşkıyalıkla mücadele edebilmek için, Ankara'ya bağlı kuvvetleri örgütlemeye uğraşıyorlardı.

Bu arada İstanbul Hükümeti'nin başındaki Sadrazam Damat Ferit Paşa da çeşitli komplo ve isyanlar planlayarak, özellikle de yörede oluk gibi kardeş kanı döken Anzavur eşkıyasını besleyerek, Kurtuluş hareketine darbeler vurmaya çalışıyordu.

İşte böyle bir ortamda planlanan söz konusu suikast girişimi, ünlü 'Nemrut Mustafa'nın başkanlığındaki Divanıharp mahkemesi tarafından kayıtlara şöyle geçiriliyordu: "... bilittifak zahiren şerâiti sulhiyenin kabul ve imza edilmesi (Sevr Antlaşması kastediliyor); hakikatte ise takibatı kanuniyeden tahlis harekâtı bagiyyelerinde ferah ve fağfur devam eylemek üzere mevkii iktidara, kendilerine mümaşaat edebilecek bir heyet-i hükümet vücuda getirmek yolundaki amal ve ihtirasatı müfterisânelerine hail addeyledikleri Sadrazam Damat Ferit ..." (İkdam gazetesi, 13 Haziran 1920)

Bekir Sami, Muhittin Bey, Remzi Bey ve Nuri Efendi, suikastı gerçekleştirmek için, başta Dramalı Rıza Bey olmak üzere, Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim, Hasan Efendi ve Bursalı 'Çoban İsmail' ile temas kurarak onları görevlendiriyorlardı.

'Suikast ekibi' içinde, Dramalı Rıza Bey ayrı bir özellik ve önem taşıyordu. Zira Dramalı Rıza Bey, o zamana kadar Kuvvayı Milliye içinde büyük başarı ve kahramanlık-

Kuvvayı Milliyecilerin hedeflerinden biri de eski İçişleri Bakanı gazeteci Ali Kemal idi (sol üstte).

merakediyorum@googlegroups.com

İşgal günlerinin padişahı Sultan Vahidettin, Saray'da bir tören sırasında (sağda). Padişah ve hemen arkasında İstanbul Hükümeti'nin başı Damat Ferit Paşa (en sağda).

lar göstermiş bulunuyordu. Bunlardan biri de Rıza Bey'in adamlarıyla birlikte gerçekleştirdiği ünlü 'Akbaş Cephaneliği Baskını' idi.

İşte bu nedenle, Bursa'da planlanan suikastı gerçekleştirecek olan ekipte yer alan Dramalı Rıza Bey, hem Damat Ferit Hükümeti hem de işgalci İngilizler ile Fransızlar açısından, ayrı bir önem taşıyordu. Çünkü 'Akbaş Baskını' sırasında aciz durumda kalan mağrur işgalcilerin gururu kırılmış, otoriteleri sarsılmıştı. Kaldı ki Dramalı Rıza Bey sadece 'Akbaş Baskını' ile işgalcilere zarar vermekle kalmamıştı. Bu olaydan önce gerçekleştirdiği eylemlerle de bölgede, Saray'a ve işgalcilere hizmet eden işbirlikçilere ağır kayıplar verdirmişti

Keza, ekipte yer alan Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Efendi de işgalciler tarafından iyi tanınıyordu: Kuvvayı Milliye'de İnzibat Subaylığı yapan Yüzbaşı, İstanbul'da Fransızlara karşı bir saldırı düzenlemiş, 3 Fransız subayını yaralamıştı. Halil İbrahim Efendi, bu olaydan sonra kaçarak Anadolu'ya geçmiş ve o da Bursa'ya gelmişti...

Bursa Jandarma Kumandanı Remzi Bey; hazırlanan plan çerçevesinde kaleme aldığı sekiz mektubu, suikast timine teslim eder. Bu mektuplar İstanbul'da yaşayan ve Ankara hesabına çalışan şu yurtseverlere hitap etmektedir: Binbaşı Raşid, Binbaşı İhsan, İsmail Hakkı, Yüzbaşı Bican, Topçalı Süleyman, Tevfik Bey ile İbrahim Ago ve Remzi Bey'in ailesi...

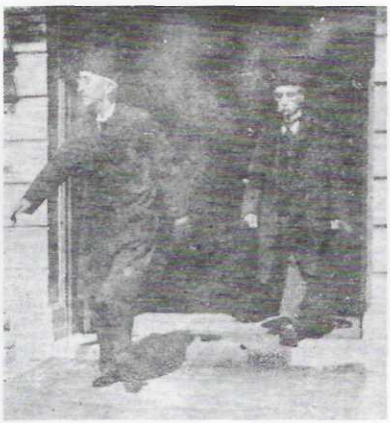
Mektuplarda; düzenlenecek suikast ile ilgili talimatlar yer alıyor, herkese görevleri bildiriliyordu.

Sevr'e imza atan Damat Ferit Paşa

6 Haziran 1920'de İtilaf Devletleri'nin kendilerine dayattığı Sevr Antlaşması'nı imzalayacak olan Osmanlı heyeti 'Demokrasi' adlı Fransız zırhlısıyla İstanbul'u terk ederken (solda; soldan sağa doğru, Reşat Halis Bey, Hadi Paşa, Damat Ferit Paşa ve Rıza Tevfik Bey). Sevr'i imzalayan Damat Ferit Paşa, kendisine refakat eden bir Fransız yüzbaşı ile konferans binasından ayrılıyor (üstte).

Ayrıca Remzi Bey dört kişilik ekibe, gerekli silahlarla birlikte, bir miktar da nakit para verir. Nihayet Kuvvayı Milliye'nin 'dört silahşörü' yola çıkarlar...

Dramalı Rıza Bey ile üç arkadaşı, kara yoluyla Armutlu'ya gelerek burada Mehmed Kaptan'la buluşur. Aslen Armutlulu olan Mehmed Kaptan kayıkçılık yapmakta ve Kuvvayı Milliye için çalışmaktadır.

EKİP, İSTANBUL'DA

'Alamana' tipi büyük balıkçı kayığına binen suikast timi, Mehmed Kaptan tarafından İstanbul'a getirilir. Rıza Bey ve arkadaşları 18 Mayıs 1920 gecesi, ezan saati ile 5 sularında; Kadıköy ile Haydarpaşa arasındaki tenha bir noktadan karaya çıkar ve Kaptan ile vedalaşarak uzaklaşırlar. Dört arkadaş, Haydarpaşa'daki bir otele yerleşerek gecenin kalan kısmını burada geçirir.

19 Mayıs 1920 günü, sabahleyin erkenden uyanan ekip ikiye ayrılır.

Rıza Bey ile Yüzbaşı Halil İbrahim Efendi, Hasan ile Çoban İsmail'i orada bırakır. İki arkadaş; Halil İbrahim Efendi'nin eskiden beri aile dostu olan, son derece samimi ve güvenilir buldukları Mehmed Ali Bey'in Üsküdar'daki evine giderler.

Rıza Bey ile Halil İbrahim Efendi, çeşitli yardımlarına gereksinim duydukları Mehmed Ali Bey'e tüm plan ve amaçlarını anlatır; suikast konusunda onun da mutabakatını sağlarlar.

Ardından, iki arkadaş, yanlarında getirdikleri silahlarla mektupları bu evde bırakarak, Mehmed Ali Bey ile birlikte evden ayrılırlar. Üçü beraber sahile inerek bir sandala biner ve İstanbul yakasına geçerler.

Rıza Bey ile Halil İbrahim Efendi, önceden belirlenen bir yere gider; buradan elbise, ayakkabı, gözlük ve gümüş baston alırlar. Böylece iki suikastçı, tanınmamak amacıyla görüntülerini değiştirirler.

İki gün sonra Dramalı Rıza Bey, Remzi Bey'in kendisine verdiği mektupları yerlerine ulaştırmak ister; önce Remzi Bey'in ailesine hitaben kaleme aldığı mektubu götürüp eşine teslim eder. Rıza Bey'in eşi aracılığıyla da Binbaşı İhsan Bey'in evini bulur.

Remzi Bey, daha önce Anadolu'ya geçerken, evine göz kulak olması için arkadaşı İhsan Bey'i görevlendirmiş; onunla irtibatı koparmamış ve gizlice haberleşmiştir. Bu

1918'de, savaş sonrası
1918'in sonlarında İngilizlerin, "Boğazlar'dan serbest geçişi sağlamak için" Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a girişi (solda; başta bando takımı, İngiliz kuvvetleri Taksim'de).

Divanıharp'te yargılananlar

Suikast girişimine katıldığı iddia edilenlerin listesine baktığımızda, ilginç isimlere rastlıyoruz: Bursa'da 56. Fırka Kumandanı, Hüseyin oğlu, Bandırmalı Bekir Sami *(Günsav; solda)* Bey; Karesi eski mutasarrıfı olup Kuvvayı Milliye tarafından Bursa Vilayeti Valiliği'ne tayin edilen, 1298 (1883) Uşak doğumlu, Ahmed oğlu Hacim Muhittin *(Çarıklı, 1920'de Balıkesir Milletvekili, altta);* Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı iken Anadolu'ya kaçarak Bursa'ya gidip Kuvvayı Milliye'ye katılan ve Bursa Jandarma Kumandanlığı görevini yürüten, Manastırlı, Tahir oğlu Binbaşı Remzi Bey (takma adı 'Sipahi' idi); yine Kuvvayı Milliye'nin Bursa Polis Müdüriyeti görevini yürüten Nuri Efendi... İstifa etmiş ya da emekli olmuş veya o günlerde hâlâ ordu hizmetinde bulunan 20 civarındaki subayın adlarıyla uzayıp giden bu listede, sayıları 10 civarındaki emekli memurla birlikte, 30 kişiyi buluyordu. İttihatçıların ünlü komitacılarından ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın lider kadrosundan Kuşçubaşı Eşref Bey'in *(solda)* küçük kardeşi Ahmet Bey de (ki o sıralar 25 yaşındadır ve kendisi de sanıklar arasında yer alan Hasan Adli Bey'in Kadıköy'de Talimhane Meydanı'ndaki evinde kalmaktadır) dava listesinde göze çarpan isimler arasındadır.

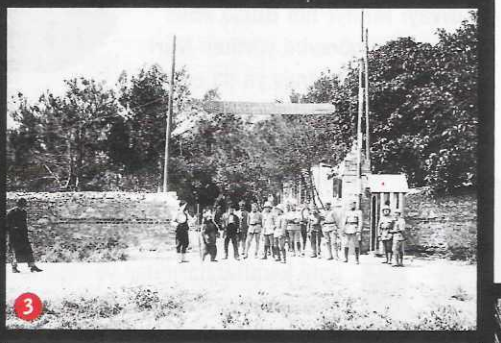

merakediyorum@googlegroups.com

EMİN NEDRET İŞLİ ARŞİVİ

1

2

3

4

5

6

haberleşmede Remzi Bey 'Sipahi', İhsan Bey ise 'Sükûtî' takma adlarını kullanmaktadırlar. Nitekim Rıza Bey'in getirdiği mektup da 'Sükûtî Bey'e hitaben yazılmıştır.

İhsan Bey de, İttihat ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü'nün bir süre başkanlığını yapan Tevfik Bey ile Rıza Bey'in temas kurmasını sağlar. Böylece Remzi Bey'in yazmış olduğu mektup, Tevfik Bey'e ulaşır. Tevfik Bey'in de katılımıyla İhsan Bey'in evinde bir toplantı yapılır. Bu toplantıda, mektuplarda yazılan hususlar görüşülür ve suikast konusunda tam bir mutabakat sağlanır.

Toplantıdan sonra Mehmed Ali Bey evine döner; Rıza Bey de Tevfik Bey'in evine gider. Rıza ve Tevfik beyler evde, bir süre daha suikast planı üzerinde çalışırlar. Bu arada Binbaşı Adil Bey de Tevfik Bey'in evine davet edilerek suikast grubuna katılması sağlanır. Üç arkadaş, ertesi gün

Binbaşı Adil Bey'in ticaretle uğraşan kardeşi Ahmed Halim Bey'in Sultanhamam'daki yazıhanesinde toplanırlar. Rıza Bey'in Topçalı Süleyman Bey'e hitaben yazdığı mektup, yazıhanede kendisine teslim edilir. Taraflar, suikast planı üzerinde bir süre görüşüp konuşurlar. Gece yarısına doğru, Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi'nde buluşmak üzere sözleşerek dağılırlar.

ESRARENGİZ 'ERKANIHARB ZABİTİ'

İşte bu randevuya, Topçalı Süleyman Bey ile Dramalı Rıza Bey tarafından adı hatırlanamayan bir 'erkanıharp zabiti' de gelir... Genişleyen suikast ekibi daha sonra ikişer ikişer, Süleyman Bey'in evinde toplanır.

Topçalı Süleyman Bey'in evinde yapılan toplantıda, son

Bir Fransız subayının objektifinden İşgal İstanbul'u

Değerli koleksiyoncu Emin Nedret İşli'nin arşivinde bulunan ve kendisinin belirttiğine göre, muhtemelen İşgal kuvvetlerine dahil bir Fransız subayının çektiği bu fotoğraflar; dönemin Harbiye Nezareti'nin arkasındaki Mercan Yokuşu'nu (1), Ayasofya civarını (2), Yeşilköy'deki Fransız Kışlası'nı (3), Fransız Genel Karargahı'nı (4), Tophane civarını (5) ve Galata Kulesi'ne çıkan yolu (6) görüntülüyor.

Suikast mahalli...
Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısı önünde öldürülmesi planlanır.

kararlar alınır. Suikast yeri tartışılır. Daha önce, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın sarayının -ki bu bina, Baltalimanı'ndaki yalıdır- önünde öldürülmesi düşünülmüştür. Bu nedenle de, 'ismi hatırlanamayan' erkanıharp zabiti, düşünülen yerde bir keşif yapmıştır. Fakat 'keşif sonucuna göre' Baltalimanı yalısının önü uygun bulunmaz.

Suikast için, Bahçekapı veya Karaköy alternatifini de tartışılır. Nihayet, Harbiye Nezareti civarında karar kılınır. Buna göre, Sadrazam Damat Ferit Paşa Harbiye Nezareti'ne gelerek otomobilinden indiği sırada, tahta parmaklıklar civarında, iki kişinin bomba atarak saldırması, sonra da revolverlerle ateş açılması kararlaştırılır.

Tüm bu öneriler, 'ismi hatırlanamayan' erkanıharp zabiti tarafından yapılır. Nitekim yine onun önerileri doğrultusunda, suikast günü olarak da 'Perşembe' uygun bulunur.

'Nemrut Mustafa Divanı'nın kararları

Sanıklar, İngiliz işgali altındaki İstanbul'da, olağanüstü koşullarda kurulan (Kürt Mustafa ya da 'Nemrut Mustafa Divanı' diye de adlandırılan) Divanıharp'te yargılanırlar. Mahkemenin amacı, yalnızca bu başarısız suikast girişiminin sanıklarını yargılamak değil, halkın 'kurtuluş' umudu haline gelen Kuvvayı Milliye'yi karalamaktır. Nitekim, *hazırlanan iddianamede ve verilen* kararda; başta Dramalı Rıza Bey olmak üzere, tanınmış 'Kuvvacılara' yönelik ağır *iftira ve hakaretler de yer alır...* İddianame ve karar metnindeki "... Nihayet Rıza Bey tarafından Polis Müdüriyeti Umumiyesi'ne vaki olan ihbar üzerine..." ibaresiyle, suikast girişiminin 'resmi makamlara' Dramalı Rıza Bey tarafından ihbar edildiği öne sürülür. Bu davranışın nedeni olarak da, Rıza Bey ile Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey'in aralarında "... para meselesi yüzünden bir anlaşmazlık bulunduğu" iddia edilir... Ancak vatanseverlerin gözünde 'hain ve korkak' durumuna düşürülmek istenen

Dramalı Rıza Bey'i de Divanıharp, kısa süren bir yargılamadan sonra, Halil İbrahim, Tevfik ('Sükûtî') ve Mehmed Ali beylerle birlikte, idama mahkum eder. Hüküm, 12 Haziran 1920 günü sabaha karşı Beyazıt Meydanı'nda *(üstte)* infaz edilir... Bekir Sami (Günsav), Hacim Muhittin (Çarıklı), Remzi, Nuri ve Mehmed Kaptan, yakalanamadıkları için, gıyaplarında idama mahkum edilirler. Davada yargılanan asker ya da sivil diğer yurtseverler de başta 10'ar yıllık kürek olmak üzere, farklı cezalara çarptırılırlar.

VE... 'BİR İHBAR'

Bu arada Süleyman Bey, evdeki bir un çuvalının içinde gizlediği iki bombayı ortaya çıkartır, ekibe teslim eder. Süleyman Bey'den ayrıca dört polis revolveriyle altı İngiliz bombası temin etmesi istenir.

'Misafirler' o gece Süleyman Bey'in evinde kalırlar. Ertesi sabah ayrılırken, Süleyman Bey, "İki gece sonra geliniz. Bomba ve tabancaları temin edeceğiz" der...

Fakat bu, ekibin son toplantısı olur. Zira, 'Polis Müdüriyet-i Umumisi'ne yapılan 'bir ihbar', suikast girişimini ortaya çıkarır! Tutuklamalar başlar... ■

1920'deki işgal öncesi
23 Kasım 1918'de Sarayburnu'nda karaya çıkan Fransız generali Franchet d'Esperay, İngiliz general Wilson tarafından karşılanacak ve 8 Şubat 1919 günü, d'Esperay 'beyaz bir atın üstünde' İstanbul'a resmi girişini, törenle yapacaktır (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Bir zamanlar İstanbul'da...

Apokria Karnavalı

İstanbullu Rumların 'Apokria' adını verdikleri ve her yıl, şubat ayından mart başına, üç hafta süren karnaval eğlenceleri, bir zamanlar, Tatavla ve Beyoğlu sokaklarını ayağa kaldırırdı.

"Dünkü bahar güneşi karnaval eğlencelerine güç verdi. Akarca Yokuşu'ndan ve Kurtuluş Caddesi'nden binlerce insan Tatavla'ya aktı. Pangaltı Katolik Mezarlığı'ndan, Kurtuluş'taki Ayios Dimitrios Kilisesi'ne kadar, yol kalabalıktan geçilmiyordu. Eğlencenin merkezi her zamanki gibi Ararat Gazinosu civarıydı. Kilisenin önündeki meydan, oynanan kasap havaları ile panayır yerine dönerken; kilisenin duvarına dayanarak hatıra fotoğrafı çektirecek müşteri bekleyen seyyar fotoğrafçılar da iyi iş yaptılar."

DEVRİM ÇAKIR

Her yıl 'Büyük Perhiz'den önce düzenlenen Tatavla Karnavalı, 8 Mart 1938 tarihli 'Apoveymatini' gazetesinin sayfalarında böyle yer alır...

İstanbullu Rumların çok sevdiği karnaval eğlencelerinin sahnesi, genellikle Galata ve Pera semtleridir. Buna rağmen, İkinci Dünya Savaşı yıllarına dek, İstanbul'da 'karnaval' denilince akla ilk gelen yer, Tatavla (bugünkü Kurtuluş) olmuştur. Yani Tatavla

Münif Fehim'in çizgileriyle, 'Beyoğlu'nda karnaval alemleri' (sol sayfada). Özellikle çocukları ve gençleri sokağa döken Tatavla Karnavalı, İstanbul'un en önemli yıllık olaylarından biriydi (üstte).

semtinin asıl şöhreti, geleneksel karnaval eğlencelerinden gelir.

İstanbullu Rumların 'Apokria' adını verdikleri ve üç hafta süren karnaval eğlenceleri, değişken takvime göre, Şubat sonu veya Mart başında çeşitli eğlencelerle kutlanır; bu eğlenceler, mutlaka pazartesi gününe rastlayan 'Kathara Deftera' günü doruğuna ulaşır ve son bulur.

İstanbulluların 'Baklahorani' günü de dedikleri bu günden sonra, kentin Rum halkı evlerine kapanır, zamanı perhiz ve ibadetle geçirerek Büyük Paskalya Yortusu'nun gelmesini bekler.

MASUM BİR EĞLENCE Mİ?

Türkler, artık belli bir yaşa ulaşmış İstanbulluların bile belleklerinden yavaş yavaş silinmekte olan 'Apokria' karnavallarını pek fazla yaşamamış ve bu 'cümbüşe' uzak durmuşsalar da, yanı başlarında sürüp giden 'eğlencelere, alaylara ve tuhaflıklara' pek de kayıtsız kalmamışlardır.

Karnaval eğlenceleri, kimilerine göre, halkın yılın birkaç günü biraz taşkınlık yaparak rahatlamasını sağlayan masum bir eğlence; kimilerine göre ise dini ve toplumsal kuralları hiçe sayan bir 'felaket' idi! Nitekim, Karamanlı yazar Evangelinos Misailidis, bu 'taşkınlık dolu günleri' şöyle yorumluyordu:

"Bu tür eğlencelere ibret almak için hayatta bir kere gidilmeli, ancak tekrarından ahlaki ve toplumsal açıdan sakınılmalıdır. Gençler veya kırkından sonra azanlar, çeşitli kılıklara girerek, yüzlerine maskeler takarak eğlencelere katılırlar. Herkes maskeli olduğu için tanınmadan kaçamak yapmak isteyenler için bulunmaz bir fırsattır."

Yine de 'Kathara Deftera' günü, Tatavla halkı kadar, İstanbul'un diğer semtlerinden akın akın gelen Rumlar da Ararat, Panorama, Akropolis, Paris, Lemonia gibi meyhane ve gazinolarda gönüllerince eğlenirler; boy boy, renk renk maskeleriyle, karnaval kıyafetleriyle, laternaların eşliğinde, güle oynaya Dolapdere'den Akarca Yokuşu yoluyla Tatavla'ya tırmanırlardı...

ALUS'UN KALEMİNDEN

Bir İstanbul âşığı olan yazar Sermet Muhtar Alus; eserlerinde, Cumhuriyet sonrası

Karnavalı kutlayan bir grup, Beyoğlu'ndaki Turan Bar'ın çıkışında, maskeleriyle fotoğrafçıyı selamlıyor (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

İstanbul'u kayda geçiren

Sermet Muhtar Alus

20 Mayıs 1887'de İstanbul'da doğan ve 28 Mayıs 1952'de yine İstanbul'da yaşamını noktalayan Sermet Muhtar Alus *(altta)*, eserlerinde, kentin gündelik hayatının kayıtlarını tutar. Bu kentin semtleri ve çeşitli kesimlerden insanlar, Alus'un çizdiği renkli İstanbul tablolarının kahramanlarıdır. Onların yaşadıkları yerler, gittikleri gazinolar, kahveler, meyhaneler, karnavallar, kısaca İstanbul'a ait her şey, en küçük ayrıntısına kadar Sermet Muhtar Alus'un merceği altındadır.

çok hızlı bir değişim geçiren bu kentin insanlarını, cadde ve sokaklarını, köşk ve yalılarını, mesire ve bayram yerlerini, geleneklerini ve eğlencelerini anlatmış; İstanbul'daki 'gündelik hayatı' yazılarında ölümsüzleştirmişti.

Alus, 50'li yıllara ait bir derginin sayfaları arasında unutulmuş 'Apukurya' başlıklı yazısında da (Resimli Tarih Mecmuası, Sayı 72, Aralık 1955), bu 'gündelik hayat' kayıtlarına bir yenisi daha ekler; bir zamanlar, Tatavla ve Beyoğlu'nu 'sallayan' karnavalları, renkli bir üslupla bizlere aktarır...

O günleri, "Karnaval mevsimi girdi mi Beyoğlu çalkalanıp durur, maskaralar ortalıkta dolaşır, geceleri Cadde-i Kebir'den sokaklara taşarlardı" diye dillendiren Alus, "Apukurya, doğrusu 'Apokriya..." diyerek başlattığı yazısını şöyle sürdürür:

"Karnaval, Romalılar devrinden kalma imiş; Hıristiyanlığın zuhurundan sonra Noel bayramı ile beraber yapılırmış; bilhassa İtalya'da alıp yürümüş. Venedik'inkiler adlı şanlıdır. Fransa'da XV. Louis'nin tahta çıktığı 1715 senesinde, Paris Operası'nda maskeli ve gayet şaşaalı balolar verilmeye başlanmış. Bugün de Nice'inkiler mevcut ve meşhur..."

Alus daha sonra lafı İstanbul'a getirip, Rumların 'Apukurya' zamanı neler yaptıklarına anlatır:

"Rumların Apukuryası üç hafta sürüyor. Birinci haftasında 'Tirini' yani peynirliyi, ikinci haftasında 'Kreatini' yani etliyi geçtikten sonra 'İstiridye' panayırı olunca perhize giriyorlar; kırk gün sonra da büyük Paskalya..."

BONMARŞE'NİN VİTRİNLERİ

"Karnavalın yaklaşması en evvel mahut 'Bonmarşe'den" belli olur Alus'a göre... Bugünün büyük alışveriş merkezlerinin eski versiyonu diyebileceğimiz 'bonmarşe'lerin vitrinleri ve duvarları, 'Apukurya' zamanından günler önce, boydan boya 'maskareta'larla, yani maskelerle kaplanır:

"Bizlerin 'yüzlük' veya 'maskareta', Rumların 'muçuna' dedikleri bu kağıttan nesnelerin çeşit çeşidi, renk rengi, boy boyu; inek, keçi, kuş yüzlüleri; pamuk ipliğinden, ince telden örmeleri ve başka da teferruat: İğreti saçlar, bıyıklar, sakallar, mukavva külahlar, şapkalar, borular..."

'Apukurya' zamanı, başka semtlerde de, maskara kıyafetlerine özenenler, Alus'un deyimiyle 'maskaromenos olmaya yeltenenler' bulunsa da, bu işin asıl erbabı, 'Beyoğlu Yakalılar'dır. 'Beyoğlu Yakası'nın berber kalfaları, meyhane miçoları, 'modistra' çırağı kızlar ve çocuklar, karnaval günleri ekseriyetle gündüzün görünürler. 'Daniskalar' ise, gece meydana çıkar; 'bilhassa saat epey ilerledikten' sonra...

Tatavla Panayırı başladığında (sağ altta), ilginç kıyafetlere bürünmüş maskeli kadın ve erkeklere sokaklarda sık sık rastlanmaktaydı (sağ üstte). Yüzyıl başlarında, Tatavla (Kurtuluş) semtinin görüntüsü (altta).

'Daniskalar', yani o zamanın 'kötü şöhretli sokaklarının, hafif meşrep dilberleri', 'Kathara Deftera' günü Tatavla'ya gelirken, diğer kadınlardan kendilerini ayırmak için özel kıyafetler giymek zorundadırlar. Üzerlerinde genellikle kadife tayyör, kısa kadife pantolon, aynı kumaştan yapılmış sim ve sırma işli denizci şapkaları ve siyah ipek çorap bulunur. Yüzlerini, mutlaka kadife ve ipekten yapılmış bir maske süsler...

LATERNACININ PEŞİNDE...

Büyük Perhiz'den önceki Baklahorani günü gelince, İstanbul'un her köşesinden gelen Rumlar, şarkılar, türküler

söyleyerek Tatavla'da toplanır. Genç kız grupları şarkılar söylerken, Tatavla'nın delikanlıları, o zamanların çok sevilen müzik aleti laterna eşliğinde, 'sirto' ve 'kasapiko' gibi, İstanbul Rumlarına has dans ve oyunlar sergiler. Laternalardan, o zamanların moda şarkılarının neşeli nameleri işitilir:

'Karoçeri Trava, na pame sta Tatavla / Posa Talira yirevis, ya na pas ke na mas feris!' (Çek arabacı Tatavla'ya gidelim / Bizi oraya götürüp getirmek için kaç beşlik istersin!)

Sermet Muhtar da, 'Apukurya' zamanının laternacılarına ve diğer çalgıcılarına değinir yazısında... Tatavla'ya toplanan kalabalığın, Beyoğlu'nda ortalığı nasıl toza dumana kattığını, bakın nasıl anlatır:

"Sökün eden bir kafilenin en önünde güldür güldür laterina; arkasında sipsivri bir külah giymiş, yüzünü una, yanaklarını galibederdaya, kaşlarını, bıyıklarını karaya bulamış; ceketini ters giymiş, ceplerinin içi dışarıda bir palyaço, türlü şaklabanlıklarda... Peşinde erkekli, kadınlı, soytarı kılıklılar..."

"Saymakla tükenmeyen bu kafileler caddeleri, sokakları dört dönsünler, kar yağa dursun, çivi kesiversin, kimin umurunda. Hepsi kafayı çekmiş, vapur gibi olmuş... Bu soğukta içki tutar mı, uçtu gitti. Bereket ki boyuna maya tazelenmede..."

ODEON'DA MASKELİ BALO

Beyoğlu sokaklarının altını üstüne getiren; laternalarla, mandolinlerle ve 'kitaralarla' ortalığı inleten kalabalıklar, gece iyice ilerledikten ve 'kurtlar döküldükten' sonra soluğu, Odeon'daki maskeli baloda alır. Alus, bu baloları sınıflandırırken, "O zamanlar en lüks balolar Pera Palas'ta, kibarcaları Tepebaşı kışlık tiyatrosunda, harcı alem ve civcivlisi de Odeon'da olurdu" diyor.

İtalyan mimar G. B. Barborini tarafından 1875'te inşa edilen, ilk adı 'Varyete Tiyatrosu' olan ve zaman içinde Eldora, Verdi, Odeon adlarını alan bu yapı, daha sonra Éclair (Ekler) adıyla sinemaya dönüştürülmüş; en son da 'Lüks

Venedik'in renkli karnavalı

İstanbul'daki azınlıklar arasında yaygın olan karnaval geleneği artık tarihe karışmış olsa da, dünyanın kimi kentlerinde, bu geleneksel eğlence bugün de coşkulu bir şekilde kutlanır. Örneğin 'Venedik Karnavalı', her yıl Şubat ayında, 'Büyük Perhiz' öncesi (Paskalya'dan 40 gün önce) düzenlenir. Bu kutlama günlerinde, günlük yaşamın ayrıntıları, gündelik kurallar 'es geçilir'; eğlence doruğa ulaşır. Karnavallarda, sosyal statülere bağlı kalmamak ve sınıf farklılıklarını kaldırmak için uygulanan maske takma geleneği, Venedik'te hâlâ sürer...

merakediyorum@googlegroups.com

'Apokria' karnavalını kutlayanlar, eski Tepebaşı Şehir Tiyatrosu'nda maskeli baloda (üstte). Karnaval zamanı, Gloria Sineması'nın sol bitişiğindeki Odeon'da da maskeli balolar düzenlenirdi (sağ altta).

Bir karnaval maskarası...

Sineması' adıyla faaliyet göstermişti.

Tatavla'daki 'Ayo Tanas' ve 'Ayo Lefteri' kiliselerinin önündeki sahada kutlanacak olan 'İstiridye Panayırı'ndan bir gece önce, Odeon'da, 'iğne at, yere düşmez' diyor Sermet Muhtar... Ve bu 'civcivli' mekanı bize şöyle anlatıyor:

"Parterin koltukları, sırtları yok; sahnenin perdesi kalkık; masalar, sandalyeler dizili; orkestra yerinde; localar yükünü almış... Kara kışta sıcaktan börten börtene, havasızlıktan bunalan bunalana; toz dumandan göz gözü görmüyor. Tefarik lavantası, Kaloderma pudrası, ispirtolu nefes, sası sası ter, ekşi ekşi ayak kokuları birbirine karışıyor... Polka, mazurka, vals, kadril, hora gırla; localardan serpantinler, konfetiler boca... Patırtı, gürültü, çığlık; kenarlarda, koridorlarda kovalamacalar..."

Bu kadar coşkulu eğlencelerin sonunda, 'çingar da eksik değil' tabii... "Müşteriler kör kütük ya" diyor Alus, "Yoktan yere bir maraza çıkıverir, sürahiler, karafakiler, bira bardakları havalanıp şangır şungur lambaları, camları aşağı alırlar...Akabinde de, haydi Galatasaray Karakolu'na!.."

BALO, SOKAKLARA TAŞIYOR

Balo faslı bittikten sonra, dönüş yolundaki kalabalık, yine önde laternalar, zurna ve çifte naralarla, Tarlabaşı'na, Tiyatro Sokağı'na ve Balıkpazarı'na uğruyor. Burada da, meyhane garsonlarının sundukları rakıları içen neşeli topluluk, sabaha karşı evlerine dağılıyor...

Ertesi gün, Tatavla'da 'İstiridye Panayırı' var... Alus'a göre, burada da "akşama kadar içki, çalgı, ahenk, oyun, keyif, cümbüş" var...

SAVAŞ YILLARI GELİNCE...

Tatavla'nın 'Apokria'sı, Birinci Dünya Savaşı'na kadar bütün hızıyla sürer; savaş yıllarındaki duraklamasından sonra, Mütareke ve İşgal dönemlerinde, (1918-1923) iyice 'çılgın' bir tempoya bürünür. Cumhuriyet'ten sonra İstanbul Rumlarının bu sokak eğlenceleri pek hoş karşılanmasa da yine anlayışlı bir tutum içinde, İkinci Dünya Savaşı yıllarına dek sürer.

Tüm dünyayı derinden etkileyen savaş yılları, Tatavla ve Beyoğlu'nun 'Apokria' geleneğini de sarsar. Savaş yıllarının karartma geceleri, asker sevkiyatı ve 'Varlık Vergisi' günlerinin atmosferi içinde, sokaklara sığmayan bu eğlenceler, gazino ve meyhanelerin içlerine çekilir.

Günümüzde, İstanbul'daki Rum cemaati bu eski geleneği, bazı tavernalarda toplanıp eğlenerek sürdürmeye çalışır. ■

Gizli oturum tutanaklarında Lozan görüşmeleri

Meclis'in şahinleri neleri tartıştı?

● 'Bağdat Türk'tür' ● 'Misak-ı Milli'nin çerçevesini genişletmeliyiz' ● 'Emrivaki ile İstanbul'u, Trakya'yı almalıydık' ● 'Musul için savaşa hazırlandık mı?' ● 'Bizden ayrılan memleketlerin hesabını sormalıyız'...

merakediyorum@googlegroups.com

Sataşma dolu görüşmelerle...

Meclis'teki gizli oturumlarda Lozan

İsmet Paşa, 21 Şubat 1923'te Meclis gizli oturumunda, Lozan görüşmelerine ilişkin ayrıntılı bilgi verir. 27 Şubat'tan itibaren de gizli oturumlarda büyük tartışmalar olur...

DOĞAN KOLOĞLU

Lozan Konferansı'ndaki görüşmeler hakkında Büyük Millet Meclisi'ne ayrıntılı bilgiler, 1 Ocak 1923 tarihli gizli oturumda, Türk heyetinin üçüncü delegesi durumundaki Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey tarafından verilmiştir. Üzerinde tamamen anlaşmaya varılan ve tartışmaları hâlâ devam eden konular hakkında Meclis Genel Kurulu'nu bilgilendirirken Hasan Bey, özellikle iki alanda genel olarak çekişme olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi, genel olarak kapitülasyon hakları, ikincisi ise Musul sınırı sorunudur.

Lozan konusundaki gizli oturumlar 20, 25, 28 ve 29 Ocak 1923 günlerinden 5, 7 ve 21 Şubat ile 2-6 Mart tarihlerinde kadar devam edecektir. Hükümet adına, 'İcra Vekilleri Reisi' olan Hüseyin Rauf (Orbay), Adliye Vekili Rıfat Bey, Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa

1920'li yılların Meclis'i: Kürsüde 'Reis Paşa' var (üstte). Yine aynı yıllarda İsmet Paşa, askeri üniformasıyla (sağda).

(Özalp), Maliye Vekili Hasan Fehmi, Müşavirlerden Zülfü ve sonunda İsmet (İnönü) Paşa ile Mustafa Kemal açıklamalar yapmışlardır.

'MUHALEFET' İÇİN MUHALEFET MALZEMESİ

Daha sonraları politikaları Atatürk'le ters düşecek olan Rauf Orbay da dahil, bütün Hükümet erkanı; barışa öncelik tanıyan, savaşı ağza almak istemeyen bir tutum içindedir. Doğal olarak karşı çıkanlar da vardır.

Lozan konusunda, son gizli oturum 6 Mart'ta yapılmıştır. Nisan 1923'te Meclis yeni seçimler için dağıldığı ve Lozan'da görüşmelerin ikinci bölümü 23 Nisan'da başladığı için konu, bütün açıklığıyla tartışılabilecek şekilde, bir daha gizli oturumlarda gündeme gelmez.

Gizli oturum zabıtlarının önemi, daha sonra Lozan barışını aşağılamak için kampanya açanlara 'malzeme' oluşturmasında yatar... Ancak, bu malzemenin ne kadarı tümüyle ele alınmış, nelerin 'unutulması' yeğlenmiştir?.. İşte temel sorun, buradadır!..

1 Ocak ile 7 Şubat 1922 tarihleri arasındaki 7 gizli

Dönemin Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa (Özalp; solda). Lozan tartışmaları döneminde İcra Vekilleri Reisi olan Hüseyin Rauf (Orbay; altta). Lozan Delegesi Rıza Nur (altta, ortada). Trabzon Milletvekili Ali Şükrü (en altta). Lozan 3. Delegesi ve Trabzon Milletvekili Hasan Saka (sol altta).

oturumda, Lozan konusunda söz alanlar -hükümet temsilcileri dışında- tam 76 kişidir. Ancak bunlardan 17'si bir öneri getiren konuşmalar yapmışlardır. Geri kalan 59'u ise tam anlamıyla 'laf atma' sayılacak müdahalelerle yetinmişlerdir.

Sataşmaları birden fazla olanları sayarsak, toplam 240 laf atma vardır. Buna karşılık, 17 kişinin konuşma yaptığını ve 20 adet de önerge sunduğunu görüyoruz.

Bundan da anlaşılıyor ki, Lozan'daki tartışmalar hakkında bilgi vermek amaçlı girişimi fırsat bilerek, muhalefet sesini işittirmek, Meclis içinde varlığını kabul ettirmek istiyordu.

Lozan Konferansı'nda Türk heyetinin İkinci Delege'si Rıza Nur'un konuşması sırasında, tam 150'den fazla sataşma olması, kimi milletvekillerinin, dinleyip anlamaktan çok, eleştirmeyi ön planda tuttuğunu kanıtlıyor. O kadar ki, İsmet İnönü müdahale etmek zorunda kalıyor: "Müşavirleri, falan meselede hafif oldu, falan meselede kuvvetli oldu, diye eleştirmeyin. Bırakın bildiklerini tam anlatsınlar aksi halde eleştiri almamak için çekingen anlatırlar."

Bazen beş saat süren usul tartışmaları olması da sonuç alınmasını engelliyordu. Bunun üzerine görüşmeleri kısa kesmek için verilen önerge şöyle başlıyordu: "Barış meselesi için üç gündür heyeti umumiyede görüşmeler cereyan ediyor. Aylarca müzakere olsa bir sonuç alınamayacağı sabit olduğundan..."

ALİ ŞÜKRÜ'NÜN MUHALEFETİ

İşin ilginci, muhalefetin, delegeler ve Hükümet Reisi tarafından yapılan açıklamaları yeterli bulmamaları ve Ali Şükrü

Basında Lozan

Meclis'in de tepki gösterdiği hatalı haberler yüzünden, Lozan'da bulunan Tanin muhabiri Hüseyin Cahid (Yalçın; küçük fotoğraf), yine orada bulunan gazetecilerden Tevhid-i Efkâr muhabiri Velid Ebüzziya'nın (sağda) uyarısıyla, geri çağırılır.

merakediyorum@googlegroups.com

Başdelege İsmet Paşa, Lozan Konferansı'nda bir toplantıda konuşuyor: Sağında Doktor Rıza Nur, solunda Hasan Saka (sağda). Erzurum Milletvekili Salih Efendi (sağ üstte). Gazi Mustafa Kemal Paşa, 19 Şubat 1923 tarihinde, İzmir'den Ankara'ya giderken, Eskişehir'de Lozan'dan dönen İsmet Paşa'yla buluşur (üstte; en sağda).

(Trabzon) vasıtasıyla, "Biz bunların hepsini gazetelerden öğrendik, bizim bildiğimizden noksan söylüyorsunuz" iddiasında bulunmasıydı.

1920'lerin koşullarında, haberlerin gazetelere ve gazetenin okuyucunun eline ulaşma süresi hesaplanırsa, bu milletvekillerinin, konuları nasıl olup da asıl tartışmacılardan daha iyi bilebilecekleri, dikkat çekicidir!

Ali Şükrü'ye yanıt olarak Rauf Bey, "O sizin görüşünüz. 350 kişiye aynı mesele üzerinde aynı görüşünü uyandırmanın örneği dünyada görülmemiştir. Biz, telgrafın bir ucunda delegelerimiz, diğer ucunda hükümetimiz, bütün konferans boyunca her maddeyi saatlerce tetkik ettik" uyarısında bulunur.

Rauf Bey sık sık, gazete haberlerine güvenilmemesini anımsatır. Bir keresinde, "Vallahi o kadar yanlış şeyler yazıyorlar ki tekzibe vakit bulamıyoruz" der. Bir diğer seferinde de gazetelere değil, kendi sözlerine inanılması gerektiğini şöyle ileri sürer: "Bu ar-

'Büyük Taarruz' ile Lozan Konferansı arasındaki süreç

Başkomutan Mustafa Kemal, 'Büyük Taarruz' öncesi Afyon, Çay'da denetim sırasında: Tarih 30 Mart 1922.

Bu yıl Temmuz ayında, 80. yıldönümünü anacağımız Lozan Barışı'na giden süreç, 26 Ağustos 1922 günü başlar. Büyük Taarruz, planlayanların bile tahmin edemedikleri bir hızla sonuca varır. 9 Eylül'de İzmir kurtarıldığı gibi, ayın ortasına erişildiğinde, artık Anadolu'da hiçbir Yunan askeri kalmamıştır. Buna karşılık Çanakkale ile İstanbul'da galip İngiliz ve Fransızların birlikleri vardır, Trakya da hâlâ Yunan işgali altındadır. Birinci Dünya Savaşı galiplerinin düştüğü şaşkınlık oranında, Türk toplumunda da coşkunluk egemendir. Ankara'da, harekâtın aralıksız devamıyla derhal İstanbul'un ve Trakya'nın (Hatta Selanik'e kadar Batı Trakya'nın da) kurtarılıvermesini hayal edenlere rastlanır. Askeri harekâtın ne demek olduğunu bilenler ise (Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları), fetih peşinde olmadıklarının, Erzurum ve Sivas Kongreleri'yle son Osmanlı Meclisi'nin yasallaştırdığı Misak-ı Milli'nin çerçevesini aşmamak gerektiğinin bilincindedirler...

■ Misak-ı Milli, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi imzalandığında Osmanlı ordularının kontrolü altındaki yerlerin Türkiye toprakları sayılması esasına dayanır. Ayrıca Yeni Türk devleti, bütün dış müdahaleleri reddeden, tam bağımsız bir yapıyı, dünyayı yönetmek iddiasındakilere kabul ettirmek ve bunları barışçı ilkelere bağlayarak, 12 yıldır yaşanan savaş sürecini kesin sonuca bağlamak amacındadır...

■ Gerek maddi ve gerekse askeri gücünün hududuna vardığının farkında olarak, Ankara'daki Meclis Hükümeti, Mudanya Ateşkesi'yle (3-11 Ekim 1922), Lozan'da barış görüşmelerinin başlatılması kararını kabul eder ve ettirir *(sağda; İstanbul'daki işgal orduları başkomutanı General Harington İsmet Paşa ile birlikte: Tarih 8 Kasım 1922).*

kadaşınız, İcra Vekilleri Reisi diye güveninizi kazanmış olarak bilgi sunuyor ve de sorumluluğunun bilincinde olarak. Gazeteler ise muhabirlerinin bildirdiklerine atfen söylüyor. Tabiî aradaki farkı takdir buyurursunuz."

Yanlış haberlere tepki olarak, Lozan'da bulunan gazetecilerden -Milli Mücadele'ye fiilen destek verip altın madalya alan Velid Ebüzziya'nın uyarısıyla-, aynı dönemde İstanbul'da pasif yaşayan Hüseyin Cahid'in (Yalçın) geri çekildiğini anımsatalım. Bu arada Naci Tahir (Isparta) kızgın, "Neden bize vaktiyle haber vermediniz?" diye eleştiriyor.

Bu kişilerin barış görüşmelerinin çeşitli komisyonlarındaki tartışmalarını her gün Meclis'e sunup onay alma gibi bir yöntemin imkansızlığını düşünmemeleri şaşırtıcıdır. Burada belki heyete dahil edilmemiş olmanın kızgınlığı bulunuyordu. Nitekim Salih Bey'in (Erzurum) tepkisi ilginçtir: "Vekiller heyeti içinde ilim adamı ne gezer!"

Muhalefetin tezinde, dayandığı nokta, Ankara Meclisi'nin demokrasi meclislerinden farklı bir yapıya sahip olmasıydı. Normal olan, yürütme, yargı ve yasama erklerinin ayrı ayrı birimlerce kullanılmasıdır. Meclis ise bu üçünü de kendinde toplayan tam 'ihtilalci' bir meclisti. Dolayısıyla hükümetin Lozan'da üstlendiği 'yürütme' görevinde tam yetkili rol oynamak istiyorlardı. Ancak bunun uygulanamazlığını anlamak istememelerini, siyasi çekişme arzusundan başka bir nedenle açıklama olanağı yok!..

İşin ilginci,

■ *Türk bütünlüğünü parçalamak için Avrupalıların Babıali'yi de görüşmelere davet etme oyununu bozmak üzere, TBMM, Osmanlı saltanatının sona erişini yasallaştırdıktan sonra, İsmet Paşa başkanlığındaki heyetiyle, 21 Kasım'dan itibaren Lozan'da görüşmelere katılır. Çeşitli komisyonlarda iki buçuk aya yakın süren görüşmelerden sonra, 4 Şubat 1923'te, kesin anlaşmaya varılmadan, görüşmelere ara verilir.*

■ *Toplantılar, 23 Nisan'da yeniden başlayacak ve 24 Temmuz'daki imza töreniyle, kesin sonucuna ulaşacaktır.*

Lozan kronolojisinden

4 Şubat 1923: Türk karşı teklifleri veriliyor. Lord Curzon'un son demeci: "İsmet Paşa; ümit ederim ki, umduğumdan daha çok fedakârlık yaptığımın farkındasınız. Savaş olabilir. Kabul etmenizi istirham ederim. İsmet Paşa; vatanınızı kurtarmak için yarım saatiniz var..." Lozan Konferansı kesintiye uğruyor.

7 Şubat 1923: Türk Delegasyonu Lozan'dan ayrılıyor.

10 Şubat 1923: Delegasyon Bükreş'e geliyor ve İsmet Paşa, Meclis Hükümeti'ne raporunu iletiyor.

12 Şubat 1923: Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile Eskişehir'de buluşmak istiyor.

13 Şubat 1923: Muhalif milletvekilleri, Lozan'dan dönen heyeti eleştirmeye hazırlanıyor.

16 Şubat 1923: Lozan Delegasyonu İstanbul'a dönüyor. İsmet Paşa, General Harrington ile görüşüyor.

19 Şubat 1923: İzmir'den dönen Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile Eskişehir'de buluşuyor. Ankara'ya birlikte dönüyorlar.

21 Şubat 1923: Meclis gizli oturumunda, İsmet Paşa, Lozan görüşmelerine ilişkin ayrıntılı bilgi veriyor.

27 Şubat 1923: Meclis'teki gizli oturumlarda, Lozan Konferansı hakkındaki görüşmeler başlıyor ve bu celseler arka arkaya, 2 Mart'tan 6 Mart'a kadar sürüyor.

merakediyorum@googlegroups.com

Ankara'da Meclis Hükümeti'nin binası önünde 6 Mayıs 1920'de Şeker Bayramı nedeniyle yapılan törenden bir görüntü (sağda). Birinci Meclis'e üniformalarıyla katılan subay milletvekillerinden bir grup (en sağda).

her konuda eleştiride bulunanların başında gelen Ali Şükrü Bey de (Trabzon), konuları kendilerinin bilemeyeceğini de itiraftan geri kalmamıştır: "Biz bunda tenvir edilmezsek, bizden cevap beklemeye Hükümet'in hakkı yoktur. Çünkü ben ne vaziyeti askeriye ve ne de vaziyeti maliyeyi layıkıyla bilirim ve ne de vaziyeti siyasiyeyi bilirim. Hiç biriniz de bilmezsiniz. Bunu bilecek olan mütehassıs makamatı âliyedir. Onları birer muvazene, terazi yapmadıkça burada şöyle yapın, böyle yapın demeye salahiyetim yoktur ve doğru bir iş değildir. Çünkü yanlış bir veçhe veririm. Rica ederim, bunları tenvir buyursunlar."

'REİS PAŞA' KONUŞUYOR...

Mustafa Kemal Paşa'nın gizli oturumların son gününde yaptığı konuşmanın ilk cümleleri, Lozan görüşmelerinin devamı için acele bir fikir alışverişi gerekirken, işin uzatılmasına eleştiri taşımaktadır:

"Altı-yedi günden beri müzakereler cereyan ediyor. Sayısız konuşmacı arkadaş söz söyledi ve yeterince eleştiri yapılmış olduğu kanısındayım. Bütün bu görüşler ve açıklamalar ile bahis konusu meselenin iyi ve fena yanları bütün arkadaşlarca tamamıyla anlaşılmıştır. Dolayısıyla görüşmelerin bundan sonra devamında bir yarar bulunmadığı kanısındayım. Ve belki de bu samimi ortamda şu veya bu tarzda söylenen sözler dışarıya ve özellikle düşmanlarımıza başka bir şekilde aksedebilir. Dolayısıyla sakıncalar davet etmesi çok muhtemeldir."

Kurtuluş Savaşı'nın askeri kadrosu toplu halde (altta). 'Reis Paşa', Meclis kürsüsünde (sağda).

Meclis gizli oturumlarında

Şahinler tartışıyor

Birinci Meclis'in gizli oturum tutanaklarında, Lozan tartışmaları sırasında, muhalif milletvekilleri ilginç sözler sarf ederler: Bağdat'tan Musul sorununa ve Misak-ı Milli'nin genişletilmesine kadar...

DOĞAN KOLOĞLU

Meclis'te, 1923 Şubat'ındaki gizli oturumlarda Lozan sorunu tartışılırken, "Misak-ı Milli'den vazgeçecek miyiz, vazgeçmeyecek miyiz?" sorusu sık sık tekrarlanmakta ve istisnasız her konuşmacı, asla vazgeçilmeyeceğini söylemektedir.

Genel içeriğiyle ele alırsak, bu kararlılık iki alandaki ilkelerle ilgilidir. Birincisi; yeni Türkiye'nin hudutlarıdır. İkincisi de, bu sınırlar içindeki bağımsızlık derecesiyle (kapitülasyonlar) ilgilidir.

Hudutlar konusunda, Lozan'da en büyük sorun Musul yüzünden çıkmış, hatta birinci dönemde görüşmelere ara verilmesinde, kapitülasyonlarla birlikte birinci derecede etkili olmuştur.

Topal Osman tarafından boğdurulan Birinci Meclis'in 'ateşli hatibi' Ali Şükrü Bey (solda ve üstte) ve sağında, eli cebinde, Şevket Bey.

Mustafa Kemal'in sözünü özellikle Ali Şükrü'nün kestiği görülüyor. "Kapitülasyonlar kabul edildi, Musul işi bitirildi" şeklindeki laf atmalara karşılık, Mustafa Kemal Paşa'nın çıkışı serttir:

"Yani siz meseleyi kendi hayallerinize göre düşünüyor, vücut veriyor, hüküm veriyorsunuz ve öyledir diyorsunuz. Öyle değildir beyefendi hazretleri... Delegelerimiz hükümetin talimatlarının aksine davrandı da diyorsunuz. Bunu siz bilemezsiniz, hükümet bilir. Ve sizin dediğiniz gibi olsaydı onları hükümet cezalandırırdı. Delegasyonumuz makul davrandığı ve görüşmeleri kesmediği ve memleketi savaşa sürüklemediği için mi tenkit edeceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz Ali beyefendi?"

Ali Şükrü'nün 'söyleyeceğim' sözü üzerine de ekler: "Bir haftadır söylüyorsunuz. Memleketi zararlara sokuyorsunuz."

Gizli oturum böylece sona erer ve hükümetin programı oylanıp kabul edilir. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk dönem milletvekilleri, Meclis bahçesinde (sağda).

Zabıtların yayını

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarına ilişkin tutanakların 24 Nisan 1920'den 4 Şubat 1925'e kadar uzanan bölümleri, 2000 yılında, "T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları" adı altında, 4 cilt olarak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bu kapsamlı çalışmayı, Sami Önal yayına hazırlamıştır.

Burada dikkati çeken, hududun nereden geçeceğini tasarlarken, bazı milletvekillerinin çok daha iddialı tezler ileri sürmeleri, bugünkü deyimiyle 'şahin'leşmeleridir.

Bunların başında, Kozan Milletvekili Doktor Mustafa geliyor.

Doktor Mustafa, 'Hudut' İskenderun Körfezi'nin güneyinden başlayıp Van'da 'Kalatülnecm'e -ki Cerablus ile Fırat'ın ortasındadır- Fırat'ın sol sahili takip edilerek Bağdat'ın karşısında Feluce'den Diyale nehrinin ağzına yani Selmanpake ulaşan hat olmalıdır, dedikten sonra ekliyor:

"Bağdat Türk'tür efendiler. Üç sene orada bulundum, bu hususta iyice tetkikatım vardır."

'AYRILANLARA HESAP SORMALI'

Lazistan Milletvekili Abidin, hudut çizgisini çizmemekle birlikte, o sırada İngilizlerin işgali altında bulunan bölgeyi kastederek, kesin bir uyarıda bulunuyor:

"Vaktiyle Midhat Paşa demiştir ki, Tuna vilayeti giderse Rumeli gider..."

Hilmi Bey (Bolu): "Midhat Paşa değil, Namık Kemal demiştir, onu."

Abidin Bey: "Her kim derse desin. Bendeniz diyorum ki, Musul'dan bir karış arazimiz giderse, emin olunuz Anadolu da tehlikededir. Çünkü Musul Anadolu için bir noktai hayattır. (...) Ben buna ukde-i (düğüm) hayat diyorum. Musul için bütün mevcudiyetimizle, hepi-

Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey (sağda). Antep Milletvikili Ali Cenani Bey (sağ üstte).

miz bir kanlı mezar teşkil etmeli, hepimiz bütün mevcudiyetimizle azim ve imanla sarılmalıyız."

Ali Cenani Bey (Antep): "Savaş ettiğimiz bu yol içinde Müdafaayı Milliye bütçesi 50 milyon lira olmuştur. Barışa dönersek bu miktar ancak 25 milyona inecektir. Demek ki, bir yılda savaş için yüklendiğimiz fedakârlık 25 milyon liradan ibarettir. Bunu da Düyunu Umumiye gelirleri sağlamıştır. Barış olursa bunu Düyunu Umumiye'ye vereceksiniz. Savaşırsanız memleketi kurtarmak için sarf edilecektir. Dolayısıyla eğer şerefli bir barış akdedilemeyecek olursa, savaşmak herhalde bu memleket için daha hayırlı olacaktır."

Yahya Galip Bey (Kırşehir): "Sulh Konferansı'na giden murahhaslarımız Misak-ı Milli'yi öne sürmüşlerdir. Bunda biraz yanıldıklarına inanıyorum. Halbuki bizden ayrılan memleketlerin hepsinin hesabını bunlardan sormalı idik. (...) Bu herifler nereden anlamışlardır ki bir kısmımız sulh taraftarı, diğer bir kısmımız harp taraftarıdır. (...) Elimizde ufacık bir toprak kalmış, ondan bir karış vermeyiz."

'MİSAK-I MİLLİ AZ...'

Necati Bey (Lazistan): "Hangi heyeti vekiledir ki bize gelecek ve diyecektir ki, 'Efendiler biz Misak-ı Milli'nin şu noktasından vazgeçeceğiz'. Öyle heyeti vekilenin ilk evvel biz ipini boynuna koyacağız. Öyle murahhas heyeti bizden kurşun yiyecektir. (...) Şunu da arz edeyim ki, ben Misak-ı Milli'ye de razı olmuyorum. Daha çok şeyler alacağız. Misak-ı Milli benim gözüme az görünüyor. O fedekâr, o sebatkâr kahraman Türkler Misak-ı Milli'nin çerçevesini daha genişleteceklerdir. Daha çok yerler elde edeceklerdir."

Basri Bey (Karesi): "Ben Misak-ı Milli'yi tanımıyorum. Elimizde hiçbir şey mevcut olmadığı bir zamanlarda kabul ettiğimiz Misak-ı Milli çerçevesi, büyük zaferimizden sonra pek dar bir çerçeve olmuştur. Bu çerçeveyi artık genişletmeliyiz. Genişlettiğimiz zaman, ortak düşmanlarımıza karşı aynı intikam duygularını besleyen insanlar da bizim düşmanlarımızla mücadeleye girişecek, bu suretle davamızın elde edilmesi kolaylık kazanacaktır. O vakit efendiler davamız, daha muazzam, daha kapsamlı, daha müthiş bir dava haline gelecektir. Çerçeve ve gaye ne kadar geniş

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay ile birlikte, Meclis Hükümeti öncesi günlerde: Tarih 20 Aralık 1919, Heyet-i Temsiliye Sivas'tan hareket etmeden önce Kayseri'de (üstte).

Karasi Milletvekili Basri Bey (sağ üstte). 1920'lerde Musul sorununun en yoğun biçimde yaşandığı günlerde, Berlin'de gösteri yapan Türkler (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Baş muhalif Ali Şükrü'nün boğdurulması olayı

23 Nisan 1920'de göreve başlayan Büyük Millet Meclisi'nin içinde, zamanla Mustafa Kemal Paşa'nın grubuna karşı bir muhalif kesimin belirdiği bilinmektedir. Bu doğal bir gelişmeydi. Savaş sonrası için uzun vadeli planları bulunan 'Reis Paşa', Lozan görüşmeleri sürerken 6 Aralık 1922'de 'Halk Fırkası' ismiyle bir siyasi kuruluş planladığını açıklamıştı. Bu adımın fikir çekişmelerini hızlandırması kaçınılmazdı... Bunun en ilginç yansımasına, Lozan görüşmeleri konusundaki tartışmalarda rastlıyoruz. Baş rolde de Trabzon Milletvekili Ali Şükrü vardı... Ali Şükrü'nün 27 Mart günü birden ortadan kaybolması ve birkaç gün sonra cesedinin boğulmuş durumda bulunması, ortalığı karıştırmıştır. Cinayeti, Mustafa Kemal'in koruma birliğinin kumandanı Topal Osman'ın *(altta)* işlediği anlaşılır.

Kendisi tutuklanır ve idam edilir. Doğal olarak suçlama, hükümete ve Halk Fırkası yanlılarına yöneltilir. Eğer Osman'ın tutuklanması sırasında, onlara da zarar verebileceği düşüncesiyle, Mustafa Kemal'i ve ancak iki aydır evli olduğu eşi Latife Hanım'ı gizlice Çankaya'dan şehre kaçırmamış olsalar, belki suç Mustafa Kemal'in üzerine kalacaktı!.. Ancak Topal Osman'ın bu işi kendi girişimiyle mi yoksa birilerinin kışkırtmasıyla mı yaptığı açıklık kazanmamıştır...

olursa, sağlanacak başarı da o derece büyük olur."

'MUSUL'U ALABİLECEK MİYİZ?'

Ali Şükrü Bey (Trabzon): "Bugünkü gün vaziyet, Sakarya Harbi günlerindeki buhranın aynıdır. Hatta bugünkü daha da kapsamlıdır. O zaman da Hükümet, Kızılırmak'a çekilmek istiyordu. Meclis diretti ve harbi kazandık. Bugün de aynı şekilde davranmalıyız. (...) Bizde asker hep başarılıdır ama siyasi memurlarımız görevlerini yapmadılar. Fransız Débat gazetesi başarısızlığımızı yazıyor... Kusur bizim, İngilizlere iki ay vakit kazandırdık." (...) Zannediyorum, Zafer'in peşinden, hiç durmadan İstanbul'a hemen girilmiş olsaydı, Trakya da ele geçirilmiş ve mesele de emrivaki halini almış olurdu. Mudanya Mütarekesi yapılırken, İngilizler ordularını hazırlamışlardı. (...) Ordumuz hazırdır. Ben de biliyorum. Ordumuzun kuvvei maddiyesi de artmıştır. Fakat bugünkü görüşmelerin kesilmesi karşısında Musul cephesinde icap eden hazırlık yapılmış mıdır? Ani bir darbe ile Musul'u alabilecek miyiz? Yani Musul'da kafi miktar tayyare, benzin vesaire... -ki İngilizler tayyare ile orada iş göreceklerdir- ben zannetmiyorum ki oraya bir iki tayyaremiz gitmiş olsun. Ben bununla görüşmelerde kesinti yapmayalım, harp yapmayalım demiyorum."

'BİR ASIR SAVAŞABİLİRİZ'

Hasan Fehmi Bey (Maliye Vekili): "Harcamalar açısından barış döneminde değiliz. Savaş durumuyla tek farkımız bugün kurşun atmıyoruz. Ordunun geçen yılki mevcudu ne ise, onu muhafaza ediyoruz. 1920'de teşkilatı kurduğumuzda on paramız yoktu. (...) Bugün geçmiş yıllardaki gibi değiliz. Fakat şerefli bir barışı, Misak-ı Milli'yi sağlayacak bir barışı canla başla arzu ederiz. Olmadığı taktirde zaten Maliye Vekili olarak ordunun İzmir'e girdiği günden bugüne kadar daima savaşı göz önüne getirerek konuştuk. (...) Ben hep savaş döner ihtimaliyle konuştum ve ona göre hareket

İkinci dönem görüşmelere doğru...
İsmet Paşa, Lozan Barış Konferansı'nın ikinci dönem çalışmalarına (23 Nisan-17 Temmuz 1923) katılmak üzere Lozan'a hareketinden önce, İstanbul'da Darülfünun'u ziyareti sırasında.

ettim. Bu ordudan daha büyük bir ordu vücuda getirmeğe gerek var mıdır, yok mudur? Bunları askeri makamlar tayin eder. Fakat mevcut olan ordunuzu daha bir müddet besleyebiliriz. Yani geçmiş yıllarda yüce meclisinizde var olan zihniyet yine hakim olmalıdır. Yine tasarruf, perhiz, en önemliyi önemliye tercih lazımdır. Son aylarda, biraz açık arz edeyim, samimiyetime bağışlayın, israfa doğru gidiyoruz, fakat gitmeyelim. Kesin olarak barışa kavuşacağımız güne kadar, her halde bir sene evvelki zihniyetimizle hareket edelim."

Halk, barışı bekliyordu...
Lozan Barışı imzalanıp savaş kesinlikle sona erdiğinde, bu haber bütün yurtta sevinçle karşılandı. Üstteki fotoğraf, 25 Temmuz 1923 günü Eskişehir'de düzenlenen kutlamaları yansıtıyor.

'SAVAŞACAK HALDE DEĞİLİZ'

Necati Bey (Lazistan): "Maliye Vekili'yle Milli Savunma Vekili'nin kürsüye çıkarak ordumuz nasıldır, paramız nasıldır, var mıdır, yok mudur (şeklindeki ifadelerini) kendi hesabıma lüzumsuz görüyorum. Büyük Millet Meclisi oldukça her şey vardır. Her şeyimiz yerindedir. Hiçbir şeyimiz noksan değildir. Para da vardır, her şey vardır."

Salih Bey (Erzurum): "Efendim bu para meselesidir. Para varsa bu iş olur. Bu millet bu işi daha bir asır devam ettirir. Bu İngilizleri berbat eder. Yalnız yeter ki ve Maliye Vekili bey temin etsin ki, paramız vardır, vardır, vardır.

Rauf Bey (Orbay): "Mudanya Mütarekesi'ne Lozan'da son aşamaya varıncaya kadar hiçbir babayiğit evet, hayır diyemez. Lozan'ın sonuna kadar geçerlidir. Mudanya'yı bozup onların dediklerini mi kabul edelim? Gaza tehlikelidir. Gazanın akıbeti ne demektir?"

Rasih Bey (Antalya): "Allah bilir."

Rauf Bey (Orbay): "Gazanın neticesini, Fransızların 'talihi harp' dedikleri bizim de 'takdiri ilahi' dediğimiz insanüstü güce havale etmek zorundayız. (...) Şükrü Bey buyurdular ki, Musul cephesinde benzin var mı? Bilmem ne var mı? Mazur görsünler, ben bile bilmiyorum ne var idüğünü. Efendiler bu kadar ayrıntılı, kanıtlı araçlarla mı kazanacağımızı tasavvur ediyorsunuz? Buna ihtimal veriyor musunuz? İngiliz tayyarelerine karşı beş vilayetin varidatıyla mı -ki her taraf düşmanla sarılı bulunduğu bir zamanda- karşı tedbirler alacağız ve kazanacağız. Eğer bunu söylemek istiyorsanız, bunun imkan ve ihtimali yoktur. Mucize devri geçti (...) İngiliz tayyarelerine İngiliz maddi araçlarına ve diğer imkanlarına, silahına vesairesine karşı koyacak imkanları sağlayarak harp etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin iktidarı dahilinde değildir. (Her ne kadar) İngilizlerin dört seneden beri takviye ettikleri ve teçhizat ve tertiba-

İsmet Paşa, Lozan günlerinde: Bir toplantı sonrasında, Ouchy Şatosu'ndan çıkarken (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Lazistan Milletvekili Abidin Bey konuşuyor:

'Mustafa Kemal'in benden farkı yok!'

Fransız Cumhurbaşkanı Poincaré'nin *(üstte, küçük fotoğrafta ve 1926'da bakanlarıyla Élysée Sarayı'nda, Cumhurbaşkanı Gaston Doumergue ile birlikte)* Ocak 1922'de, hızla barışa varılması yolunda Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya tavsiyede bulunan mektubundaki kimi ifadeler, Meclis'teki 'şahinler'in büyük tepkisine yol açar: Mektupta, "Hafif bazı müsaadatı kabul edin ve zaten ılımlı olan bu şartlara meclisinizi ikna edin" yolunda bir cümle vardır. Konuşmasına, 'Fransızların yaptıkları kalleşlikleri' anımsatarak başlayan Lazistan Milletvekili Abidin Bey, sözlerini şöyle sürdürür: "Meclis-i âli-i millide, Paşa olsun, Reisler olsun, kim olursa olsun, nüfuz imal edebilir fikrini soktularsa, çok fena etmişlerdir memlekete karşı... Efendiler, bugün reisler olsun, Mustafa Kemal Paşa olsun, hepsi nasıl ki o bir tek mebus ise ben de bir mebusum. Hiçbir vakit de onlar benim kanaatimi, vicdanımı, nüfuzumu satın alamazlar. Onlar benim üzerimde nüfuz imal edemezler. (...) Paşa hazretlerinden bilhassa istirham ederim. Yazsınlar ve desinler ki, ben Meclis'te nüfuz imal edemem. Çünkü Meclis'te ben de bir mebusum, başka bir salahiyetim, hükmü nüfuzum yoktur. Buradan aldığı emirle ancak o, Gazi ve Müşir olabiliyor. Yoksa hiçbir vakitte kendi kendine bir şey olamaz, kendi kendine hiçbir kıymeti yoktur. Ancak bu milletin bu kürsünün etrafında toplanan bütün milletin vekillerinden almıştır, o gaziliği, kahramanlığı..."

Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (sağda, en üstte) ve Bursa Milletvekili Operatör Dr. Emin Bey (sağ üstte).

tıyla senelerden beri ülkemizde yerleşmiş olan bir düşmanı avni inayeti Bâri (Yaradan'ın yardımı) ile on beş gün içinde yendik ise de..."

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarı Sahip / Afyon): "Heyeti Vekiliye Reisi, harpten umacı gibi korkuyor. İcap ederse savaşacağız. Neden 300 bin kişilik kan döktüğünüzün hesabı sorulur."

Burada, Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü Bey'in sözünü ettiği '300 bin kişi'nin üzerinde durmak gerek!.. Kurtuluş Savaşı'ndaki insan kaybının 5-6 bin arasında olduğu bilinmektedir. Yaralılar da eklense, öne sürülen 300 bin rakamının onda birine bile ulaşılamaz...

MİSAK-I MİLLİ'DEN SAPMA İDDİALARI

Fevzi Efendi (Batum): "Sakarya Savaşı olurken Yusuf Kemal Bey (dönemin Dışişleri Bakanı) Moskova'dan anlaşmasını getirmişti. Milletvekilleri tarafından ileri sürülen sorulara yanıt olarak, genel çıkarlar uğrunda ülkenin küçük bir parçası -ki Batum'u murat etmişti- feda edilebilir demişlerdi. Dikkatlerinizi çekerim; şimdi de bu söz tekrar edilmesin."

Müfit Efendi (Kırşehir): "Ankara Antlaşması gereğince, İskenderun ile bu bizim hududumuz arasındaki falan yere muhtariyet verilecekti? Acaba bozma mahiyetinde sayılmaz mı?"

Operatör Emin Bey (Bursa): "Ordularımız, biliyorsunuz, on beş gün zarfında gayet büyük ve seri bir hareket yapmıştı. Yani o hareket askerlikle -tabirimi mazur görünüz- gayri kabili teliftir. Böyle olduğu halde, ordu o kadar iştiyakla, o kadar kahramanlıkla ileri atılmıştır ki, yiyeceği, içeceği düşünmüyordu, mütemadiyen önündeki düşmanı takip ediyor, onu bir an evvel ezmek istiyordu ve nitekim bunda muvaffak olmuştu. Sırf bir geri teşkilatının yapılmaması yüzünden ateşkesin (Mudanya) yapılması zorunlu oldu. İstanbul, Trakya hemen alınamadı." ■

Gizli oturum tutanakları

Meclis'in şahinleri Lozan'ı tartışıyor

popüler

tarih

Suikast girişimi
Hedefte Damat Ferit Paşa vardı

populer.tarih@dunya.com Şubat 2003 Sayı 30 3.500.000 TL

2003/02
DÜNYA Yayıncılık

SEVGİLİLER GÜNÜ nasıl ortaya çıktı?

merakediyorum@googlegroups.com

Eski Roma'dan modern zamanlara...

Sevgililer Günü nasıl ortaya çıktı?

Bugün, aşkın ve sevginin yüceltilmesi olarak karşımıza çıkan Sevgililer Günü, Eski Roma ve Ortaçağ Avrupa'sında, çok farklı boyutlara sahipti...

SERHAT YALAMANOĞLU

Ortaçağ boyunca Batı'da, Kilise evlilik bağının kutsallığına saygı gösterilmesi için büyük çaba harcar. Evliliği törensel bir biçimde kutsayan Kilise, eski dönemlerden kalma kimi inançlara da karşı çıkarak, 'kutsal evlilik bağına saygı gösterilmesi için' savaşır: "Bir kadın, sadık olup kocasına itaat etmelidir".

Bu arada, ruhban sınıfı da, kadınların sınırsız duyarlılığı ve "heyecanlarına hakim olma yolundaki yetersizlikleri yüzünden", onların dikkatle izlenmesi gereken "akıldışı" ve "sinsi" varlıklar olduğuna kanaat getirmiştir!

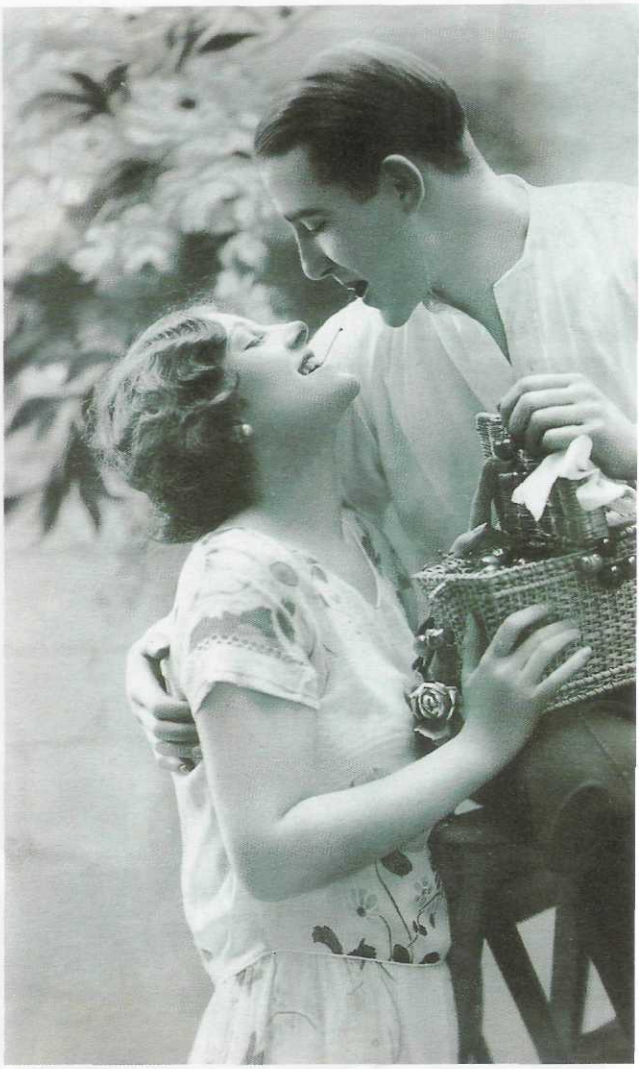

Bayram takvimleri, pazar vaazları, cinsel eğilimlerde kendini dizginlemeye davet, geleneklerin yazılı olmayan kuralları ve yasaklar, çiftlerin günlük hayatlarını sınırlamış; Ortaçağ boyunca cemaatler de, "olası sapmaları cezalandırma" konusunda 'dikkatli' davranmıştır.

Fakat bu son derece katı baskı ağı, zaman zaman gevşer; yerini, halkın hayal gücünü alabildiğine dışa vuran neşeli kutlamalara bırakır: Karnavallar, hasat bayramları ve tabii bir de Aziz Valentinus yortusu!

ÇOK TANRILI DÖNEMLERDEN

Gençlerin katıldığı bu kutlamalarda, cinsel roller çoğu kez değişir ve 'kocalık otoritesi' gönüllü biçimde çiğnenirdi. Genç kızlar kendilerine, genellikle evli kadınlar arasından, bir 'kraliçe' seçer ve tüm evli kadınlar yeniden 'düğünlerinden önceki kadar özgür' hale gelirdi... Kimi zaman da kadınlar, erkek kılığına girer ve 'özgürlüklerini yaşarken', erkekler de ev işleriyle meşgul olurdu.

Çok tanrılı dönemlerin verimlilik ve yenilenme ayinlerine yakından bağlı bu törenlerin akışının nasıl olduğu, bugün kesin olarak bilinmiyor... Ender sayıdaki Ortaçağ metni, şarkı ve trubadurlara (gezgin âşıklar) ait baladlar (özellikle Ortaçağ'da Fransız şairlerinin sıkça kullandığı sabit biçimli bir şiir türü) bunlardan söz eder.

Ancak günümüz antropologları, Avrupa'nın değişik yörelerinde bu tip kutlamala-

Bir Ortaçağ elyazmasında, 'Aziz Valentinus' yortusunu temsil eden minyatür (sol sayfada). Fragonard'ın 18. Yüzyıl'da resmettiği 'Kazanılan Öpücük' adlı tablo (sol üstte). 1930'lardan kalma bir kartpostal (üstte). 19. Yüzyıl Viyana'sında bir Sevgililer Günü partisi (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Aziz Valentinus kimdir?

Aziz Valentinus 14 Şubat 270'te, Roma imparatoru II. Claudius *(sağ altta)* tarafından kafası uçurulmuş bir rahiptir. Suçu; evli erkeklerin iyi birer asker olamayacağını düşünüp evliliği yasaklayan İmparator'un buyruklarına karşı gelerek, genç nişanlıların evliliklerini gizlice kutsamaktır *(solda; Jacopo Bassano'nun tablosunda)*... Valentinus sonradan, Papa I. Julius tarafından Roma'da, 'Porta Valentini' adı verilen bir kemer kapısının altına gömülür. Bugün orada, Praxedes Kilisesi yükselir... Valentinus'un öldürülmesinden 226 yıl sonra, 496'da ise Papa Gelasius, Valentinus'u "âşıkların koruyucusu" ilan eder ve onu onurlandırmak için de 14 Şubat'ı 'Aziz Valentine Günü' olarak belirler... Aslında Valentinus Eski Roma'da 'Lupercalia Festivali' diye de adlandırılan ve Roma tanrıçalarından Februata Juno adına düzenlenen kutsama töreninin arifesinde öldürülmüştü. 15 Şubat'ta yapılan törende, birbirleriyle ilk kez cinsel ilişkiye girecek gençlerin adlarının yazıldığı parşömenler tanrıçaya sunulurdu. Bu aşk festivali, kuşların çiftleşme döneminin başlangıcı kabul edilen döneme rastlar, gençler de, kuşlar misali eşleşirlerdi. Hıristiyanlığın güçlenmesinden sonra yasaklanan bu geleneğin yerine Papalık, Aziz Valentinus'un Lupercalia Festivali arifesinde öldürülmüş olmasını 'iyi bir rastlantı' olarak değerlendirdi. Böylece Roma'nın bereketlilik ve döllenme kutsamalarıyla, Hıristiyanlığın evlilik ve çoğalma ilkesi bütünleştirilmiş oldu!

rın, ekonomik ve toplumsal değişimlere, ayrıca Kilise kurumunun da baskılarına direnç göstererek, varlıklarını uzun bir dönem boyunca sürdürdüğünü ortaya koymuştur.

14. YÜZYIL İNGİLTERE'Sİ

Halkbilimi uzmanı Van Gennep'e göre, Aziz Valentinus yortusuna ilk kez 14. Yüzyıl İngiltere'sinde rastlanır. Bu yortu, daha doğuda veya daha güneydeki yörelerde, mart hatta nisan aylarına doğru da kayabilen, kuşların çiftleşme tarihinde, yani her yılın 14 Şubat'ında kutlanırdı.

Kur'a ile seçilen bekâr erkekler, genç kadınlarla eşleştirilir ve bu kadınların kendilerinden isteyeceği hediye ya da dans gibi değişik eğlenceleri yerine getirmek üzere, onlara 'boyun eğerken', kuşların şakımaları, aşk şarkılarına eşlik ederdi.

Kırmızı kalpler, Sevgililer Günü kutlamalarının bir sembolü haline geldi (sağda).

Ortaçağ'ın ünlü İngiliz şairi Chaucer, kendi döneminde, 1381'deki yortuyu kayda geçmiştir. Bu tarihten 30 yıl kadar sonra, 1415'te Londra'da tutuklu bulunan Charles d'Orléans, o dönemde ve daha sonra

Bruegel'in bir tablosunda, Ortaçağ tarzı eğlencenin temsili (solda). İlkbaharın simgesi olan 'Mayıs ağacı', 1 Mayıs gecesi evlenecek genç kızların kapısı önüne dikilirdi. Hristiyanlık öncesinin bu geleneği, Gregoriyen takvimde, 'Bahar Bayramı' olarak yerini alacaktır (sol altta).

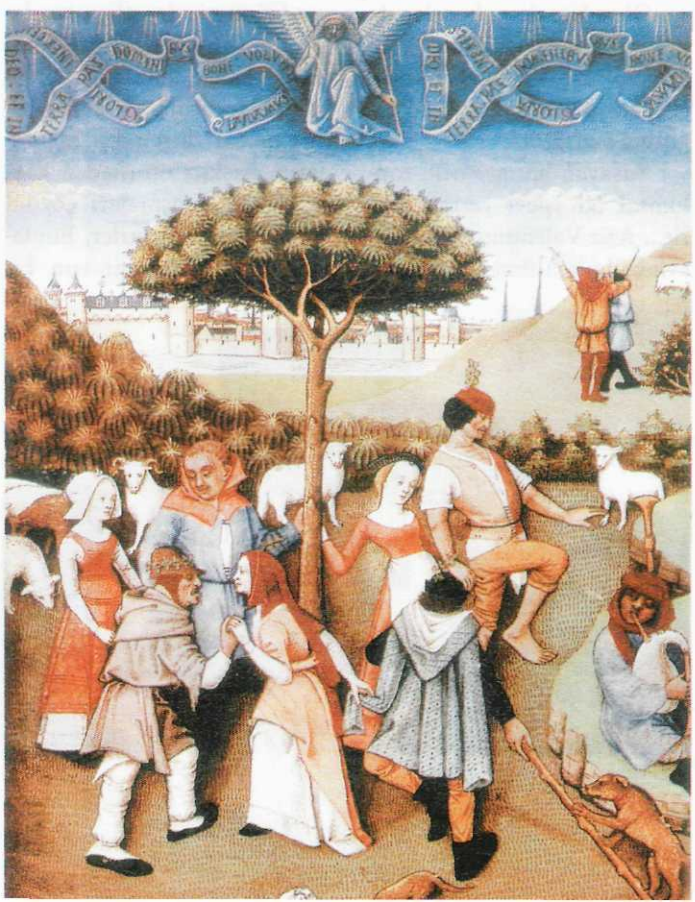
Blois'ya döndüğünde, bu yortu adına rondolar kaleme alır.

Bugün bu şiirler bize, bir halk kutlaması olan bu yortunun, kısa denilebilecek bir süreçte, aristokrat çevrelerde de kabul gördüğünü gösterir. Yine aynı dönemde, soylu bir İngiliz yüzbaşısı olan Grandson'lu Othon tarafından, bu tip eğlenceler Savoie Kontu'nun şatosuna da girdi.

Yine halkbilimi uzmanı Van Gennep, Aziz Valentinus yortusunu, bir başka geleneğe, Lorraine bölgesinde uygulanan bir karnaval sonu eğlencesine de benzetiyor: Buna göre, evlenecek çiftlerin isimlerinin arka arkaya üç pazar boyunca halka duyurulması adeti, yörenin gençleri tarafından, "uygunsuz aşkları açığa vurma" tarzında bir oyununa alet edilirdi!

Aziz Valentinus Yortusu, hangi yaş grubundaki kadınları ilgilendirirdi?.. Mutlaka genç olanları tabii; ama 'Trubadurlarda Erotizm' adlı yapıtın yazarı René Nelli'ye göre, tıpkı Bahar Bayramı'nda olduğu gibi, evli kadınlar bu kutlamalara genç kızlarla birlikte katılır; trubadurların (halk şairlerinin) açık saçık şarkılarının verdiği cesaretle, el ele dans ederlerdi.

Koca 'himayesinden' kurtulan kadınlar, gönüllerince eğlenir; dans edip gevezelik yapar, kimi zaman masum bir öpücük verirken, kimi zaman

Napolyon tarzı sevgi...

İmparatorluk tacını başına kendi elleriyle koyan Napolyon, büyük bir aşkla sevip evlendiği eşi Joséphine karşısında, Sevgililer Günü'nde şu sözleri dile getirir: "Seni sevmeden bir günüm geçmedi. Oysa bir gün, sen beni sevmeyeceksin. O gün, gerçeği söyle bana: Ya sana olan aşkımın ya da yaşamımın sonu olur. Ama seni karşılıksız sevecek kadar aşağılıksa yüreğim, onu dişlerimle paramparça ederim!.."

merakediyorum@googlegroups.com

Watteau'nun 1712 tarihli 'Dörtlü Parti' adlı tablosu: Aziz Valentinus yortusunun Ortaçağ'a has özellikleri kayboluyor; romantizm ve safiyane aşk ön plana geçiyor.

En pahalı hediye

Bugüne kadar, Sevgililer Günü'nde verilmiş en pahalı hediye, bilindiği kadarıyla, bir zamanların ünlü Yunanlı armatörü Onasis'in, yine bir zamanların 'en ünlü sesi' Maria Callas'a *(üstte; 1958'de)* gönderdiği elmastır. Üstelik Onasis bu paha biçilmez elması sevgilisi Maria Callas'a, çok kıymetli bir mink kürk içinde göndermiştir!

da evlerinde maruz kaldıkları kötü muamelenin intikamını alırcasına, kıskanç eşlerini gülünç duruma sokmak için, ellerinden geleni yaparlardı!

Olup bitenlere, kocalar da ağızlarını açamazlardı... Yani aslında, evli kadınlarla kocaları, bir günlüğüne 'rolleri' değişmiş olurlardı.

Yaşayan her gelenek, toplumsal bir işlevi yerine getirir... Aziz Valentinus Yortusu, evli kadınlara simgesel olarak, gençliklerini bir oyunla yeniden yaşayabilme, nişanlılık tercihlerini yenileme ve eşlerinin kıskançlığını önleme olanağı veriyordu...

Günümüzde, olayı inceleyen antropologlar; karnaval ya da bahar kutlamaları, nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, bu tür 'düzen dışı' açılımların, baskıcı otoriteden kaynaklanan çatışmaları çözdüğünde hem fikirdirler. Bunların, toplum düzeni için bir

'emniyet supabı' sağladığı düşünülebilir.

Bu noktada, cinsel rolleri geçici olarak ters yüz etmenin, evlilik kurumu üzerinde nasıl bir etki yaratacağı sorusu gündeme gelebilir. Ortaçağ şartlarında, evli kadının 'bir günlük gizemli özgürlüğü' kuşkusuz aşk evliliğine olan isteği artırmış ve eşler arasındaki eşitlik ihtiyacını beslemiştir.

ORTAÇAĞ SONRASI...

Edep kuralları içinde kalsa bile, 'kutsal sadakat ödevini' yok sayan bu tehlikeli oyunlara, Kilise kısa zamanda karşı çıktı. 1626'da Savoie'da, Belley Piskoposu Jean-Pierre Camus, kaleme aldığı ilginç bir öyküyle, Aziz Valentinus Yortusu'na karşı savaş açtı: "Bir kocanın, karısının kur'a sonucu, bir erkekle serbestçe konuşmasına itiraz bile edemediği bu tehlikeli birliktelik karşısında ne diyeceğiz?"

Dönemin yazarlarından Jean-Baptiste Thiers ise, 'Batıl İnançlar Kitabı' adlı yapıtında, "evliliğin kutsallığını zedeleyen adetler" arasında, Aziz Valentinus Yortusu'nun adını geçirmiyor; ama 'kutsanmış bir kurum olan evliliğin' eşler tarafından gülünç duruma düşürülmemesi gerektiğini vurguluyordu.

17. Yüzyıl'da, zinayı ve evlilik dışı ilişkileri mahkum eden Katolik Reformu da, kocanın hoşgörü ya da umursamazlığıyla geçiştirilen bu tür bir ilişkiyi kabullenemezdi.

Sonuçta, Aziz Valentinus Yortusu'nun evli kadınlar için taşıdığı simgesel anlam, 18. Yüzyıl'da yavaş yavaş silindi. Yortu kutlamaları ve eğlenceler, evlilik öncesinde genç kızların müstakbel eşlerini seçmelerine hizmet eden masum bir 'flört' vasıtası haline geldi. 19. Yüzyıl'da ise işin rengi iyice değişti: Aziz Valentinus Günü, eski yortu eğlenceleri geleneğinden tamamen koptu; kutlamaların farklı anlamları unutuldu. Amerikalı Esther Howland'ın ilk 'Sevgililer Günü' kartını yolladığı günden bu yana da, 'Sevgililer Günü' tarzı yerleşti. Yalnızca aşkın ve âşıkların yüceltildiği özel bir gün... ■

Türkiye'de Sevgililer Günü nasıl başladı?

Çağdaş yorumuyla dahi, Batı kaynaklı bir gelenek olan 'Sevgililer Günü' 90'lı yılların başından itibaren Türkiye'de de yaygın bir biçimde kutlanır oldu. Gençler bu kutlamalara çabuk ayak uydurdular. Sonuçta, 10 yıl içinde, Sevgililer Günü, Türkiye'de de kendi 'endüstrisini' yaratmayı başardı! İlginç bir anekdot: 1997'nin 14 Şubat günü, Türkiye'de 300 milyarlık çiçek satıldı. Bu rakamların her geçen yıl katlanarak arttığını, bunlara ek olarak hediyelik eşya ve eğlence sektörünün de 14 Şubat tarihinde ciddi cirolar yaptığını hesaba katarsak, 'endüstri' sözcüğünü kullanmanın yanlış olmadığını görürüz... Öte yandan, örneğin 2001'in 15 Şubat'ında gazetelerde şu tür haberler yer alıyordu:

"Dün, çiçek satışları patlama yaparken birçok yerde özel partiler düzenlendi; aşk şarkıları söylendi; internet siteleri sevgi mesajları taşıdı; başta mağazaların vitrinleri, her taraf kırmızı kalplerle kaplandı." Yani Sevgililer Günü Yılbaşı kadar olmasa da, ona yakın bir hareketlilik yaratabilmişti gündelik yaşamın akışı içinde... Aslında bu hareketlilik bir hafta, 10 güne de yayılmaya başladı. O hafta, mağazalar özel indirimler düzenliyor; otel ve lokantalar özel programlar geliştiriyor. Lafın kısası, Yılbaşı eğlencelerinin toplu çılgınlıkları 14 Şubat'larda yerini, iki kişilik 'minik' çılgınlıklara bırakır oldu. Başta gazeteler, tüm medya ilginç yaklaşımlarla *(üstte)* bu özel günü destekledi.

Özel kartlar

Amerikalı Esther Howland'ın ilk 'Sevgililer Günü' kartını yollaması, bu özel günün kutlanma tarzında yeni bir çığır açtı. Kart göndermek bir 'moda' oldu.

20. Yüzyıl'ın ilk yarısından bir Sevgililer Günü kartı (sol üstte): "Aşkların en büyüğü benim 'valentine'ıma..." Yani İngilizce'deki anlamıyla 'benim sevgilime'... Bir başka kart (sol sayfada), 14 Şubat'ların, 20. Yüzyıl'da artık nasıl 'iki kişilik' bir romantizmi temsil ettiğini ortaya koyuyor.

merakediyorum@googlegroups.com

Sinemada ilk kez, "The Kiss" (1896) filminde iki oyuncu, spotların aydınlığı altında dudak dudağa öpüşmüşlerdi. Tüm eleştirilere rağmen bu film, tüm kopyaları lime lime olana kadar gösterimde kaldı.

Muhafazakâr eleştiriler ve sansür karşısında...

Beyazperdede 'bûse' meselesi

Sinema endüstrisinin ilk adımlarından beri, beyazperdede 'bûse' sorunu ve bu alandaki sansür, bütün haşmetiyle, film yapımcısından izleyicisine, herkesi etkiledi.

ALİ ÖZUYAR

Yirminci Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde, bugünkü filmlerde görmeye alışkın olduğumuz öpme ve öpüşme sahneleri, sinema sektörünün başına uzun süre 'bela olmuş' ve sinemacılarla sansür arasında bir dizi savaşın yaşanmasına yol açmıştır.

Çağdaş sinema yapıtlarında gördüğümüz 'bûse sahnelerinin' adı geçen dönemde beyazperdeye yansıması, 'bûse'yi ahlaki bir sorun haline dönüştürmüştür.

Bu ahlak sorununu 'yaratan' sinemacılar; 'edepsizlik' ve 'din dışı davranmak'la suçlanmışlar ayrıca kimi zaman, bu sanatçılara ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Ama en ağır yaptırım faturası sinema sanatına kesilmiş ve 'bûse sahneleri' filmlerden çıkartılarak gösterimi yasaklanmıştır.

Hıristiyanlığın etkisi altında, Batı toplumlarına da egemen olan bir dönemin muhafazakâr ahlak anlayışı beyazperdedeki 'öpüşme' görüntülerini 'günah' saymıştır. Hatta 1901 yılında, 'Kadınların Ilımlı Hıristiyan Birliği' (Woman's Christian Temperonce Union) adlı kuruluş 'öpüşmenin barbarlığına karşı', New York'ta savaş açmıştır.

Ahmet Fehim'in 1919'da çektiği 'Binnaz' filminde Madam Blanche oynuyordu (üstte).

Beyazperdedeki 'bûse sorunu' aslında, 'sarılma' konusunun aşılmasıyla ortaya çıkan ikinci bir problem olmuştu. Bûse meselesinden önce, 'sevgililerin' beyazperdede birbirlerine yaklaşmaları dahi, birtakım kıstaslara bağlanmıştı.

ASIL SORUN BÛSE-GÂH

Yine aynı nedenle sansür kurumu, kadın ile erkeğin harîs (şehvetli) hareketlerle birbirlerine yaklaşmalarını ya da sarılmalarını da uzun süre yasaklamıştır.

Muhafazakâr ahlaki yaklaşımların zamanla az da olsa yumuşayıp değişmeye başlaması ve izleyicilerin filmlerde gördükleri 'sarılma' sahnelerini kanıksamalarıyla sorun aşılmış; ancak sinemacıların aşılan bu sorundan kuvvet alarak, biraz daha ileri gidip dudak bûseleri içeren sekanslara filmlerde yer vermeleriyle, ortaya bir başka 'bûse meselesi' çıkmıştır!

Fakat asıl mesele, bûseden çok 'bûsegâh' üzerinde yaşanmış, yani "öpülecek yer"de bir sorun ortaya çıkmıştır!..

Erkek ile kadının birbirlerini yanaklarından ya da saçlarından öpmeleri doğal karşılansa bile, iş bûsenin dudağa kondurulmasına geldiğinde, sansür devreye girmiş ve bu sahneler yasaklanmıştır.

Sansürün dudak üzerindeki bûseleri affetmemesi, sinema dünyasında yapımcı, yönetmen ve salon sahiplerini zora soktuğundan, sorunun

Sinema Yıldızı dergisinin 1 Haziran 1924 tarihli sayısında "bûse'nin sansürden korunmak için izlediği yöntemler" hakkında bir yazı yer almaktadır.

Türk Sineması'nda 'bûse'yi beyazperdede uygulayan ilk kadın oyuncu Madam Kalitea 'Mürebbiye' filminde.

merakediyorum@googlegroups.com

Muhsin Ertuğrul'un 1932'de çektiği 'Bir Millet Uyanıyor' filminde, Emel Rıza ile Ercüment Behzat Lav'ın öpüşmeleri, Türk Sineması'ndaki ilk öpüşme sahnelerinden biridir (sağda).

çözümü için çeşitli yollar aranmış ve denenmiştir.

Bu yollardan biri 'Fransız usulü bûse' olarak adlandırılan ve 'masum bûseler' diye de tanımlanan, sevgililerin birbirlerini arzulu bakışlarla yanak ya da saçtan öpmeleridir.

'Sinema Yıldızı' dergisinin 14 Haziran 1924 tarihli birinci sayısında, Fransız usulü bûseyi sansür karşısında zorla kabul etmek durumunda kalan Amerikan Sineması için, şu ifadeler kullanılır:

"Amerikalılar, Fransızlar gibi yanaktan, saçtan öpmeyi sevmezler... 'Bûsenin zevki yalnız dudaktadır' derler. Buna rağmen sansürden sonra mecburen Fransız tarzına avdet (dönüş) etmişlerdir. Zira sansür yalnız dudak üzerindeki bûse için hudut tayin ediyor."

'Fransız usulü bûse'lerin bolca yer aldığı 'Jasmina' filminden bir sahne (altta).

GÖSTERMEDEN, HİSSETTİRME YÖNTEMİ

Sinemacıların sansür karşısındaki bûse için buldukları bir diğer yol da bûseyi seyirciye göstermeden hissettirme yöntemidir.

Bu yönteme göre, oyuncular beyazperdede gerçekleşemeyecek bûsenin tesirini verebilmek için, karşılıklı olarak dudaklarını birbirine yaklaştırır -yakın planlarla titreyen dudaklar gösterilir- aynı anda oyuncular gözlerini birbirlerine odaklayıp istekli bakışlarla bir süre birbirlerini süzer; sonra kararan sahne geçişleriyle, bûsenin etkisi seyirciye verilmiş olur...

Ancak tam da o dönemde yapılan filmlerle dergi ve gazetelerde çıkan yazılardan anlaşılıyor ki, özellikle Amerikan Sineması, başta Fransız usulü bûseye ve diğer yönteme daha fazla dayanamamış; dudak bûselerinin yer aldığı filmlere yeniden yönelmiştir.

Sansür ile sinemacılar arasında yaşanan 'bûse meselesi'nden dolayı ortaya çıkan gerginlikler, zamanla izleyicilerden gelen talep ve yapımcıların istikrarlı direnişi karşısında yumuşamıştır. Sonuçta, 'dudak bûsesi' belirli esaslara bağlanarak, beyazperdedeki özgürlüğüne kavuşmuştur.

Bûselerin dudaklarda birleşmesine izin veren sansür, öpüşmenin ahlaka aykırı olmasını engellemek için, bu sefer de bûse üzerinde 'süre' kısıtlamasına gitmiştir.

Buna kısıtlama çerçevesinde, bir filmde yer alan dudak bûselerinin 'gayri ahlaki telakki edilmemeleri için' sansürün izin verdiği ölçü bir buçuk metreydi... Sonuçta, iki metreyi geçen bûse sahnelerinin yer aldığı filmler yasaklanmış ya da makaslanmıştır...

Dudak bûsesi için bu ve buna benzer kısıtlamalar getirilmişse de, öpüşme üzerindeki tüm bu sınırlamalar, bir noktaya kadar etkili olmuş ve dünya sinemasındaki mücade-

'Fransız usulü bûse'nin yaratılması bir sansür zorlamasıydı.

Madam Kalitea (solda ve üstte), Ahmet Fehim'in 'Mürebbiye' (1919) filmindeki kimi sahnelerden dolayı, 'Türk Sineması'nda öpüşen ilk kadın oyuncu' olarak değerlendirilir.

le, öpüşmenin, dudak üzerindeki sınır tanımayan zaferiyle sonuçlanmıştır.

TÜRK SİNEMASINDA BUSE

Türk Sineması'nda 'bûse', Osmanlı'nın son yıllarında da, Cumhuriyet'in ilk döneminde de bir 'sorun' değildir!.. Hatta sansür için bûseden daha tehlikeli olan 'müstehcenlik' bile, diğer dünya ülkelerindeki film gösterimlerine kıyasla, yerli ve yabancı yapımlar için, bir sorun olmaz.

> Türk Sineması ilk öpüşme sahnelerini, sansürden kurtarabilmiştir.

Üstüne üstlük, şu özellikle vurgulamamız gerekir ki, Cumhuriyet öncesi çekilen filmlerde bile, filmin öyküsü, kadın karakterler üzerine kuruludur. Sedat Simavi'nin 'Pençe' (1917) ve Ahmet Fehim'in 1919'da çektiği 'Mürebbiye' ile 'Binnaz' filmlerinde olduğu gibi...

Mehmet Rauf'un 1909'da yayımlanan 'Pençe' adlı oyunundan aynı adla sinemaya uyarlanan 'Pençe' filmi, dönemin eleştirmenleri tarafından, oldukça müstehcen, gayri ahlaki ve yüz kızartıcı bulunur. İçinde kimi öpüşme sahnelerinin yer aldığı kuvvetle muhtemel bu film hakkında, kaybolmasından dolayı, bugün kesin bir yargıya varma olanağı yok... Ancak yine 'kayıp' bir film olan, Mürebbiye'nin, belge olarak bugüne kalabilmiş çekim listesine göre, bu filmde, öpüşme planlarının bulunmakta olduğunu biliyoruz. Yine bu listeye göre, filmin kahramanı Anjel (Madam Kalitea) bir otel odasında genç birisiyle kucaklaşıp öpüşürken, yaşlı sevgilisi Maksim tarafından yakalanır.

Sinema araştırmacısı Agâh Özgüç de bu noktadan hareketle, "Türk Sineması'nda öpüşen ilk kadın oyuncu, Rum asıllı Madam Kalitea'dır" saptamasını yapar.

Bugün, bu saptamanın ötesinde, diğer ülke sinemalarına kıyasla, Türkiye'de film yapım sürecinin, kötü koşullarda ve geç başlamış olmasının, bu sanat dalını denetleyen bir sansür kurumunun oluşmasını da engellemiş bulunduğunu vurgulamak gerekir.

İşte belki de yalnızca bu yüzden, içinde öpüşme sahneleri yer alan filmler, Türkiye'de sansürden kurtulabilmiştir! ■

Sedat Simavi 'Pençe' filmini çevirdiği yıllarda (altta).

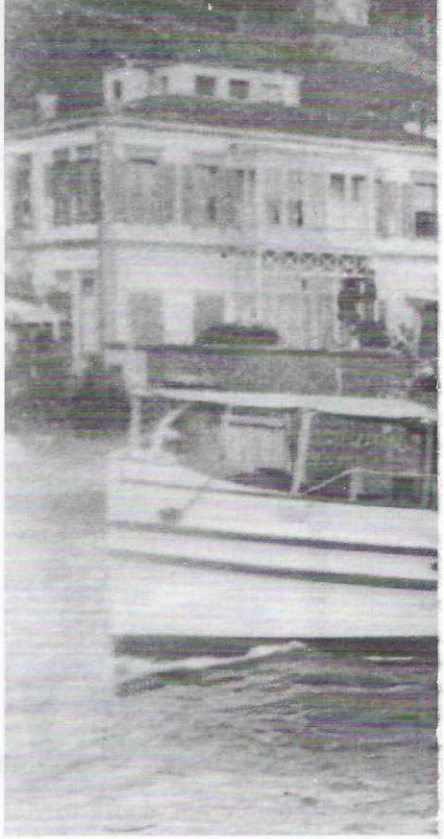

merakediyorum@googlegroups.com

İzmir'in anılarda yaşayan

Körfez vapurları

İstanbul'un Boğaz'a ya da Adalar'a, Moda'lara çalışan vapurlarına hiç benzemezdi İzmir'in Körfez vapurları. Daha çelimsiz ve de hayli eskiydiler. Ama Körfez'in dışına, Ege'nin masmavi sularına çıkarak Çeşme'ye Foça'ya, Midilli'ye, Ayvalık'a bile sefer yaparlardı.

ESER TUTEL

Eskiden "İzmir'in simgesi nedir?" diye sorulsa, kimileri ünlü Saat Kulesi derdi, kimileri de Karataş'taki Asansör. Konak'taki Çinili Cami diyen de çıkardı, Körfez vapurları diyenler de...

Günümüzde Saat Kulesi de, Asansör de, Çinili Cami de yerli yerinde... Ama ya o eski güzelim Körfez vapurları? Hepsi de zaman içinde yaşlandı, çürüdü, hurdaya çıkartıldı, sökülüp parçalandı. Şimdi İzmir'e mahsus o güzel vapurları ancak sararmış eski fotoğraflarda görebiliyoruz.

Günümüzde İzmir'de vapur yok mu? Var elbette. Ama bu vapurlar, o eski vapurlar değil ki... Bir başkaydı İzmir'in Körfez vapurları.

YANDAN ÇARKLILAR

İstanbul'da 1851'de kurulan Şirket-i Hayriye kumpanyasına vapur getirten Baltazzi adlı zenginin, 1875'te İzmir Körfezi'nde vapur çalıştırmak istediği biliniyor.

Baltazzi, Konak İskelesi'yle Kordelya arasında vapur işletmek için girişimde bulunmuşsa da Bahriye Nezareti'nden bir türlü gerekli imtiyazı elde edememişti. Kordelya, günümüzdeki Karşıyaka'nın eski adı...

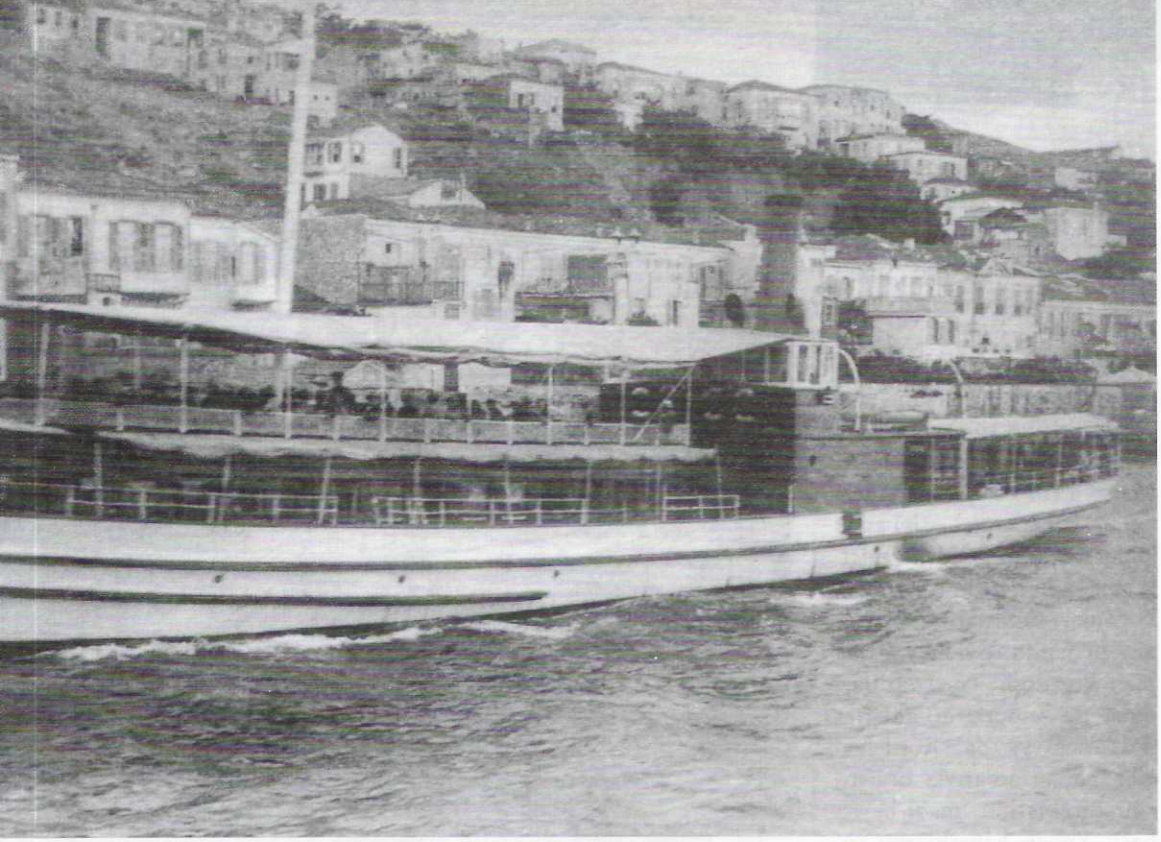
Ne var ki, öte yanda kendi başına buyruk Jolly Carmoly adlı kuruluş, düzensiz de olsa, eski ve çürük çarık vapurlarla Körfez sularında yolcu taşımaya başlamıştı bile! Hem de inanın, izinsiz olarak! Nasıl oluyorsa, resmi makamlar bu yabancı kuruluşa söz geçiremişlerdi! İdare yolculara hem kötü davranıyor, hem de haksız kazanç sağlıyordu. Üstelik de sık sık kazalar oluyor, yolcular büyük tehlikeler atlatıyordu.

1880'li yılların başında, bazı girişimciler bu sıkıntılara kesin bir son vermek amacıyla, Körfez'de vapur çalıştırmak üzere harekete geçip resmi makamlara başvurdular.

Fakat devlet, bu sularda

İzmir'in Karataş semtindeki Asansör ve civarının denizden görünüşü (sağda).

İzmir Şirket-i Hamidiye işletmesinin en eski vapurlarından Gülbahçe... Adını, Çeşme'ye giderken yolun sağında kalan küçük sayfiye kasabası ve aynı adı taşıyan körfezden almıştı (solda). Günümüzde Konak-Alsancak-Karşıyaka seferleri yapan bir '9 Eylül' var. Ama bu, o vapur değil. Bu, yıllarca İzmirlileri taşıyan eski 'Dokuz Eylül' (sol altta). 40'lı yılların Bayraklı'sı, İzmirlilerin görmeye alıştıkları vapur tipinden farklıydı. Sivri burnu, hafifçe geriye yatık bacası, yan yana dizili cankurtaran simitleriyle Körfez'e sanki yepyeni bir hava getirmiş gibiydi (altta).

yolcu taşımacılığını kendi vapurlarıyla yapmak istediği için başvuruları savsaklamaktaydı. Sonunda Yahya Hayati Efendi'nin başı çektiği ortaklık çok çekici önerilerde bulunmuş olmalı ki, başvuruları kabul edildi. Dönem, Sultan Abdülhamid devri... 1884'te kurulan İzmir Hamidiye Vapur Şirketi, sağdan soldan vapurlar bulup satın aldı, bu arada da iskeleler yaptırmaya başladı.

Jolly Carmoly'nin vapurlarını da satın alan şirketin filosunu, çoğu yandan çarklı şu vapurlar oluşturuyordu: Dikili, Terakki, Islahhane, Karataş, Adliye, Hamidiye, Urla, İzmir, Karşıyaka ve de İstanbul ... Ne var ki hepsi de eski, yolsuz ve de her türlü güvenlikten uzak vapurlardı.

Önceleri işleri yolunda gitti şirketin. Hem de bazı Yunanlıların, aynı iskeleler arasında müsaadesiz olarak kendi vapurlarını çalıştırmaya devam etmelerine rağmen! Gün oldu, bazı iskeleler kapandı, yerine yenileri açıldı. Gün gel-

merakediyorum@googlegroups.com

di, vapurların çok eskiyenleri filodan çıkartıldı, yerine yine eski vapurlar kondu.

Böylece Hamidiye Şirketi'nin iyi günleri de oldu, kötü günleri de... Yine de Şirket, bütün zorluklara göğüs gererek yolcu taşımacılığını sürdürdü.

Ne zamana kadar mı? 15 Mayıs 1919'da Yunan askerlerinin İzmir'i işgal ettiği güne kadar. O kara günde, işgalciler bir oldu bitti ile Şirket'e el koydular, vapurların çalıştırılmasını Guiffray adlı yabancı bir kuruluşa veriverdiler. Hem de vapurların adlarını 'Foskolos' ya da 'Kordelya' gibi Yunan adlarıyla değiştirip direklerine mavi-beyaz haçlı Yunan bayraklarını çekerek!

Ama, "Eğreti ata binen çabuk iner!" derler, Türk ordusu 9 Eylül 1922 günü İzmir'e girince, Güzel İzmir de kırmızı-beyazlı ay-yıldızlı bayrağına kavuştu. Kavuşulunca da vapurların idaresi bu Guiffray şirketinden alınarak İzmir'in saygın işadamlarından Uşşakizade Muammer Bey'e verildi. Muammer Bey de İzmir halkını memnun etmek için kolları sıvayıp işe, iki yeni vapur getirterek başladı.

Ne var ki, yeni kurulan Cumhuriyet idaresi, o günlerin devletçilik anlayışıyla, çok geçmeden 1925'te Körfez'de vapur çalıştırma imtiyazını Muammer Bey'den alıp 'İzmir Liman İşletmesi Şirketi' adlı özel bir kuruluşa devretti. 1934'te de bu kuruluş İzmir Belediyesi'ne verildi.

O yıllarda Karşıyaka-Alsancak birinci mevki yolcu bileti, 10 kuruştu.

İşte, İzmir'in vazgeçilmez simgelerinden biri olan o ince uzun bacalı, güvertesi baştan sona açık küçücük ve de sevimli vapurların çalıştığı yıllar, bu yıllardır.

Körfez'de iki cer motoru

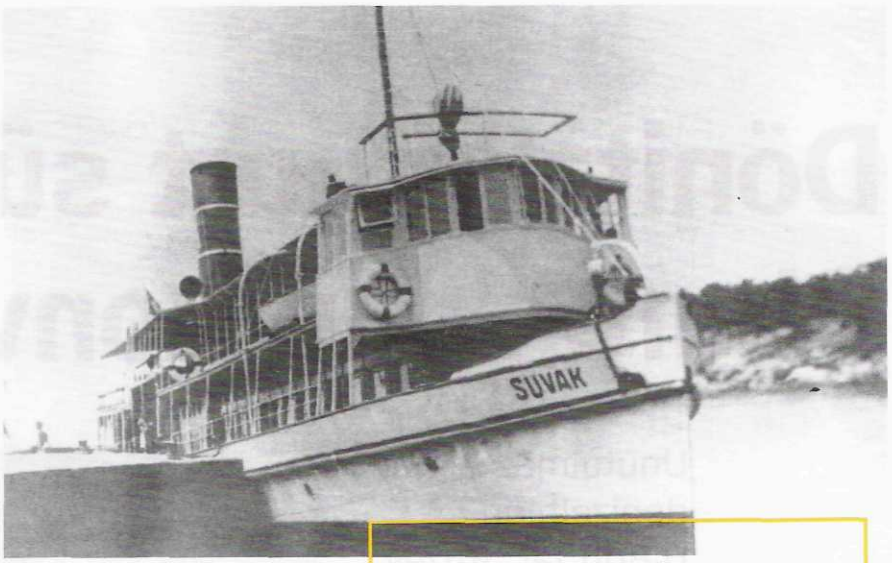
Yaşlı İzmirlilerin görünce çok iyi anımsayacakları iki cer motoru: 5 *(üstte)* ve 6 baca numaralı küçücük tekneler... İster 'cer motoru' deyin, ister 'römorkör', ister 'palamar motoru' ya da 'hizmet teknesi'... Bu küçücük tekneler, yalnız İzmir limanının değil, bütün limanların cefakârlarıdır. Bakmayın 'motor' dendiğine! Bunlar buhar makineli olup istimle çalışırdı. Başlıca görevleri, büyük gemilerin sarkıttıkları halatlarını yakalayıp çekerek rıhtıma sürüklemekti.

Daha sonraki yıllarda, Körfez'in eski vapurlarının birer, ikişer seferden çekilerek yerlerine yeni alınan daha büyük, daha rahat ve de dizel motorlu vapurların konduğunu görüyoruz. İşte 'Efes' ve eşi 'Sur', sonra 'Bergama' ve de eşi 'Selçuk'...

Körfez vapurları 1944'te T.C. Devlet Denizyolları ve Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne, 1952'de de Denizcilik Bankası T.A.O.'na bağlı İzmir Liman İşletmesi'ne bağlandı. Daha sonra da 1983'te

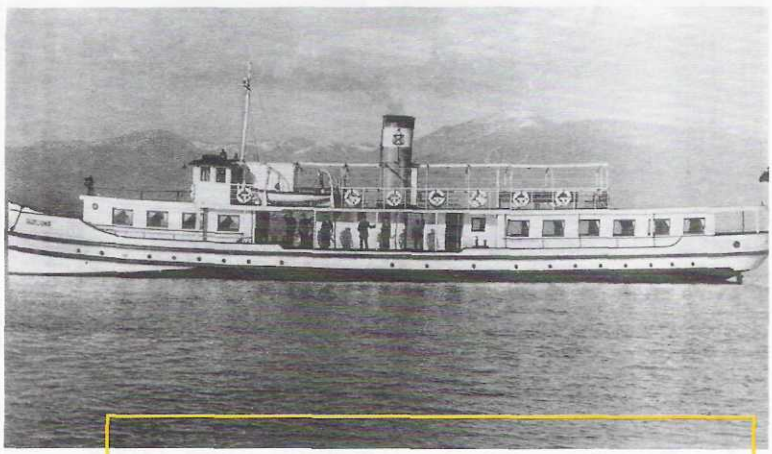
Önce 'Hürriyet'ti sonra 'Cumhuriyet'

1889'da İngiltere'de inşa edilen bu küçük vapur, Körfez'de yolcu taşımacılığı yapan Guiffray Şirketi tarafından satın alınıp Hürriyet adıyla çalıştırılmaya başlanmıştı. Teknesi 187 gros tonluktu, uzunluğu 40 metre idi. 1923'te adı 'Cumhuriyet' olarak değiştirildi. Bu arada tam 60 bin lira sarf edilerek esaslı bir de onarımdan geçirildi...

Suvak, yıllarca iş gördü

Ne anlama geliyorsa, Suvak'tı adı bu vapur yavrusunun... Çelimsiz, çekingen, çürük çarık bir görüntüsü vardı. 1906'da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı Hırvatistan'ın Lussinpiccolo tezgahlarında yolcu vapuru olarak yapılmıştı. 142 gros tonluktu, 36.5 metre boyu vardı. Onu gölde çalıştırılmak üzere inşa etmişlerdi, ama biz önce İzmir, sonra da İzmit Körfezi'nde çalıştırmıştık. İlk adı Lovrana idi.

Adı gibi kendi de 'Güzel'

Yıllarca İzmir sularında yolcu taşıyan Güzel İzmir, biçimli, derli toplu bir vapurdu. İzmirliler, Konak iskelesinden Karşıyaka'ya geçmek için eğer vakitleri varsa, çok sevdikleri bu vapuru beklerlerdi. İçi, Haliç vapurlarınınkine benzerdi. Çünkü, Hollanda'da, Haliç vapurlarını inşa eden Kinderdijk tezgahlarında inşa edilmişti. 132 gros tonluk olup uzunluğu 36 metreye yakındı. Önce Mercurius adıyla çalıştı. Sonra 1924'te Hantalzade Tayyar Bey tarafından alınınca adı Güzel İzmir olarak değiştirildi. Ertesi yıl da Körfez işletmesine satıldı. 1965'e kadar İşletme için çalışan vapur, o yıl satıldı.

Kocatepe, iskelede dinleniyor!

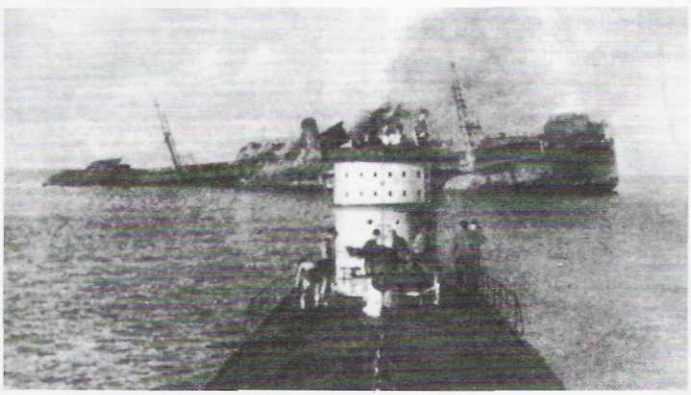
Cumhuriyet'in ilanından önceki adının ne olduğunu hatırlayan yok. Belli ki adı sonradan değiştirilmiş... İngiltere'de inşa edilmişti; teknesi 158 gros tonluktu, uzunluğu 55 metreyi buluyordu. Kamarasız olup güvertesi boydan boya açıktı. Başta gelen özelliği, uskurlu değil, yandan çarklı olmasıydı. Çürüğe çıkartıldığı zaman, yıl 1932 idi.

Türkiye Denizcilik Kurumu'na ve de Türkiye Denizcilik İşletmeleri T.A.O.'na... Körfez vapurlarını günümüzde kısa bir süreden beri İzmir Büyükşehir Belediyesi çalıştırıyor. Ayrıca Ziya Göksel adlı özel denizcilik kuruluşu da Körfez'de tarifeli yolcu taşımacılığı yapmakta. Vapurlar da, yolcu motorları da artık büyük, güzel ve de güvenli... Ama yine de eski İzmirliler zaman zaman, yıllar öncesinin küçük, çelimsiz ve de eski vapurlarını anmadan edemiyorlar... Geçmişe özlem mi demeli, bilmem ki... ■

merakediyorum@googlegroups.com

Dönitz'in kurt sürüleri, Churchill'in konvoyları

Unutulmaz Alman denizaltıları U-Bott'lar, Kuzey Atlantik bölgesinde, İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini tümüyle etkileyen büyük çaplı bir güce ve ilginç bir savaş stratejisine sahiptiler.

Amiral Dönitz (solda). U-boot filosundan U-156, bir tankeri torpilliyor (en üstte).

CEM KUM

Adolf Hitler'in iktidara gelmesinden birkaç ay sonra, yani 25 Haziran 1933'te, Kiel'de bir 'Denizaltı Savunma Okulu' açılır. Görünüşte, denizcilere denizaltılara karşı alınacak savunma önlemlerini öğreten bu okul aslında, gizli bir denizaltı eğitim merkezidir... 1934 yılının başında ise Kiel'deki Deutscher Werke ve Germania tersanelerinde, gösterişsiz bazı hangarlar inşa edilir. 1935 Haziran'ında da bu hangarlardan birinin bir duvarı sökülür ve Almanya'nın yeni U-boot filosunun ilk gemisi U-1 denize indirilir.

On beş günlük aralarla, U-1'i, tam 11 adet yeni U-boot izler. Bunlar 250 tonluk ufak teknelerdir.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Raeder, bu filotillanın başına, I. Dünya Savaşı'nı U-bootlarda geçiren, 1918 yılında UB-68'in süvarisi iken gemisi batırılarak esir edilen Yarbay Karl Dönitz'i getirir. Filotilla, 27 Eylül 1935 günü resmen hizmete girer...

DÖNİTZ YÜKSELİYOR

Dönitz yeni görevine dört elle sarıldı. Bu arada ilk filotillayı takiben yeni U-boot filotillaları da hizmete girmeye başlamış, Dönitz de Albay rütbesiyle yeni U-boot filosunun komodorluğuna getirilmişti.

Deniz Kuvvetleri yeni inşa edilecek U-boot'ların 1.500-2.000 ton civarında olmasını tasarlamaktaydı. Dönitz ise sayıları önemsiyordu. Denizaltı gücünün taktik ve stratejik kullanımı üzerinde epey

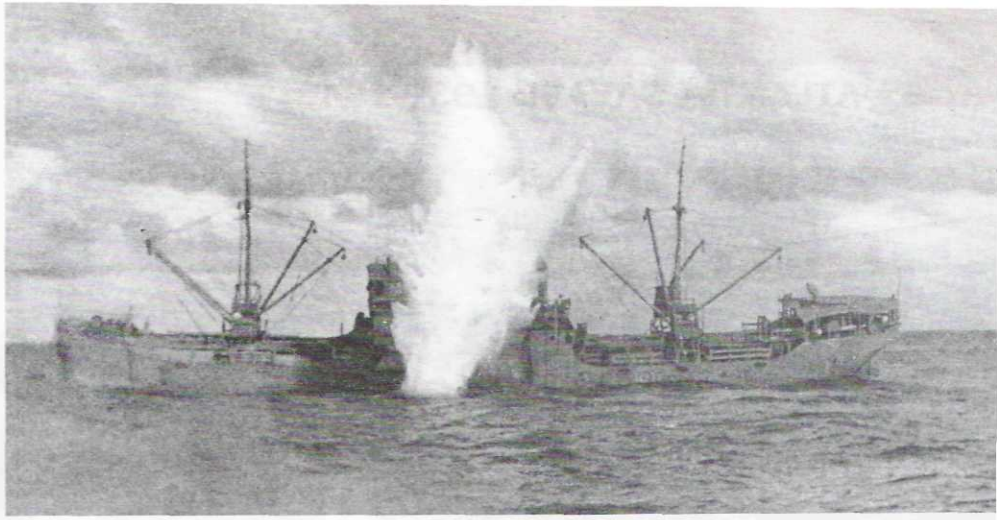
kafa yormuş, manevralar düzenlemiş, kurmaylarıyla bir hayli savaş oyunu oynamıştı.

Dönitz, Britanya'ya karşı yürütülecek bir savaşta en az 300 U-boot'a gereksinim olduğu sonucuna varmıştı. Bu nedenle 1.500 tonluk bir gemi yerine iki tane 750 tonluk gemi inşa edilmesini savunuyordu. Bu bürokrasi savaşını Dönitz kazandı.

YENİ SAVAŞ TAKTİĞİ

Dönitz bu arada yeni bir savaş taktiği de geliştirmişti. Buna göre, U-boot'lar avlarına geçen savaşta olduğu gibi tek tek saldırmayacaklardı. Komodor, savaş başlar başlamaz İngilizlerin geçen savaşta uygulamaya başladıkları ve başarılı oldukları konvoy sistemine döneceklerini düşünerek, yeni buluşlardan yararlanma yoluna gitti.

Yeni taktik uyarınca, U-boot'lar olası konvoy rotaları üstünde belli kesimlerde devriye görevi yapacaklardı.

Bu devriyelerden biri, bir konvoy yakalayınca, saldırmak yerine konvoyu izleyecek ve karanlık basar basmaz su üstüne çıkarak U-boot komuta merkezine konvoyun konumunu, hızını, olası rotasını, mevcut gemi sayısını ve konvoya refakat eden savaş gemilerinin tip ve sayısını bildiren kodlanmış kısacık bir şifre gönderecekti.

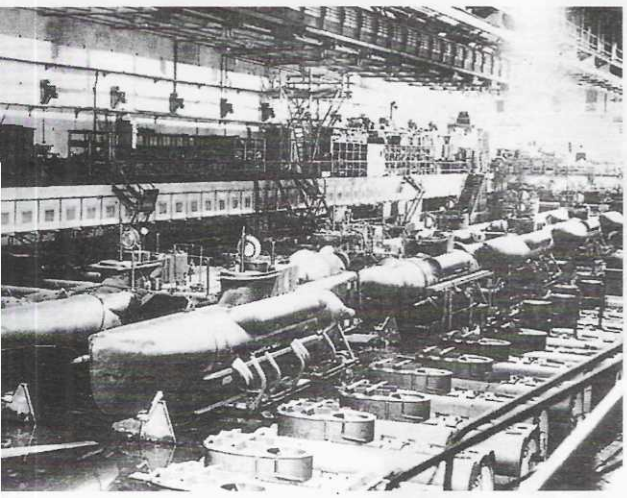
Komutanlık, seferdeki bütün U-boot'ların durumunu bildiğinden, bu gemiler arasında durumu uygun olanlara belli bir gün ve saatte bel-

Amerika'dan Churchill'in (üstte) İngiltere'sine gelen konvoylar (en üstte) Atlantik'te, U-boot'ların eline düşüyorlardı (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

1945'de Hamburg'daki denizaltı tersanesi İngilizlerin eline geçtiğinde, tezgahlarda, denizaltı savaşlarında devrim yaratacak yeni kuşak 'cep denizaltıları' bekliyordu (üstte). 1942'de bir Alman U-boot'u üssüne dönüyor (sağ üstte).

li bir koordinatta buluşmak üzere şifreli emirler verecekti.

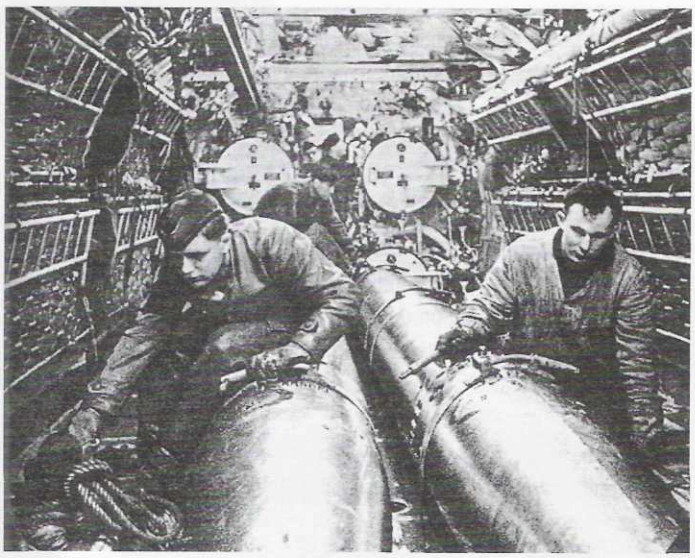
Bu yöntemle savaş içinde en az 5-6 ama zaman zaman 15-20 U-boot bir araya getirilebildi. Dönitz bu şekilde oluşturulan topluluklara 'kurt sürüsü' adını vermişti. Bu kurt sürüleri yavaş hareket eden konvoyların önünde bir yerde pusuya yatıyorlar ve karanlık basınca saldırılarını çoğunlukla su sathında, yarı batık şekilde gerçekleştiriyorlardı.

Özellikle savaşın ilk yıllarında, bir 'kurt sürüsüne' rastlayan konvoy, karaya ya da emniyetli sulara girene dek, mevcudunun yarısından fazlasını kaybedebiliyordu.

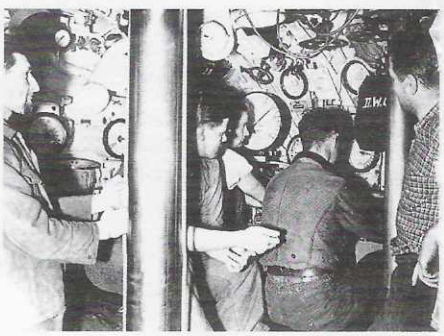
Büyük Amiral Raeder, Hitler'in 1943 yılına kadar savaş çıkmayacağına dair sözüne itimat ederek, dengeli bir donanma yaratmak istiyordu. Bu plan çerçevesinde, Dönitz de 1943 yılında 300 U-boot'a kavuşmuş olacaktı. Ancak evdeki hesap çarşıya uymadı; savaş beklenenden dört yıl önce patladı.

Savaş patladığında, Dönitz'in komutasında sadece 56 U-boot vardı. Bu 56 tekneyle, 300 gemi için tasarladığı işi yapması, İngiltere'ye gelen konvoy ve ticaret gemilerini batırması gerekiyordu...

Atlantik'i geçerek İngiltere'ye gelmeye gayret eden bu gemiler, öncelikle İngiltere'nin yaşamını sürdürebilmesi, saniyen cephelerde savaşı idame ettirebilmesi için, gerekli bütün gıda maddeleriyle binbir

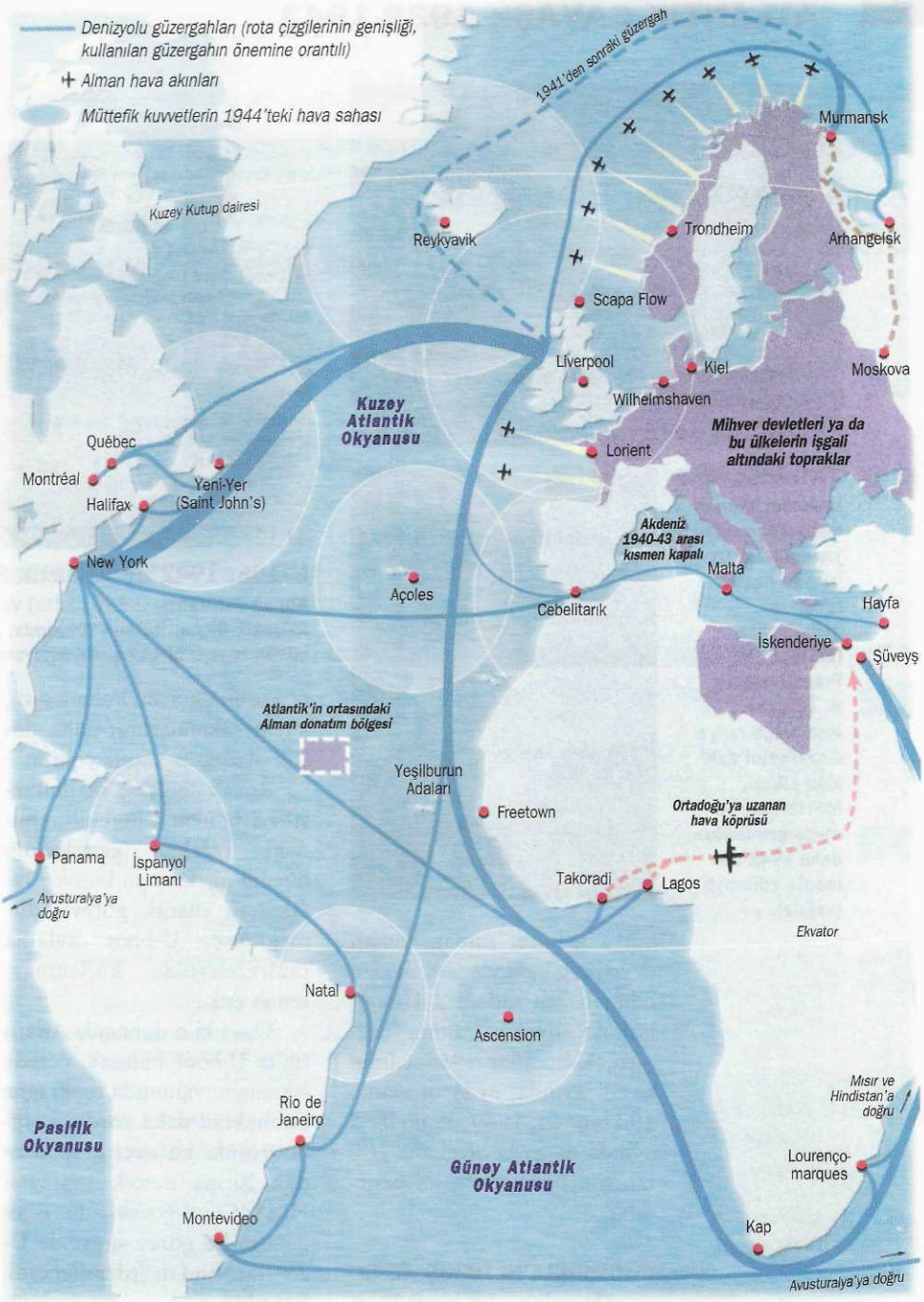

Bir Alman denizaltısında yedek torpiller kontrol ediliyor (sağda). Yine bir Alman denizaltısında, dalış operasyonu başlıyor (en sağda). Atlantik sularında Alman denizaltıları (altta).

mamul ve yarı mamul ile savaş araç ve gereçleri taşıyordu.

1941 yılında Hitler'in SSCB'ye saldırmasından sonra, bunlara bir de Sovyetler'e savaş malzemesi ulaştırmak için Murmansk limanına doğru yola çıkan konvoylar katıldı. Nihayet, Avrupa'da ikinci bir kara cephesinin açılmasına karar verilmesinden ve İngiltere'nin güneyinin üs olarak seçilmesinden sonra, konvoylar bu çıkarma için gerekli yığınağı yapmak üzere, yine Atlantik rotaları üzerinde gidip gelmeye başladılar. Bütün bu deniz trafiğinin karşısındaki en önemli engel, Dönitz'in U-boot'larıydı.

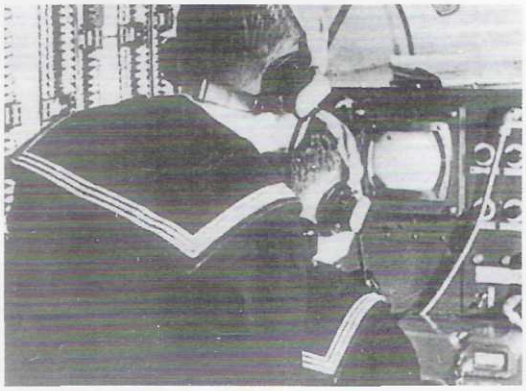
1939-40 kışı, U-boot komutanlığı için pek de parlak geçmedi. Savaş başlayınca İngiltere Dover Boğazı'nı ve İngiliz Kanalı'nı mayın döşeyerek denetim altına almıştı. Bu nedenle, sefere çıkan U-boot'lar Almanya'daki üslerinden ayrıldıktan sonra, önce kuzeye dümen kırıyor, İskoçya'nın kuzeyinden ve İrlanda'nın batısından geçerek, İngiltere'nin güney batısına, görev bölgelerine ulaşıyorlardı.

Sayılarının azlığının yanı sıra, U-boot'ların görev bölgelerine ulaşana kadar harcadıkları süre ve yakıt da çok önemli bir faktördü. Yakıtının büyük kısmını bu gidiş-gelişte harcayan U-boot'lar görev bölgelerinde çok kısa bir zaman kalabiliyorlardı.

Bütün bu kısıtlamalar bir

merakediyorum@googlegroups.com

U-156: 1942'de Atlantik Savaşı'nda ün salan denizaltı

Alman denizaltısı U-156 (üstte) ve komutanı Hartenstein (en üstte), Atlantik Okyanusu'nun sularında, ABD'den İngiltere'ye petrol taşıyan büyük tonajlı birçok şilebi batırarak ün kazanmışlardı.

Yeni teknikler

İngilizler, Alman denizaltılarından yapılan atışları izleyen hassas radarlar geliştirdiler (üstte). Fransız uzman H. Busignies'in, kısa dalga radyo sinyallerini dahi alan cihazı, Müttefikler'in savaş gemilerine daha 1942'de monte edilmişti (sağda).

araya gelince, zaman zaman devriye görevinde ancak 5-6 hatta bazen sadece 2 U-boot bulunabiliyordu. Buna rağmen, U-boot'lar 1939 yılının son 4 ayında, ayda ortalama 190 bin ton, 1940 yılının ilk 5 ayında da ayda ortalama 200 bin ton tutarında gemi batırdılar.

CHURCHILL'İN BAKIŞ AÇISI

Almanların bu başarılı rakamlara ulaşmasında, tekrar Amirallik Birinci Lordluğu'na getirilen Sir Winston Churchill'in de, dolaylı da olsa, katkısı vardı!

Konvoy sistemi, ne kadar yararlı olduğunu I. Dünya Savaşı'nda edinilen deneyimlerle ispatlamıştı. Amirallik Dairesi bu nedenle, yeni savaş başlarken, elinde bulunan bütün destroyer, korvet ve diğer refakat tipi gemilerini konvoyları korumak için kullansaydı, kayıp rakamlarının daha düşük olacağına şüphe yoktur.

Ancak 'buldog mantalitesi' iyi bilinen Churchill, elindeki refakat gemilerinin önemli bir kısmını konvoy refakatçisi olarak görevlendirmektense, U-boot avlama müfrezelerinde kullanmayı tercih etti.

Oysa ki o dönemde Atlantik'te U-boot bulmak, nerede ise saman yığınında toplu iğne bulmaktan daha zordu. Üstüne üstlük, bu avcı gruplarından birine destek sağlayan HMS Courageous adlı uçak gemisi, bu görev sırasında U-29 tarafından torpillenerek batırıldı.

Alman orduları 1940 Nisan'ında Norveç'i, Mayıs'ında da Fransa'yı işgal edince stratejik durum değişti. Fransa'nın Brest, Lorient, St. Nazaire, La Pallice ve Bordeaux gibi Atlantik limanlarında inşa edilen güçlü beton koruganlara ve Norveç fiyordlarındaki yeni üslerine intikal eden U-boot filotillaları, av bölgelerine çok daha yakınlaşmışlar ve nöbet yerlerinde çok daha uzun süre devriye gezebilir hale gelmişlerdi.

Fransa düşünce, İngiltere'de Churchill başbakanlığa getirilmiş, Amirallik Dairesi de yararsız denizaltı avcı gruplarından vazgeçerek, tasarruf ettiği gemileri konvoy refakatinde kullanmaya başlamıştı. Bu sayede batıdan gelen konvoyları, Atlantik'te 19 derece batı boylamında karşılayabiliyorlardı.

Ama bu arada İngilizler, refakatçi filolarını ve bazı üs-

Şans dönüyor!

Becerilerini Amiral Dönitz'in de takdir ettiği Amiral Horton (en sağda), Müttefik donanmalarının Atlantik Savaşları'ndaki başarısının mimarı olacaktı... 1943 başlarından itibaren, Alman U-boot'larının şansı döndü!.. Alman denizaltıcılar (sağda; gözleri bantlı), İngilizlere esir düşmeye başladılar.

lerini ABD'ye 99 yıl süreyle 'kiralama' karşılığında vererek, yine ABD'den alınan 50 adet destroyerle güçlendirmişler, Sahil Koruma Komutanlığı uçaklarını Amirallik Dairesi'nin emrine vererek denizaltıların av sahası üzerinde devriye uçuşlarını başlatmışlar ve en önemlisi, U-boot'ların kullandığı bir 'Enigma' makinesini ele geçirerek 'Ultra' şifresini çözmüşlerdi.

Bütün bu gelişmeler sonrasında, U-boot'ların batırdığı tonaj Ağustos ayında 84 bine kadar gerilemişti. Amirallik Lordları, U-boot tehlikesini atlattıklarını düşünüyorlardı...

Dönitz için önemli olan, belirli limanlara belirli yükler taşıyan gemileri Atlantik'te batırmak değil, en az zayiatla en büyük tonajı dibe göndermekti. Bu politika ile Britanya ticaret filosunun direncini kırmayı amaçlıyordu.

Bu nedenle, 7 Aralık 1941 günü Pearl Harbor'a yapılan saldırının ardından ABD savaşa girince, eylem sahasını derhal Batı Atlantik sahillerine, ABD kara sularına kaydırdı. Avrupa'daki gibi karartma uygulanmayan Amerikan limanlarından yansıyan ışıklar altında, korunmasız dolaşan ticaret gemileri ve özellikle tankerler, Dönitz'in kurtları için çok kolay yemlerdi.

Amiral Dönitz'in kurtları, 1942'nin geri kalanı ile 1943'ün ilk birkaç ayında, müttefiklere ortak bir "uluslarüstü denizaltı savunma komutanlığı" kurmayı düşündürtecek kadar etkili oldular.

Ama artık şanslı dönemler geride kalmış, savaşın verdiği ivmeyle iyice güçlenen Amerikan endüstrisi, kendisi ve müttefikleri için büyük bir hızla denizaltı savunma savaşı için araç ve gereç üretmeye başlamıştı.

Alman ekonomisi ise güç kaybediyordu. U-boot'ların yerine yenisini koymakta, gittikçe zorlaşıyordu...

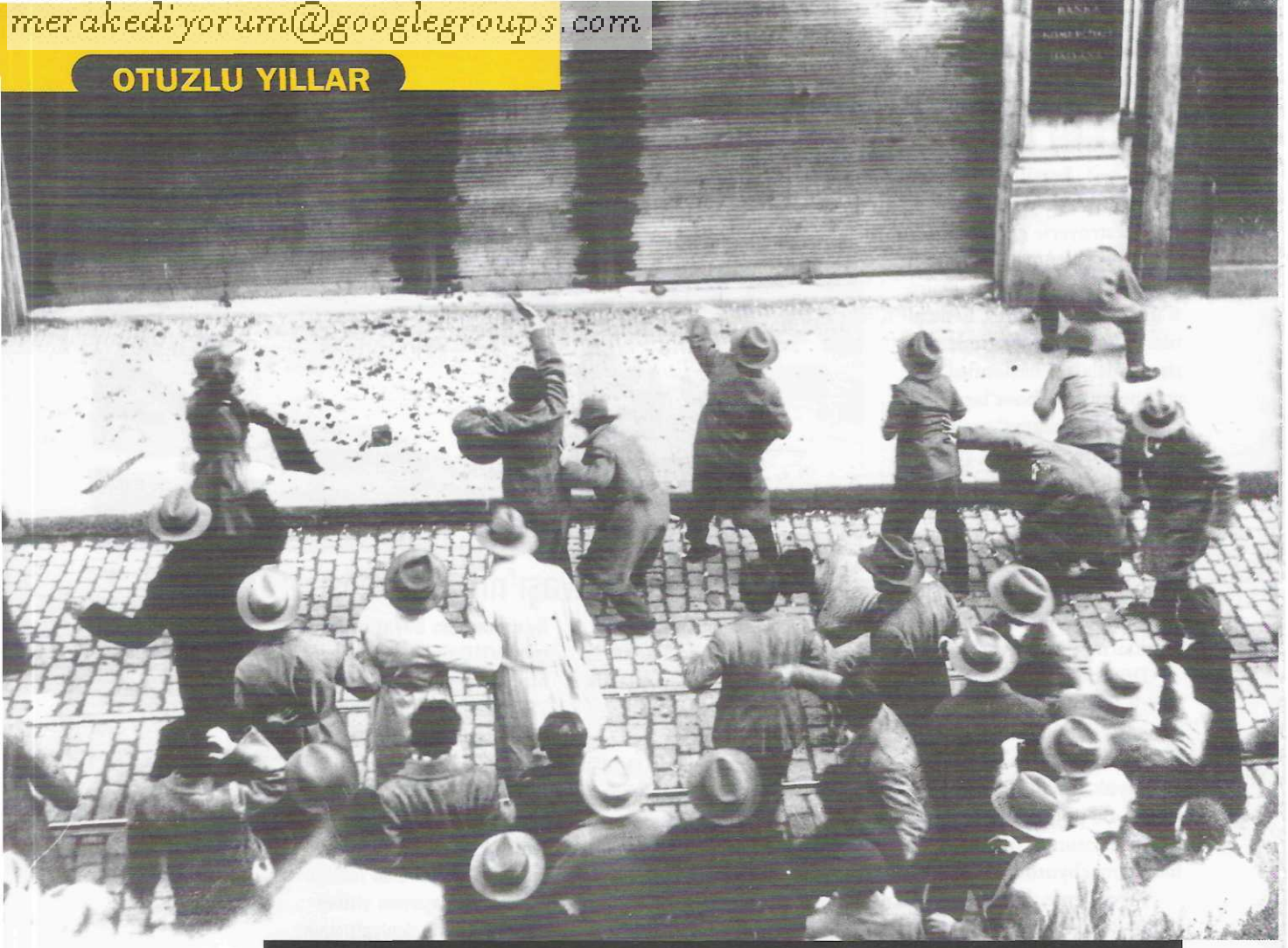
Britanya Başbakanı Churchill'e göre, tarih boyunca İngiltere'ye yöneltilen en ciddi tehdidin beli kırılmış, Atlantik Savaşı kazanılmıştı. Şimdi artık Avrupa'da ikinci cepheyi açmak için gerekli olan malzeme yığınağı, U-boot'lar tarafından denizin dibine gönderilmeden yapılabilecekti... ■

Kuzey Atlantik Savaşı'nın bilançosu

Britanya'yı mağlubiyetin eşiğine getiren U-bootlar savaş boyunca sadece Kuzey Atlantik sularında 14 milyon ton tutarında 2.233 gemi batırdılar. Bu gemilerin taşıdığı malzemenin savaşı kısaltmak ve yaşam kurtarmak açısından değerini ölçmek, neredeyse olanaksız... Sadece parasal değeri bile birkaç Afrika ülkesinin nüfusunu neredeyse 100 yıl besleyecek boyuttadır. Bu inanılmaz zayiata karşılık Almanlar da epey ağır bir fiyat ödediler. Savaş boyunca çoğu VIIC tipi 1.150 U-boot'u hizmete aldılar. Bunların 781 adedi savaş sırasında çeşitli nedenlerden dolayı kaybedildi. Savaş sonunda elde kalan 369 U-boot'tan 215 adedi mürettebatları tarafından batırıldı; 154 denizaltı ise düşmana teslim oldu *(üstte)*. Savaşarak yaşamını yitiren 27.491 Alman denizaltıcının adları ise Kiel'de U-boot personelini onurlandırmak için dikilen anıtta yaşatılıyor.

merakediyorum@googlegroups.com

Türkiye'deki ilk büyük gençlik hareketi

Wagon-Lits olayları

25 Şubat 1933'te İstanbul'da gençler, "Türkiye'de Türkçe konuşulur" sloganlarıyla Taksim ve Karaköy'de protesto gösterileri düzenlemişlerdi.

ERTAN ÜNAL

Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk büyük gençlik hareketi, 25 Şubat 1933 günü İstanbul'da meydana gelir. Darülfünun (Üniversite) gençliği, Wagon-Lits (Yataklı Vagonlar) Şirketi'nin Beyoğlu ve Galata'daki acentalarını basarak, "Türkiye'de Türkçe konuşulur" sloganlarıyla protesto gösterileri düzenler.

İstanbul'da büyük heyecan yaratan bu olayın nedeni, acenta müdürünün işyerinde çalışanlara Türkçe konuşmayı yasaklaması, bu yasağa aykırı hareket eden bir Türk görevliye de hakaret edip onu işten uzaklaştırmasıdır.

Gençlerin büyük tepkisine yol açan olay, 23 Şubat 1933 günü şirketin Beyoğlu'nda, Tokatlıyan Oteli'nin altında bulunan acentasında gerçekleşir.

Cumhuriyet
26
GENÇLİĞİN GALEYANI!
ülte ve yüksek mekteplere mensup yüzlerce genç dün Vagon-Li şirketi
nde büyük tezahürat yaptılar, kafile halinde şehri ve gazeteleri dolaştılar
Direktörün hakaretine cevap! Aşk kahramanları nerde?
Gençler şirketin camlarını kırdılar ve
oraya yaraştıramadıkları Gazi resmi-

O gün, acentaya gelen bir müşteri, memurlardan Naci Bey'e başvurarak akşam kalkacak Ankara treninde, yataklı vagonda yer olup olmadığını sorar; yer bulunmadığını öğrenince ısrar eder. Naci Bey de müşterinin ısrarı üzerine, belki yer bulunur umuduyla, telefona sarılıp şirketin Galata'daki acentasını arar. Naci Bey, doğal olarak, Türkçe konuşmaktadır.

YENİ MÜDÜR BAY JANNONI

Ancak bu konuşma, acenta müdürlüğüne yeni atanmış olan Bay Jannoni'nin dikkatini çeker. Önce diğer memurlara, Naci Bey'in hangi dili konuştuğunu sorar. Onlardan, "Türkçe" yanıtını alınca, sinirlenerek Naci Bey'i yanına çağırır ve "Burada resmi lisanın Fransızca olduğunu bilmiyor musunuz? Size sopa ile mi davranmalı!" diye bağırır.

Naci Bey'in yanıtı da şöyle olur: "Ben Türk'üm. Ülkemde resmi lisan Türkçe'dir. Hatta siz bile Türkçe öğrenmelisiniz."

Olayın gelişimini o günlerin gazetelerinden okuyalım:

"... Bu cevap müdür efendiyi büsbütün hiddetlendirmiştir. Önce kabahatsiz memura 10 lira nakdi ceza vereceğini, gene aynı hakaretâmiz tavırlarla bildirmiş, Naci Bey'in, 'Niye ceza veriliyor, kabahatim nedir? Memleketimde Türkçe konuşmak hakkımdır' şeklindeki sözlerine karşılık, cezayı daha da arttırmış, 'Sizi 15 gün için kovuyorum' diye bağırmıştır. Naci Bey de şapkasını alıp bir tek kelime bile söylemeden çekip gitmiştir. Hadise, hazır bulunan diğer memurları da müteessir ettiği için, müdüre gitmişler ve yaptıkları hareketin doğru olmadığını, arkadaşları hakkında verilen kararın geri alınmasını istemişlerse de aldıkları cevap şu olmuştur: 'Ya ben giderim, yahut da o!' Olay, yataklı vagonlar şirketinin temsilciliğine de aksetmiş, fakat bu küstahlıkla alakadar olabilecek hiçbir hareket görülmemiştir."

OLAY GAZETELERDE...

Kapitülasyonlar döneminin geride kaldığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yılı'nı kutlama hazırlıklarının başladığı günlerde meydana gelen bu olay, gazetelerde geniş yer bulunca, kamuoyunda da büyük bir tepki doğar.

Gençler Taksim'deki atlı polis barikatlarını aşacaklar (solda) ve Galatasaray'a ilerleyerek Wagon-Lits Şirketi'nin acentesini taşa tutacaklardır (sol sayfada ve altta). Ertesi gün basın olaylara birinci sayfadan yer verecektir (en üstte)... Olayların doğmasına yol açtığı söylenen Wagon-Lits Müdürü Bay Jannoni (üstte).

merakediyorum@googlegroups.com

Taksim ve Galatasaray civarındaki protesto gösterilerinden sonra (sağda), gençler Karaköy'e inerek Galata'daki Wagon-Lits binasını da taşa tuttular (en sağda).

Üniversite gençliğinin temsilcileri, "Memleketin mukaddesatına hakaret eden Şirket Müdürü Jannoni'nin bu tutumunu protesto amacıyla" büyük bir miting düzenleme kararı alırlar.

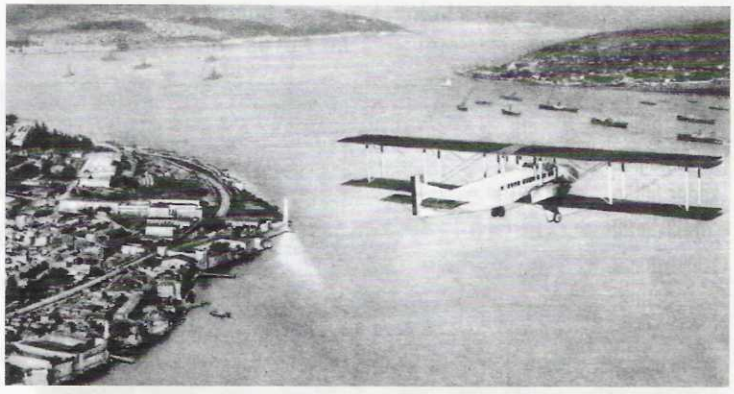
25 Şubat günü, öğleden sonra, gençler tramvay ve otobüslerle akın akın Taksim'e, oradan da Beyoğlu'na gelirler. Kısa sürede toplanan kalabalık binlerle ifade edilebilecek rakamlara ulaşır.

Gençler, atlı polis barikatını aşarak Beyoğlu'nda, acentanın bulunduğu bölgeye doğru yürüyüşe geçerler. Gençlerin bir öfke seli halinde geldiğini öğrenen Bay Jannoni, memurlara izin verir, kepenkleri alelacele indirttikten sonra ortadan kaybolur.

İstiklal Caddesi'ni hınca hınç dolduran kalabalık nedeniyle tramvaylar hareket edemez hale gelir. Bir genç, bu tramvaylardan birinin üstüne çıkarak hareketlerinin amacını açıklar: Türkiye bir sömürge değildir, Türkiye'de Türkçe'den başka bir dilin hakimiyeti söz konusu olamaz...

Bu sözler üzerine büsbütün coşan gençler, ellerine geçirdikleri taşlarla acentayı taşlamaya başlar. İndirilmiş

1933 yılının diğer olayları...

Milliyetçi gençliğin İstanbul'da gerçekleştirdiği protesto gösterilerinin öncesinde ve sonrasında da Türkiye'de hareketli günler yaşanıyordu. Ama 1933'e damgasını vuran en büyük olay, Onuncu Yıl kutlamaları oldu. Türkiye, Cumhuriyet'in Onuncu Yılı'nı 3 gün 3 gece süren şenlikler ve törenlerle kutladı...

İlk İstanbul-Ankara seferi

3 Şubat günü 'gayri resmi olarak' Ankara-İstanbul arasında ilk 'Hava Postası' sefere başladı *(solda)*. Başkent ve İstanbul, havayoluyla birbirine bağlandı.

Nazire Hanım, kraliçe...

Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği güzellik yarışması, 1933'ün bir başka önemli etkinliğiydi. 9 Şubat günü, Tokatlayan Oteli'nin salonlarında yapılan yarışmada Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ'ın başkanlığındaki 'hakem heyeti', 4 saat süren bir toplantıdan sonra, 28 yarışmacı arasından, Nazire Hanım'ı *(sağda)* Türkiye Güzeli seçti.

kepenkler, taş yağmuruna uğrar. Kepenklerin gürültüsünü de gençlerin "Türkiye'de Türkçe konuşulur" bağırışları bastırır.

Daha sonra gençler kapalı kepenkleri kaldırarak içeri girerler; şirkete ait eşyalardan bazıları tahrip edilir; duvarda asılı duran Cumhurbaşkanı 'Gazi Hazretleri'nin fotoğrafı, "Bu müessese, bu resmi asmaya layık değildir" sözleriyle duvardan indirilir ve dışarı çıkarılır.

Heyecan içinde olmalarına rağmen, yine aynı binada bulunan iki başka yabancı şirketin bürosuna zarar vermemeye

günü Maçka'da Bulgar Konsolosluğu önünde izinsiz bir gösteri düzenlediler *(solda)*. Olaylar sırasında 80 genç gözaltına alındı.

Bulgaristan'ı protesto

Bulgaristan'ın Deliorman bölgesindeki Razgrad kasabasında, bir grup Bulgar milliyetçisinin Türk Mezarlığı'na saldırıp bazı mezarları tahrip etmesi, Türkiye'de büyük tepkiye yol açtı. Milli Türk Talebe Birliği yasal bir mitingle olayı protesto etmek istedi. Ancak Valilik izin vermeyince, öğrenciler, 20 Nisan

Darülfünun'dan Üniversite'ye

1 Ağustos günü, daha sonraları 'Üniversite reformu' olarak anılacak olay yaşandı *(altta)*. İstanbul'da, Darülfünun kapatılıp yerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 'İstanbul Üniversitesi' açıldı. Bu arada, Darülfünun'da görevli 240 öğretim üyesinden 157'sinin görevine son verildi.

VAKIT

Yeni üniversitenin kuruluşu

Darülfünun dün lağvolundu, yerine "İstanbul üniversitesi" teşkil ve kadrosu tesbit edildi

Bir teşkil

Yeni üniversitenin en esaslı vasıfı milliliği ve inkılâpçılığı olacaktır

Üniversite

Yunus Nadi'nin yorumu

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi *(altta)*, 26 Şubat 1933'te 'Yataklı Vagonlar İdaresindeki Hadise' başlığı altında yayımlanan makalesinde, olayı aktardıktan sonra özetle şunları dile getiriyordu: "Türkiye'de çalışan hiçbir müessese burada illa filan dil konuşulur diye iddia edemez. Bu, kapitülasyonları ilga eden (yürürlükten kaldıran) Türkiye'ye mahsus bir hal değildir. Bütün dünyanın medeni ve müstakil her memleketinde cari olan ve öyle cereyanı da pek tabii bulunan bir haldir. Medeni ve müstakil her memlekette yabancı dillere sadece müsamaha olunur. O kadar. Yoksa herhangi yabancı dilin herhangi medeni ve müstakil bir memlekette, değil böyle yataklı vagonlar idaresi gibi umuma mahsus bir merkezinde, hatta yataklı vagonun birkaç kompartmanında dahi, kendisine mahsus bir hakimiyet iddia edilmesine asla ve kat'a müsamaha olunamaz. Yataklı vagonlar Şirketi'nde Fransızca da konuşulabilir. Fakat orada Türkçe konuşmanın memnuiyetini (yasaklanmasını) farz etmek sadece mecnunluk veya ahmaklıktır..."

merakediyorum@googlegroups.com

Wagon-Lits olayları, ellerinde bayraklarla Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı'na çıkan gençlerin protestolarıyla başladı (üstte). Taksim'den Galatasaray'a doğru büyüyen kalabalık (sağ üstte), Wagon-Lits Şirketi'nin Karaköy'deki binasına kadar gösteri ve protestolarını sürdürdü (sağda). Müdür Jannoni'nin görevden alındığını bildiren Cumhuriyet gazetesinin kupürü (en sağda).

özen gösteren gençler, dışarı çıktıklarında karşılarında polis ve itfaiyeyi buldular. Ancak polisin çabaları sonuç vermez. Polis barikatını aşan gençler, itfaiyenin üzerlerine sürekli su sıkmasına rağmen, "Türkiye'de Türk dili hakimdir" diye bağırarak Karaköy'e inerler.

Karaköy'de, Wagon-Lits Şirketi'nin merkez binası taşlanır. Daha sonra gençler Cağaloğlu'na yönelirler. Burada, ellerindeki 'Gazi' fotoğrafını Halkevi'ne teslim eden gençler, gazeteleri ziyarete başlarlar.

Cumhuriyet gazetesinin önüne gelindiğinde, yazarlardan Peyami Safa'nın "Türk diline dil uzatanların dilleri kurusun" diye bağırması, gençleri iyice coşturur. Bu arada gençler, olaya o günlerde yapılan güzellik yarışması kadar yer ayırmayan kimi gazeteleri kınayıcı sloganlar da atarlar.

Olaylardan sonra, polis tarafından yakalanan 20 genç, ilk sorgularının ardından serbest bırakılırlar. Şirketin Karaköy merkezinde 1.500, Beyoğlu acentasında ise 3 bin liralık bir zararın meydana geldiği yetkililerce saptanır.

Üniversite gençlerinin bu protestosu, yurt çapında ses getirir. Diğer illerdeki gençler de çektikleri telgraflarla bu hareketi desteklediklerini bildirirlerken, "Türkiye'de Türkçe'yi mutlak hakim kılmak için" bir 'Dil Mücadele Cemiyeti' kurulması kararlaştırılır.

Olaylar yatıştıktan sonra ortaya çıkan Bay Jannoni, gazetelere yaptığı açıklamada, işyerinde Türkçe konuşmayı yasaklamadığını öne sürerek kendisi şu sözlerle savunur:

"Mevzubahis memuru bir müşteri ile sert bir tavırla konuşurken gördüm. Müşteri

hoşnutsuzluğunu izhar ediyordu. O zaman meseleyi bana anlatmasını söyledim. Memur şu cevabı verdi: 'Burası Türkiye'dir; ben Türkiye'de başka lisanla konuşmam'. Bunun üzerine, memura 10 lira ceza verdim. Bana bu cezayı vermeyeceğini söyledi. Bunun üzerine kendisine 15 gün muvakkat mezuniyet (geçici izin) verdim. Fakat çalışkan bir memur olduğu için, cezayı bir haftaya indirdim. Memur şapkasını giydi ve gitti. Hadise bundan ibarettir. Benim Türkleri sevmediğimi söylüyorlar. Tamamen asılsızdır. Nitekim şimdi Türkçe öğreniyorum."

Ancak Müdür Bay Jannoni'ye Türkçe'yi öğrenmek, nasip olmaz! Hakkında adli bir takibat sürerken, Wagon-Lits Şirketi'nin Paris'teki merkezinden gelen müfettişler, yaptıkları soruşturma sonucu davranışlarını hatalı buldukları Müdür Jannoni'ye işten el çektirirler. Memur Naci Bey de görevine iade edilir.

risi
Tahkikat bitiyor
çok
Yataklı Vagonlar şirke-
yorlar
tinde yeni kadro
Yataklı Va-
gonlar şirketi
namına muame-
lâta nezaret e-
den müfettiş M.
Touchef dün sa-
bah şirketin Be-
yoğlu'ndaki şu-
besinde memur-
larla görüşerek
hâdise hakkın-
daki tahkikatı
tamik etmiş-
tir. M. Touchef
bugün tetkikatın
bitirerek raporu-
nu hazırlıyacak, şirketin Paris'teki
merkezine gönderecektir.
Şirketteki Türk memurların art-
tırılması mukarrer ise de henüz bu
hususta tatbikata geçilmemiştir.
Beyoğlu şubesi şefi Talât Bey kad-
roda bir tebeddül olmadığını söy-
lemiştir. Şirkette mütehassıslardan
başka ecnebi kalmıyacağı anlaşıl-
maktadır. Şirket tahribat mes'ele-
Güze

Wagon-Lits'nin Türkiye'deki 48 yıllık hizmeti

FOTOĞRAF: SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU ARŞİVİ

Uluslararası bir şirket olan Wagon-Lits, ilk kez 1924 yılının Ağustos ayında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın izniyle, İstanbul-Ankara arasında yataklı ve yemekli vagonlarını servise koydu *(sağda ve sağ altta; Wagon-Lits Şirketi'nin armalı vagonları).* İstanbul'da bulunan birçok elçilik, Ankara'nın başkent ilan edilmesine rağmen, henüz Ankara'ya taşınmadığından, sık sık başkente gidip gelmekte, bu yolculuklarında da treni tercih etmekteydi. Karayolları da henüz gelişmediğinden, bu dönemde devletin ileri gelenleri, politikacılar da trenin yolcuları arasındaydılar. Yolcular özellikle 'yürüyen lokanta' Wagon-Restaurant'ın gedikli müşterileriydi. Başlangıçta, İstanbul-Ankara arası haftada iki gün (salı ve cumartesi) bir yataklı ve bir yemekli vagonu servis koyan şirket, daha sonra bu sayıyı haftada üçe çıkardı. 1926'da Mustafa Kemal'in isteğiyle, şirkete 40 yıl boyunca yeni kurulan TCDD'nin yataklı ve yemekli vagonlarını işletme ayrıcalığı tanındı. Bu tarihte şirketin filosunda, her biri 16 ranzalı tik ağacından yapılma 5 ahşap yataklı vagon bulunmaktaydı *(solda; Wagon-Lits'nin servise koyduğu ilk ahşap yataklı vagonlar).* Anadolu Ekspresi ve daha sonra servise konulan Ankara Ekspresi'ne takılan bu vagonlarda, ancak günler öncesinden rezervasyon yaptırmak koşuluyla yer bulunabiliyordu *(sağda; dönemin basınından bir ilan).* Şirket daha sonra 14 ranzalı bir yataklı ile bir lokanta vagonunu Toros Ekspresi'ne ekleyerek İstanbul-Adana arasında da hizmet vermeye başladı. 1959'da şirketin filosu 60 çelik yataklı, 20 yemekli ve uluslararası posta taşımacılığı için de 8 bagaj vagonuna ulaşmış bulunuyordu. 1 Nisan 1972 tarihinde de Wagon-Lits'nin imtiyazı sona erdi. Vagonlardaki şirket arması törenle sökülerek TCDD'nin ay-yıldızlı arması takıldı.

merakediyorum@googlegroups.com

Şubat 1956: Komünist Partisi 20. Kongresi...

Stalin efsanesini Kruşçev nasıl yıktı?

Kongre'de, Stalin'in insanlık suçları itiraf edilirken dünya yeni bir döneme giriyordu. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, Doğu Avrupa rejimleri sarsılacak, çöküş başlayacaktı...

M. Tanju Akad

Yıllardan 1956; iki kutuplu bir sistemin dünyada, dorukta olduğu dönemdeyiz. Nükleer yarış tüm hızıyla sürüyor. Her ülke, her bölge çatışma alanı. Kimse üstünlük iddiasından vazgeçmiyor. ABD uzun vadeli kuşatma politikaları geliştiriyor. Ancak Sovyetler'de de garip bir huzursuzluk var. Stalin öleli üç yıl olmuş; ama ne olacağı hâlâ pek belli değil. Yaklaşan Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi'nin bir şeylere gebe olduğu hissediliyor.

Stalin'in ölümünden hemen sonra, Haziran 1953 tarihinde, Doğu Berlin'de başlayan huzursuzluklar, yıllardan beri Stalin'in 'sağ kolu' olan Beria'nın başını yemişti. Beria, 10 Temmuz'da tutuklanmış, 23 Aralık 1953 günü, idam edilmişti. Parti Birinci Sekreteri Kruşçev, Başbakan Malenkov'un istifasından sonra liderlikte öne çıkmıştı; ama Kongre'nin bunu onaylaması gerekiyordu.

Fakat Kongre'nin bir başka rolü daha vardı ki, delegelerin çoğu bunu henüz bilmiyorlardı... Rusya, 1936'dan 1953'e kadar süren büyük te-

Şubat 1956'da 20. Kongre'nin kapalı oturumundaki dört saat içinde, Stalin'i tarihin derinliklerine gömen Kruşçev; onu, Kızıl Meydan'daki anıtmezarından ise ancak 1961'de uzaklaştırabildi (sağda; Kruşçev, Gagarin ve Brejnev ile birlikte).

Stalin efsanesi, tüm Sovyetler Birliği'nde, 1956'nın Şubat'ına kadar, bütün hızıyla yaşadı: Kitaplarda, tablolarda, heykellerde, duvar resimlerinde (solda) ve afişlerde (sol altta)...

rörün, hâlâ toplama kamplarında yaşayan milyonların hesabını vermeden, yaşamayı sürdüremezdi.

Stalin'in ölümünden hemen sonra, bir kısım tutuklular serbest bırakılmıştı. Ama bunların çoğu, adi suçlulardı. Politik tutuklular, toplama kamplarında kalmıştı ve Kongre yaklaşırken, bu mesele giderek sıkıntı verici bir hal almaktaydı.

Kruşçev, Başsavcı Rudenko'ya, bunlar hakkında gerçeği bilmeleri gerektiğini söylediği zaman aldığı yanıt, milyonlarca kişinin idamı veya tutuklanması hakkında hiçbir hukuki neden bulamadıkları şeklinde oldu.

Kruşçev anılarında, açık mahkemelerdeki itirafları sorduğunu, Rudenko'nun güleрek, "Bunun sorgulamaları yürütenlerin sanatı olduğunu" söylediğini yazar. Kruşçev aslında bu sanatın 'işkence' olduğunun pekala farkındadır. Rejimin en üst görevlerinde bulunan bir kişi olarak, bunu bilmemesine olanak yoktu. Sadece o da büyük teröre gözlerini kapamış, sıranın kendisine gelmemesi için dua etmiş ve şansı yaver gitmiştir.

Nitekim Kruşçev, anılarının bir başka yerinde, bunu itiraf eder: "Stalin gözlerimizi o kadar bağlamıştı ki, 1956 yılındaki 20. Kongre öncesinde, yapmamız gerekenleri yapacak cesareti bulamamıştık..."

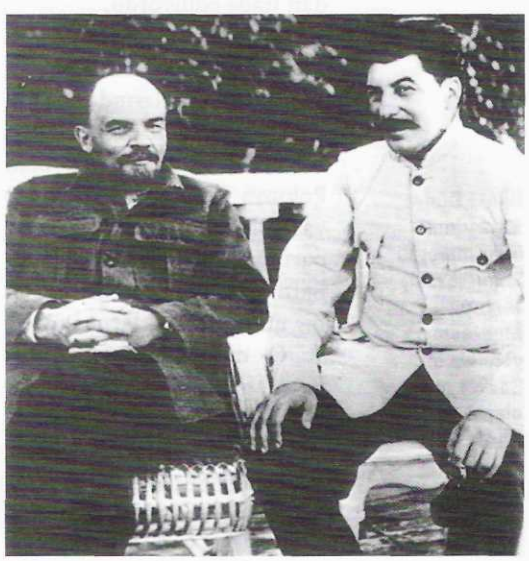
1956 yılının Şubat ayında Kongre gelip çattığı zaman Kruşçev, Stalin'i suçlayan raporun bir süredir konuyu inceleyen Yoldaş Pospelov tarafından yapılmasını istedi. Ancak liderlikte çatlak olduğu izlenimini vermemek için, bunu kendisinin sunması gerekti...

Kruşçev'in ilk konuşması hayli ılımlıydı. Fakat Mikoyan konuyu sert bir eleştiri ile derinleştirince, Kruşçev gizli oturumdaki meşhur uzun konuşmayı yaptı. Bu konuşma, o döneme kadar Batı'da yapılan eleştirilerin çoğundan dahi daha sertti. Ayrıca, raporu incelemeleri için konuk partilerin heyetlerine dağıttı. Ve böylece 'dünya devrimini gerçekleştirecek' tek vücut komünizm efsanesi, paldır küldür yıkılmaya başladı...

Kuşkusuz ki her şey bir anda olmadı; ama süreç olağanüstü hız kazandı. Önce Doğu Avrupa'da Kızılordu sayesinde ayakta duran rejimler sallanmaya başladı, sonra da Çin ile ipler koptu. Bunu Avrupa'daki komünist partiler izledi.

Artık herkes kendi yolunda yürüyecek, 1943'te kapatılan Enternasyonal'in yerine

Stalin, Sovyetler Birliği'nin kurucusu Lenin ile birlikte 1920'li yıllarda (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

İki dünya savaşı, iki 'terör' dalgası...

Rusya'da son yıllarda kaleme alınan ders kitaplarında, büyük terörde baskıya uğrayanların sayısının yaklaşık 40 milyon olduğu yazılmaktadır. Bunların yarısı, 1929-1933 yılları arasındaki zorla kolektifleşme sırasında, yarısı da 1937 ile 1953 arasındaki 'temizlik' sırasında meydana gelmiş, kurbanların yaklaşık üçte ikisi ölmüştür. Uzmanlar da ölü sayısını 20 ila 28 milyon arasında vermektedirler ve gerçek rakam hiçbir zaman bilinmeyecektir. Bu iki terör dalgasının yanı sıra, Rusya'nın iki Dünya Savaşı sırasında 10 milyonun üzerinde kurban verdiği göz önüne alındığında, ne denli ağır kayıplara uğradığı ortaya çıkmaktadır *(solda; Stalin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yalta'da Roosevelt ile birlikte)*. Kolektifleştirme sırasında öldürülenlerin çoğu, zengin veya yoksul köylüler, işçi muhalefeti üyeleri ve yabancılarla ilişkisi olduğundan şüphelenilen kişilerdi. İkinci terör dalgasında ise parti içi muhalifler, muhalif olduğundan kuşku duyulanlar, günün birinde muhalif olabileceğinden kuşku duyulanlar, Polonya asıllılar, Yahudiler, Kırımlılar, diğer Türkler, Baltık ülkeleri halkları, düşmana esir düşüp de hayatta kalabilmiş olanlar, İspanya'da savaşanlar, serbest düşünmek isteyen sanatçılardı...

kurulan Kominform da kısa sürede tarihe karışacaktı...

O güne kadar, komünistler tarafından 'burjuvazinin yalanları' diye nitelenen her şey kabulleniliyor, sosyalizmin anavatanında iktidarın uzun zamandır işçilerin, hatta işçileri temsil ettiği iddiasındaki partinin dahi elinde olmadığı, Birinci Sekreter'in ağzından ifade ediliyordu.

1936-38 MAHKEMELERİ

Kruşçev anılarında ilk büyük şokun, tüm eski liderleri boş yere idam edilmiş olan Polonya Komünist Partisi'nde yaşandığını, İtalyan ve Fransız partilerini temsilen gelen Togliatti ve Thorez'in de büyük bir utanç yaşadıklarını söyler.

O dönemde Batı Avrupa'da, geniş kitlesel temele sahip yegane partiler bu ikisi idi. Ancak Thorez ve Togliatti, devrimin büyük liderlerinin 'sözde' yargılanıp mahkum edildikleri 1936-38 mahkemelerinde bulunmuşlar ve dünyaya, yargılamaların adil olduğu mesajını götürmüşlerdi. Yani dolaylı olarak dahi olsa, Stalin'in suçlarına ortak olmuşlardı.

Şimdi takke düşmüş, kel görünmüştü. Artık bu yalanların yüküyle yaşayacaklardı.

Gerçi Fransız Komünist Partisi hemen 1956'da çökmedi. Moskova her şeye rağmen çok uzaktaydı. Ancak içten içe 'çürüme' hızlandı. 1968, FKP için son darbe oldu.

İtalyanlara gelince, onlar özellikle 1956'nın sonbaharında başlayacak olan Budapeşte olaylarından etkilendiler ve parçalanmaya başladılar.

İtalyan sosyalistleri de daha çetin eleştirilerde bulunarak komünistlerle aralarına daha fazla mesafe koymaya başladılar...

Stalin ve 1936-38 mahkemelerinin kurbanları...
Lenin'in ölümünden sonra Stalin *(en solda)*, samimi ilişkiler içinde göründüğü Lenin'in yakın siyasi çalışma arkadaşları Rikov, Kamenev ve Buharin'i ölüme gönderdi.

İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü mareşali Rokossovski, Mareşal Montgomery ve yine bir başka Sovyet mareşali olan Jukov ile, Berlin düştükten sonra, Brandenburg Kapısı önünde (sağ üstte).

DEPREM POLONYA'DA BAŞLIYOR

20. Kongre'de, 'sosyalizme farklı yollardan geçilebileceği' kabul edilince sarsıntılar hızlanmaya başladı. İlk olay Polonya'da patlak verdi. Haziran 1956'da bu ülkede 'genel gözetimci' gibi bir rol oynayan İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü mareşali Rokossovski, Politbüro'ya seçilemedi.

Durumun ciddiyetini fark eden Rus liderler, Varşova'ya koşarak işleri kontrol altına almaya çalıştılar. Fakat kendilerine bağlı azınlığın güçsüz, Polonyalıların da birlik içinde olduklarını görünce, geri adım attılar. Polonyalılar da inisiyatif alanlarını biraz genişlettikten sonra akıllı bir kararla, o an duracakları noktayı bildiler. Daha ileri kazanımlar için, elverişli zamanı beklemeye geçtiler. Fakat esas büyük olay, Macaristan'da gelişiyordu.

Rus desteğiyle iktidar olan Rokosi 18 Temmuz 1956'da istifa etmek zorunda kaldı. Ama yerine, reformculara taviz vermeyi reddeden en yakın yardımcısı Gerö geçti. Birkaç ay süren çekişmelerden sonra Gerö, 23 Ekim'de Sovyet ordusundan yardım istemek zorunda kaldı. 24 Ekim'de Rus ordusu ile Macar güvenlik güçleri halka ateş açmaya başladılar.

BUDAPEŞTE 1956

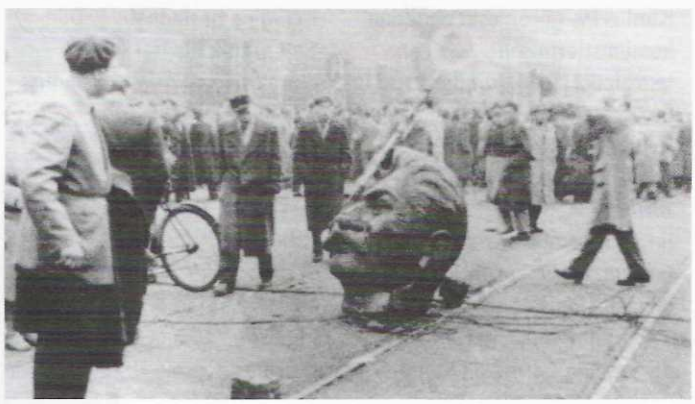
Bunun üzerine, çok kan dökülen bir devrim başladı ve olay Macar-Rus savaşına dönüştü. Rusların bir avuç işbirlikçisi de Macar halkının öfkesine hedef oldular ve yönetimi bırakmak zorunda kaldılar. Reformcuların başbakanlığa getirdikleri Nagy, ancak 28 Ekim günü makamına otu-

KGB raporlarından

Stalin'in Sovyetler Birliği'nde, 'lider' öldüğü zaman rejim, her birisi varlığını haklı göstermek için sürekli rapor yazan bir milyon ajan kullanmaktaydı. 13 Şubat 1990'da yayımlanan bir KGB raporunda, 1930 ile 1953 arasında Sovyetler Birliği'nde 786 bin kişinin 'halk düşmanı' suçlamasıyla idam edildiği, 3.778.234 kişinin de 'devlete karşı suçlar' nedeniyle hüküm giydiği açıklanır. Bunların pek azı kamplardan sağ çıkabilmiştir. 1988'den sonra KGB ve Savcılık bunlar arasında 850 bin davayı yeniden incelemiş ve 12 bin vak'a hariç, diğerlerinin masum olduğunu ortaya çıkarmıştır. 1988'den itibaren de, başta Lenin'in yakın çalışma arkadaşları, idam edilenlerin itibarları iade edilmiştir.

Ekim 1956'da Macar halkı, Sovyet tanklarına karşı (üstte) ayaklanırken, başkent Budapeşte'deki Stalin heykelleri de bundan nasiplerini aldılar (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Kruşçev 21. Kongre'de delegelerle birlikte (sağda)... Kruşçev, Lenin döneminin bir geleneğini yeniden diriltmeye çalışır: Lider, sıradan militanların arasından biridir.

rabildi ve 1 Kasım'da Macaristan'ın tarafsızlığını ilan ederek Avrupa ülkelerinden yardım istedi.

Ne var ki o günlerde, Ortadoğu sorunlarıyla boğuşan ve Süveyş istilası konusunda bölünmüş olan Batılı güçler ile Birleşmiş Milletler, bu çağrıyı duymazdan geldiler.

Bu süre içerisinde takviye alan Rus ordusu ise, Budapeşte'ye girerek duruma hakim oldu. Kadar liderliğinde bir kukla hükümet kuruldu. Ancak artık bu hükümetin, bir işgal rejimi olarak dahi, meşruiyeti olmayacaktı. İşgale karşı en sert tepkiyi Tito gösterdi. Nagy, Yugoslav büyükelçiliğine sığındı. Yüz binlerce Macar Avusturya'ya kaçtı. Kadar, Nagy'ye serbest geçiş izni verdi; ama elçilikten çıkar çıkmaz, Nagy tutuklandı!..

Hem Polonya hem de Macaristan'da muhalefet inisiyatifinin, Moskova'nın tutumundan büyük rahatsızlık duyan komünistler tarafından yönlendirilmesi anlamlıdır. Bunlar, eğitimlerini ve mevkilerini, komünistlerin sağladığı yeni fırsatlara borçlu, fakat baskıya ve totalitarizme karşı olan, namuslu, genç kadrolardı. Hareketlerin kitle desteği ise işçilerden geliyordu: 'İşçi cenneti' masalı, yıkılıyordu...

Kruşçev dünya komünist hareketini toparlamak için yi-

Portre: Nikita Sergeyevich Kruşçev

Kimilerine göre, 'eski okul'dan komünistlerin son temsilcilerinden, kimilerine göre de Glasnost'un müjdecisi sayılan Kruşçev *(üstte; bir ABD gezisinde, Eisenhower ile birlikte)*, anlaşıldığı kadarıyla iki uç arasında bocalayan bir insandı. Bu da, onun yaşadığı dönem itibariyle çok doğaldı... 1894 yılında doğmuş, 15 yaşında fabrikada metal işçiliğine başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nda bir işçi önderi olarak öne çıkmaya başlamış, 1918'de Bolşevik olmuş, ertesi yıl da Kızılordu'ya katılmıştı. Her türlü acıyı yaşamış, ilk karısı açlıktan ölmüştü... Daha sonraları, gerek parti akademilerinde gerekse de yüksek okulda eğitimini ilerletmiş, 1915'de tanıştığı Kaganoviç'in desteğiyle yükselmiş ve 1939'da Politbüro üyesi olmuştu... II. Dünya Savaşı'nda Askeri Konsey ve Politbüro temsilcisi olarak Korgeneral rütbesiyle değişik cephelerin örgütlenmesinde çok önemli görevler yapan Kruşçev, daha sonra parti görevlerinin yanı sıra şehirleşme, tarım ve sanayii örgütlenmelerinde sorumlu olarak çeşitli işleri yönetti. Bu zengin deney birikimi ile rejimin sorunlarına yakından vakıf oldu... 1953 yılında Stalin öldüğü zaman *(sağda; Stalin'in cenaze töreninde Malenkov ve Kruşçev)*, rejimin 5. adamıydı. Beria'nın idamından sonra, diğer 3 lideri yani Malenkov *(en sağda, üstte)*, Molotov *(solda)* ve

ne de çok uğraştı. Ertesi yıl, Tito ile Bükreş'te buluştu; ama iktidarda olan 12 parti tarafından devrimin 40. yılı münasebetiyle Moskova'da imzalanan ideolojik deklarasyonu kabul ettiremedi.

1858'de Yugoslavlar, kendi karşı deklarasyonlarını yayımladılar. Buna göre, sosyalizme geçiş devrimle olmayabilirdi. Keza komünistler iktidar tekeline sahip olmayacaklardı ve iki blok arasındaki savaş tehlikesi de yalnız bir blokun kötülüğünden kaynaklanmıyordu...

Bunlar, Moskova tezlerinin tam bir inkârı idi. Diğer yandan Moskova ile Pekin arasındaki ipler de kopmaya başladı. Mao yolunu ayıranlara katılacaktı.

Şubat 1956 tarihindeki 20. Kongre, Batı'dan bakıldığında görüldüğü gibi, sadece modası geçen tezlerin reddedilmesi değildi. Örneğin 'savaşın kaçınılmazlığı tezi' reddedildi... Aksi halde Batılılarla ilişkilerini nasıl izah edeceklerdi!

Aynı şekilde, Stalin'in 'reddi mirası' da aslında 'solda sempati toplama' amacına dayanmıyordu. İşin esası, Birinci Dünya Savaşı'nın külleri arasında doğan bir rejimin 'refah ve demokrasi' konusunda adım atamayarak diktatörlüğe dönüşmesiydi. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntısıyla genişlemiş bir yekpare 'sosyalist blok' görüntüsü de sürdürülemez hale gelmişti.

Yeni bir dönem, yeni bir Moskova: 1950'lerin sonunda Kruşçev'in Kızıl Meydan'ı (üstte).

Ayrıca işlenen suçlar üstü örtülebilir boyutta değildi: Milyonlarca insanın imhası; Nazilerle işbirliği yapılarak Hitler'in önünün açılması; her şeyin Moskova'nın çıkarlarına tâbi tutulması için, 'dünya sosyalizmi' maskesinin kullanılması...

İkinci Dünya savaşı Stalin'e, Hitler ile anlaşmayı 'taktik bir manevra' olarak gösterme olanağı vermişti; ama Ruslar, Stalin'in imha ettiği komuta kadrolarını yeniden yetiştirinceye kadar, boş yere milyonlarca kayıp vermişlerdi...

İşte komünistler, bütün bu faturaların altından kalkamadılar.

Kruşçev'in hatıralarının son sayfasında şu sözler yer alır: "Cennet insanların kaçmak değil gitmek istedikleri bir yerdir! Ne var ki, bu ülkede kapılar kapalı ve kilitli. Bu ne biçim sosyalizm? (...) Nasıl bir cennet?"

Evet, Kruşçev'in ölümünün ardından daha 20 yıl bile geçmeden, bütün kapılar ardına kadar açılacaktı. ■

Kaganoviç'i *(üstte)* de birkaç yıl içinde tasfiye etti. Sovyetler Birliği'nin tartışılmaz lideri olduktan sonra da, bir yandan uzay yarışına girişti, diğer yandan ekonomiyi yeniden yapılandırmaya çalıştı. 1959 yılında New York'ta Birleşmiş Milletler'i ziyaret ettiği zaman (ayakkabısını çıkarıp masaya vurduğu meşhur toplantı) Amerikalılara birkaç yıl içinde refah açısından sizi geçeceğiz diye bağırmıştı. Ama işler lafla yürümüyordu. Köhne ekonomiyi kimse ayağa kaldıramazdı. 1964'de yerini Brejnev'e bırakarak kulübesine çekildi. 1971 yılındaki ölümünden önce, anılarını kaleme aldı.

merakediyorum@googlegroups.com

Malcolm X'i Harlem'de vurdular

'X' ailesinin tragedyası

21 Şubat 1965 günü Harlem'de, taraftarlarına seslenirken öldürülen Malcolm X, çok parlak bir hatipti. Ölümünden sonra da, özellikle siyah gençler arasında, ideolojik bir efsane olarak varlığını sürdürdü.

AYŞE ÖZEK KARASU

Amerikalı siyah Müslüman hareketin militan ve karizmatik lideri Malcolm X, 21 Şubat 1965 günü üç siyah tarafından öldürüldü. Suikastın ardındaki gerçek isim, asla ortayla çıkmadı. Ancak İslam Ulusu (Nation of Islam) örgütünün bugünkü lideri Louis Farrakhan, uzun süre 'şüpheli şahıs' olarak kaldı. Bugün, 'dinler arası diyalogu' savunan Farrakhan, o dönemde Malcolm X'in bir numaralı rakibi olarak görülüyordu.

Malcolm X'in görüşleri, alabildiğine radikaldi. Martin Luther King'in pasifist tavrıyla taban tabana zıt bu görüşler, siyah ırkın üstünlüğünü, siyah milliyetçiliği savunuyor, beyazlarla entegrasyona kesinlikle karşı çıkıyor ve 'savunma amaçlı' şiddeti onaylıyordu. Çok parlak bir hatip olan Malcolm X, ölümünden sonra da özellikle siyah gençler arasında, ideolojik bir efsane olarak varlığını sürdürdü.

ÜÇ TABANCADAN 16 KURŞUN

"Bu kitabı tamamlanmış haliyle okuyacak kadar uzun yaşayacağımı sanmıyorum. Her sabah uyandığımda, yine ödünç alınmış bir gün yaşayacağım diye düşünüyorum. Her günümü, çoktan ölmüş biri gibi yaşıyorum..."

Malcolm X, bu satırları

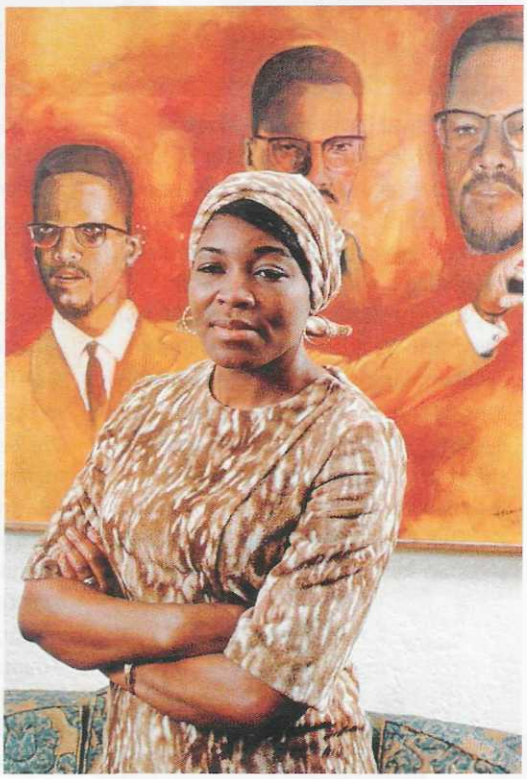

kaleme aldığında, kendisini Harlem'deki bir dans salonunda bekleyen ölümüne doğru gün sayıyordu.

21 Şubat 1965 gününün öğleden sonra saatlerinde, Audubon dans salonunda konuşma yapmak üzere kürsüye çıkacak, kalabalığın arasından sıyrılan üç kişi tabancalarını sıkarak Malcolm'u 16 yerinden kurşunlayacaktı.

Dört kızı ve karnındaki ikiz kızlarıyla, dinleyici kalabalığının ön saflarında bekleyen eşi Betty, önce bedenini çocuklarına siper ettikten sonra, yerde yatan kocasının yanına koşacak ve son demlerini yaşayan Malcolm'un bedenini, kolları arasına alacaktı. O ise, "Tamam, tamam; her şey yolunda" diyerek son nefesini verecekti...

1965 yılı sonlarına doğru, Malcolm X'in yazar Alex Haley ile birlikte kaleme aldığı otobiyografisi yayımlandığında, Malcolm'un kitaba not düştüğü o satırlar okunacaktı: "Bu kitabı tamamlanmış haliyle okuyacak kadar uzun yaşayacağımı sanmıyorum..."

Malcolm X'in çalkantılı yaşam öyküsünün içinde, siyasi çatışmalar ve kuşaklar

Malcolm X, New Jersey'de kürsüde (sol sayfada) ve gazetecilerle birlikte (en üstte). Eşi Betty (üstte) ve Malcolm, iki kızıyla (sol üstte). 90'larda psikiyatrik tedavi gören kızı Qubilah Shabazz (solda).

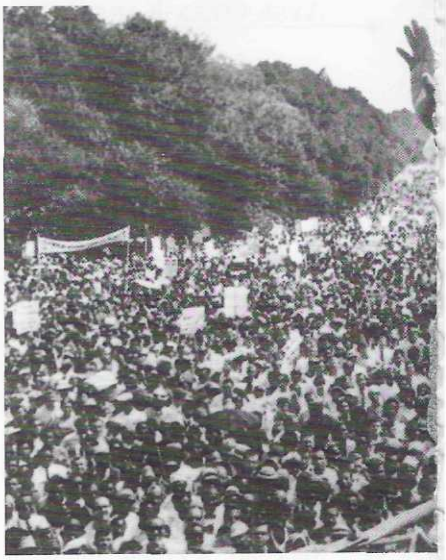
merakediyorum@googlegroups.com

ABD'nin beyaz terörü Ku Klux Klan'ın yükselişi

ABD'de siyahlara yönelik şiddet eylemleriyle tanınan gizli terör örgütü Ku Klux Klan, Amerikan İç Savaşı'ndan hemen sonra, 1866'da Pulaski'de (Tennessee) eski Konfederasyon askerleri tarafından bir sosyal kulüp olarak kurulmuştur. Örgüt kısa sürede, Güneyli beyazların Yeniden İnşa Dönemi'ndeki uygulamalara karşı yürüttükleri direniş eylemlerinin bir aracı oldu. Örgüt üyeleri, azat edilmiş siyahlara baskı ve şiddet uygulayarak beyazların üstünlüğünü sağlamaya çalışıyorlardı... Ku Klux Klan üyeleri, hem batıl inançlı siyahları korkutmak hem de kimliklerinin federal birliklerce belirlenmesini önlemek için, uzun giysiler ve kukuletalar giyerlerdi. Başlıca eylemleri, gece baskınları düzenlemek ve azat edilmiş siyahlarla, onları koruyan beyazları kırbaçlayarak öldürmekti... Örgüt, 1868-70 arasında gücünün doruğuna ulaştı. Güney eyaletlerinde, siyahları 'ikinci sınıf yurttaş' olarak kabul eden yönetimler ağır bastı; beyazların üstünlüğü sağlandı. Bu arada, Amerikan Kongresi yeni yasalar çıkardı; Ku Klux Klan'ın Amerikan Anayasası'na aykırı bir örgüt olduğu kabul edildi. Ama Güney eyaletlerde amacına ulaşan örgütün varlığı, zaten fiilen son buldu... 1915'te Atlanta'da ikinci bir Ku Klux Klan kuruldu. Bu örgütün güçlenmesindeki temel faktör de, kitlesel göçlerle etnik yapısı değişen Amerikan toplumunun, küçük kentlerde yaşayan beyaz Protestanlarda uyandırdığı korkulardı... 1920'de örgütün üye sayısı 4 milyona ulaştı *(solda; Washington DC'deki Pennsylvania Avenue'de 1925 Temmuz'unda 40 bin Ku Klux Klan üyesinin katıldığı büyük gösteri).* Simge olarak yanan bir haçı benimseyen yeni örgüt *(üstte),* geçmişteki siyah düşmanlığına; Katoliklere, Yahudilere, her tür 'yabancı'ya ve örgütlü işçi hareketlerine düşmanlığı ekledi...

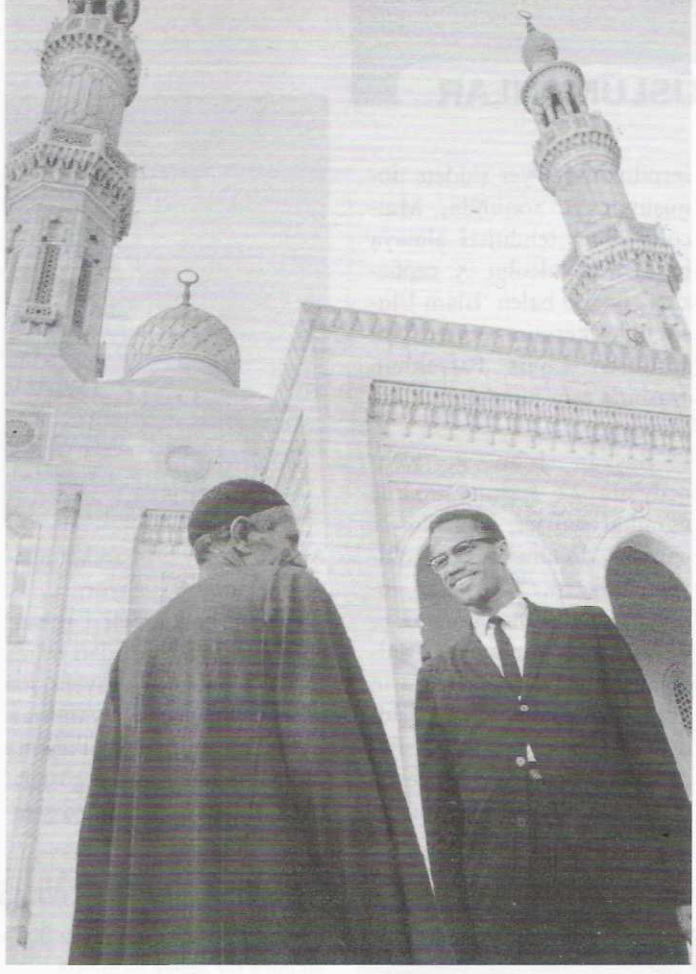
boyu süre gelip bugüne kadar uzanan aile trajedisi iç içe geçer. 19 Mayıs 1925'te 'Malcolm Little' adıyla Nebraska'nın Omaha kentinde, Baptist mezhebinden bir vaizin oğlu olarak dünyaya geliyor Malcolm X. Nispeten açık tenli anne, bir beyaz adamın tecavüz ürünü...

Ailenin Michigan eyaletinin Lansing kentine taşınmasından sonra, ırkçı beyaz Ku Klux Klan örgütü, evlerini yakıyor. İki yıl sonra da, Malcolm henüz altı yaşındayken, babası ırkçılar tarafından öldürülüyor. Annesi akıl hastanesine gönderiliyor ve Malcolm'un bundan sonraki yaşamı çocuk yurtlarında geçiyor.

"X" ORTAYA ÇIKIYOR

Kendisine o kadar çok 'Zenci' diye sesleniliyor ki, uzun zaman adını gerçekten böyle zannediyor. Delikanlılığa adım attıktan sonra New York'a göç ediyor; uyuşturucu satmak ve hırsızlık suçundan altı yıl hapis yatıyor. 1946'da başlayıp 1952'de sona eren hapis yıllarında, İslam Ulusu hareketiyle tanışıyor. Tahliye olduktan hemen sonra bu tarikata katılıyor. Chi-

Malcolm X, 1964'te Mekke'deki hac ziyaretinde (solda). Malcolm'un Afrikalı-Amerikan köklerini sıkı sıkıya savunan görüşleri, Martin Luther King'in pasifist tavrıyla da sert bir şekilde çatışıyor... 28 Ağustos 1963: Martin Luther King, Washington'da 250 bin kişinin önünde ünlü konuşmasını yapıyor (en solda). Martin Luther King, zaman içinde radikal görüşlerini yumuşatan Malcolm X ile birlikte (sol altta).

cago'ya giderek, siyah ırkın üstünlüğüne inanan, beyazları ise 'şeytan tohumu' olarak gören tarikatın piri Elijah Muhammed ile tanışıyor.

İlk iş, soyadını değiştiriyor. Köle düzeninin ürünü olduğuna inandığı 'Little' adını atıyor ve kendini o meçhul isimle, "X" diye tanıtmaya başlıyor.

Karizması ve hitabet yeteneği derhal fark edilen Malcolm, tarikat tarafından ülkenin dört bir yanında düzenlenen toplantılara gönderiliyor ve ateşli konuşmalarıyla, kısa sürede İslam Ulusu'nun en etkin üyelerinden biri haline geliyor. Birçok yerde camiler kuruyor ve hareketin üye sayısını inanılmaz rakamlara ulaştırıyor.

1961 yılında Malcolm, İslam Ulusu'nun resmi yayın organı olan Muhammed Speaks'in temellerini atıyor. Ardından New York'un Harlem semtindeki Number Seven Camisi'nin imamlığına atanıyor.

Beyazların siyahlara yönelik sömürü düzenini, nefretle beslenmiş üslubuyla anlatırken, kürsüdeki yeteneğini öylesine geliştiriyor ki, çok geniş bir taraftar kitlesi kazanıyor.

Siyah-beyaz eşitliğini savunan yurttaş hakları hareketine şiddetle çatıyor, hem entegrasyonu hem de ırksal eşitliği reddediyor. Bunun yerine siyahların gururunu ve bağımsızlığını yüceltiyor, siyahların çok daha iyi eğitim görmesi gerektiğini savunuyor. Siyah okullarındaki düşük eğitim kalitesinin, ırkının kalkınmasını önlediğini düşünüyor.

Sadece savunma amaçlı olmak kaydıyla da olsa, şiddetin sözcülüğünü yaptığı için, fanatik bir önder izlenimi vermeye başlıyor. Irk ayrımcılığına karşı pasif direnişi tercih eden insan hakları savunucularının çoğu, Malcolm X'in çizgisine karşı çıkıyor.

Malcolm X taraftarlarıyla rakip siyah Müslümanlar arasındaki düşmanlık giderek

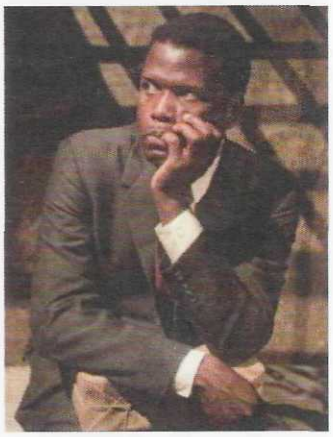
1946'da uyuşturucu ve hırsızlık suçlarından altı yıl hapse mahkum edilen Malcolm Little'ın parmak izi kayıtları (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Malcolm X'e yakınlıklarıyla tanınan iki ünlü Hollywood aktörü, Sidney Poitier (sağda) ve Ossie Davis (en sağda), dostlarının ölümünden sonra Shabazz ailesinin sorumluluğunu üstlenmeyi borç bildiler. Onların kurduğu fon sayesinde, Betty Shabazz ve altı kızı yaşamlarını sürdürebildiler.

serpiliyor, yer yer şiddete dönüşüyor ve sonunda, Malcolm ölüm tehditleri almaya başlıyor. Malcolm X cephesiyle, bugün halen 'İslam Ulusu' hareketinin önderliğini sürdüren Louis Farrakhan arasında tam bir nefret iklimi oluşuyor.

Başkan John F. Kennedy'nin 22 Kasım 1963'de uğradığı suikast, Malcolm X için bir dönüm noktası oluyor. Suikastı, "Tavuklar sonunda kendi tüneklerine döndü" şeklinde tanımlıyor Malcolm X. Böylece, beyazların yıllar yılı siyahlara karşı şiddete başvurduktan sonra silahı sonunda kendilerine çevirdiklerine gönderme yapıyor.

Ancak bu sözler, hareket içindeki sonunu hazırlıyor.

Zaten halk kitleleri arasında kazandığı başarıdan ötürü siyah Müslüman hiyerarşisi içinde kıskançlık uyandıran Malcolm, Kennedy suikastına ilişkin sözleri gerekçe gösterilerek, Elijah Muhammed tarafından tarikattan atılıyor.

1964 yılının Mart ayında Malcolm X, İslam Ulusu hareketinden ayrılıp kendi dini örgütü Afro-Amerikan Birliği'ni kuruyor. Nisan ayında Mekke'ye yaptığı hac ziyaretinden sonra adını 'El Hajj Malik al-Shabazz' olarak değiştiriyor. "X" olmayı terk ediyor, Müslüman kimliğini vurgulayan bir isim kazanıyor. Adı gibi,

'İslam Ulusu' hareketi ve ABD'nin Müslümanları

İslam Ulusu (Nation of Islam) hareketi, 1930 yılında Walid Farad Muhammed tarafından kuruldu. Detroit'te kapı kapı dolaşan bir pazarlamacı olan Muhammed'in, İslam inancıyla siyah bilincini birleştirerek kurduğu bu hareket, ABD'de çok geniş kitleleri etkisi altına aldı. Muhammed, siyahların, dünyaya 66 trilyon yıl önce gelen Shabazz kabilesinin üyeleri olduklarını ve beyazların da 'Yakup' adlı çılgın bir siyah bilim adamı tarafından altı bin yıl önce bir deney sırasında kaza eseri yaratıldığını iddia ediyordu...

Chicago'da ikinci 'İslam Ulusu' tarikatını kuran Elijah Muhammed *(solda ve sol altta)* ise siyahların yaşam koşullarını iyileştirmek için çalıştı. 1952 yılında bu tarikata dahil olan Malcolm X de, Boston'da vaazlar vermeye başladı. Malcolm X'in gruptan ayrılıp kendi hareketini kurmasından sonra, Louis Farrakhan 'İslam Ulusu' liderliğini üstlendi *(sağda)*. Farrakhan beyazları 'potansiyel insanlar' olarak tanımlıyor ve henüz evrim sürecini tamamlamadıklarını iddia ediyordu. Amerikalı Yahudilerin toplumda aşırı nüfuzu olduğunu da savunan Farrakhan, 'Siyah Hitler' olarak tanımlanmasına, 'Hitler büyük adamdı' diye karşılık veriyordu... 'İslam Ulusu' bugün daha yumuşak ve uzlaşmacı bir yol izliyor. Siyahlara özgüven aşılıyor ve yoksul kesimlerde yaşam koşullarının iyileştirilmesinde önemli rol oynuyor. Artık daha yumuşak bir üslup kullanan Farrakhan da 1995 yılından bu yana Washington'da düzenlenen 'Bir Milyon Erkek' yürüyüşlerine önderlik ediyor... Bugün ABD'de 6-8 milyon civarında Müslüman bulunuyor. Bunların yüzde 30'unu Afrika kökenli Amerikalılar oluşturuyor. Siyahların büyük çoğunluğu, İslam inancıyla Amerikan değerlerini bir arada barındırıyor.

siyah ayrımcılığıyla ilgili görüşlerini de radikal bir şekilde değiştiriyor. Artık beyazların şeytanlığına inanmadığını ve dünyada kardeşlik ve barışın sağlanabileceğini açıklıyor.

Ölümüne doğru adım adım gün sayarken, aynı zamanda Martin Luther King'in çizgisine doğru da yol alıyor. Nitekim 21 Şubat 1965 günü, 'İslam Ulusu' mensubu üç kişi tarafından vurulduktan sonra The New York Times, Malcolm X için şöyle yazıyor: "O yolundan sapmış bir adamdı..."

Malcolm X'in yetişme öyküsü trajikti; ancak aynı trajedi ölümünden sonra da devam etti: 1995 yılında acı ve ölüm yeniden ailenin karşısına çıktı. Malcolm'un kızlarından Qubilah Shabazz, İslam Ulusu hareketinin lideri Louis Farrakhan'ı öldürmek için komplo kurmak suçundan tutuklandı. Uzun yıllar boyunca eşi Betty Shabazz ve birçok taraftarı, Malcolm X'in Farrakhan tarafından öldürüldüğüne inanmışlardı.

Qubilah Shabazz'ın 90 yıl hapis cezası ve 2 milyon dolar para cezasına çarptırılması söz konusuydu. Ancak akli dengesi yerinde olmadığı gerekçesiyle, psikiyatrik tedavisiyle yetinildi.

Qubilah Shabazz'ın 10 yaşındaki oğlu Malcolm ise babaannesi Betty Shabazz'a teslim edildi. İki yıl sonra, 12 yaşındaki Malcolm evde yangın çıkardı ve alevler arasında kalan babaanne Betty, o faciadan vücudunun yüzde 90'ı yanmış bir şekilde çıkabildi. 22 gün sonra da hastanede son nefesini verdi.

Henüz iki yaşındayken, gözleri önünde babası öldürülen Ilyasah Shabazz geçen yıl anılarını yayımladı. O, Malcolm X'in kızı bilinciyle büyümemişti, çoğunlukla beyaz okullarına gitmişti. "Biz, gözlerimiz deri rengine kör büyüdük. Siyah olduğumu ilk fark ettiğimde, 15 yaşındaydım; kimin kızı olduğumu ise 16 yaşında idrak edebildim" diyordu Ilyasah.

Göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahip olan 39 yaşındaki Ilyasah Shabazz, kitabının tanıtımını yaparken bir gazeteci ona şu soruyu yöneltiyordu: "Babanız hayatta kalmış olsaydı, aynı şekilde yetişmenize izin verir miydi?"

Ilyasah'ın yanıtı şöyleydi: "Evet verirdi. Çünkü benim babam da, diğer babaların çocukları için istediği şeyleri istiyordu: Eşit eğitim fırsatı ve sosyal adalet..." ■

Malcolm X'in çocukları: Siyah Panterler

60'ların sonunda ortaya çıkan Siyah Panterler *(üstte; 1968'de bir gösteri yürüyüşünde)*, kendilerini Malcolm X'in fikirlerinin takipçisi olarak görüyorlardı.

Malcolm X'in kızının anıları

Henüz iki yaşındayken, babası Malcolm X gözleri önünde öldürülen Ilyasah Shabazz, 2002'de anılarını yayımladı.

Malcolm X adına bastırılmış özel bir pul (üstte): Malcolm X, ölümünden sonra özellikle siyah gençler arasında, ideolojik bir efsane olarak varlığını sürdürdü.

merakediyorum@googlegroups.com

Neyyire Neyir'in unutulmaz yaşamı

Tiyatro da bir 'ateşten gömlek' idi

Tiyatro tarihimizin unutulmaz isimlerinden biri olan Neyyire Neyir ya da gerçek ismi ile Münire Eyüp'ün hayat hikayesine baktığımızda, yaşamının baş köşesine yerleşen tiyatro ve sahneyi görürüz.

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

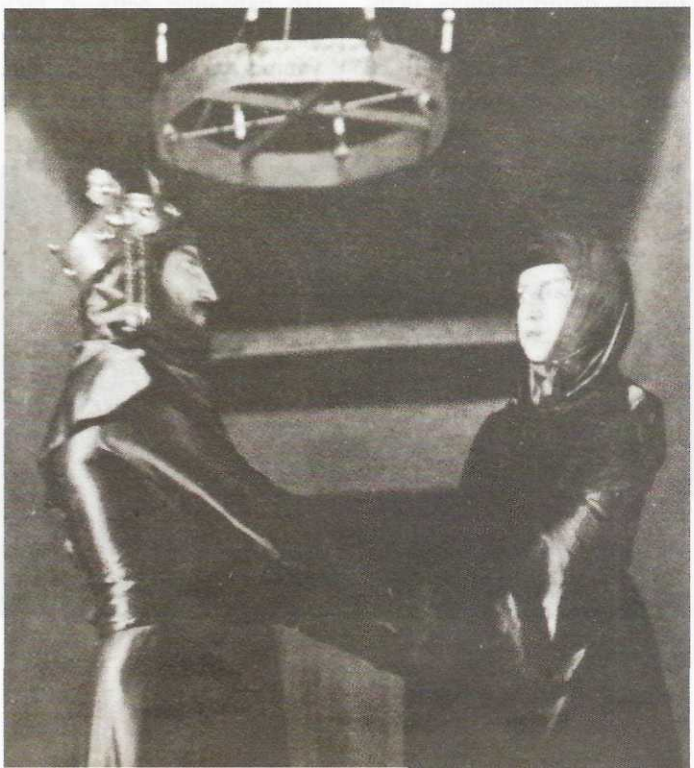
Tiyatromuzun ilk kadın oyuncularından biri olan Neyyire Neyir'in ölüm yıldönümünde, onu bir kez daha hatırlayalım istedik.

Tiyatro eleştirmeni Lûtfi Ay, Neyyire Neyir'in ardından yazdığı yazıda şunları dile getirir: "Onu da, bütün kaybettiklerimiz gibi, yavaş yavaş unutmağa başladık. Bir gün gelecek büsbütün unutacağız, adını bile anmaz olacağız, hepimizin kaderi budur" (Lûtfi Ay, Ulus gazetesi, 13 Şubat 1945).

Tiyatro tarihimizin unutulmaz isimlerinden biri olan Neyyire Neyir ya da gerçek ismi ile Münire Eyüp'ün hayat hikayesine baktığımızda, yaşamının baş köşesine yerleşen tiyatro ve sahneyi görürüz.

Münire Eyüp'ün ölüm yıldönümünde bir yazı kaleme alan sahne arkadaşı Vasfi Rıza Zobu, onun hayat hikayesini şöyle anlatmakta:

"Neyyire, 1319 malî, 1903 milâdî senesinde Fatih'te Atikalipaşa mahallesindeki evlerinde dünyaya geldi. İsmini de Münire koydular... 1905'te Neyyire daha iki yaşında iken, babası Eyüp Efendi vefat etti. Hatice Hanım dul, Neyyire de pek küçük yaşta yetim kaldı. Bu, büyük bir felâketti. (...) Onu, altı yaşında Cibali'de 'Üsküplü mahalle mektebi'ne verdiler. Burada müddetini bitirince, Horhor'daki iptidaî mektebine yazdırdılar... Babası 'müderris'ti (öğretmen). Kendi de babasının mesleğini mi istedi; yoksa büyükleri mi böyle münasip gördüler bilemiyorum; ama Neyyire, 1916'da iptidaî mektebinden 'Darülmalûmat'a (Kız Öğretmen Okulu) nakledildi. 1918'de, bu mek-

Muhsin Ertuğrul'un yönettiği 'Ateşten Gömlek' filminde (1923), Behzat Butak, Muhsin Ertuğrul, Hakkı Necip ve Neyyire Neyir (sağ üstte). Neyyire Neyir ve Sami Ayanoğlu 1936'da Macbeth'te (sağda).

tepte okurken annesini kaybetti. Bu, yeri doldurulamayacak boşluk Neyyire'yi çok sarstı. 'Darülmalûmat'a girdikten beş sene sonra, 1921 de bu mektebi de bitirip şahadetname aldı ve 'muallime' oldu. Bu genç ve zeki 'muallime', daha okumağa doyamamıştı. Bir ecnebi lisanı öğrenmeğe merakı vardı. İngilizce'yi elde etmek istiyordu. Kimseden teşvik görmesine, yol gösterilmesine lüzum kalmadan, kendi sây ve azmiyle o senenin ders yılı başlangıcında 'Amerikan Kız Koleji'ne gidip kaydoldu. İki sene de bu mektepte okudu..." (Vasfi Rıza Zobu, Türk Tiyatrosu Dergisi, 15 Şubat 1944)

Münire Eyüp'ün sahneye çıkışı ise kendinden önceki oyunculardan biraz farklı olmuş. Muhsin Ertuğrul'un Halide Edib'in ünlü romanından sinemaya aktardığı 'Ateşten Gömlek' filminin iki kadın oyuncusundan biri olan Münire Eyüp, bu rolündeki başarısıyla tiyatro sahnelerine adım atmış...

Gelin, o günleri yine Vasfi Rıza Zobu'dan, onun Türk Tiyatrosu Dergisi için Şubat 1944'te kaleme aldığı yazıya kulak vererek dinleyelim:

"1922'de, 'Ateşten Gömlek' filmini çevirmeğe hazırlanıyorduk... Mühim iki kadın rolü vardı. Birini Bedia (Muvahhit) oynayacaktı. Öteki role genç bir Türk kızı bulunamamıştı. Gazetelere ilan ettiler. Ertesi günü, tek bir Türk kızı müracaat etti... Kemal Film'in bürosu, Sirkeci'de 'Ali Efendi Sineması' üstündeki iki küçük odanın içindeydi. O gün oraya uğradığım zaman, Neyyire'yi ilk defa görüyordum. 'Kolej'de talebe imiş. Film için müracaat etti, Muhsin'i bekliyor' dediler.

'Ateşten Gömlek'te 'Kezban' rolünü pek güzel oynadı. 1923'te Muhsin'in, Raşit Rıza ile beraber oynadığı 'Otello' piyesinde sahneye çıktı... 1923-24 sezonunda da 'Darülbedayi'ye (Şehir Tiyatrosu) kabul edildi."

Münire Eyüp, Türk tiyatro tarihinde dönüm noktası sayılan bir tarihte oyunculuğa başlar ve 'Neyyire Neyir' adıyla kısa zamanda tanınır.

Bir süre Milli Sahne Topluluğu oyuncuları arasında yer alan Neyyire Neyir, 'Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları Topluluğu' ile Ferah Tiyatrosu'nda oynamaya başlar.

Muhsin Ertuğrul ile evlenen Neyyire Neyir, 1925'te Muhsin Ertuğrul ile birlikte Darülbedayi'ye döner. Ve unutulmaz kompozisyonlarıyla birçok oyuna imza atar.

Sahnelerimizin bu unutulmaz oyuncusu genç yaşta, 13 Şubat 1943'te aramızdan ayrılır. ■

Bir belge...

İstanbul Şehir Tiyatrosu oyuncuları turnede bulundukları sırada, maaşlarını bir yakınlarının alması için müdürlüğe bir dilekçe ile başvururlarmış. İşte, Neyyire Neyir'in maaşını Muhsin Ertuğrul'un alacağını belirten dilekçesi...

T. C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
Şehir Tiyatrosu
(Darülbedai)

2 Nisan 1935

Şehir tiyatrosu müdürlüğüne

Turnede bulunduğum müddet zarfında maaşımın aşağıda imzası bulunan Bay Ertuğrul Muhsine verilmesine müsaadenizi rica ederim.

E. Muhsin

Neyyire Neyir (solda), 40 yaşına girdiği günlerde yaşamını yitirmişti.

merakediyorum@googlegroups.com

Yapı Kredi'deki Fausto Zonaro retrospektifi

Saray Ressamı, İstanbul'da

Kâzım Taşkent Sanat Galerisi'nde açılan Fausto Zonaro retrospektifi, ressamın ailesindeki yapıtlardan ve İtalya ile Türkiye'deki farklı özel koleksiyon tablolarından oluşuyor.

LÜTFÜ TINÇ

Osman Öndeş'in koleksiyoner Erol Makzume ile birlikte hazırladığı "Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro" isimli büyük boy kitap, Yapı Kredi Yayınları arasında Türkçe ve İngilizce olarak iki ayrı basımla, Ocak 2003'te yayımlandı.

Kitap, geçen ay Popüler Tarih'in sayfaları arasında da farklı yönleriyle tanıtılan İtalyan ressam Zonaro hakkında yapılmış önemli bir çalışma olmakla kalmıyor; ilginç bir resim sergisini de taçlandırıyor.

17 Ocak 2003'te Yapı Kredi Kâzım Taşkent Sanat Galerisi'nde açılan ve 22 Şubat 2003 tarihine dek sürecek olan sergi, Zonaro'nun aile koleksiyonundan, İtalya ve Türkiye'deki farklı koleksiyonlardan oluşturulmuş retrospektif bir resim sergisi...

Osman Öndeş ile Erol Makzume'nin imzalarını taşıyan 'Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro' kitabı (sağ üstte). Zonaro'nun torunu Jolanda Trevigne (ortada), oğlu Cesare Mario Trevigne (solda) ve İstanbul'daki İtalyan Kültür Merkezi Müdürü Prof. Silvio Marchetti (sağda) ile birlikte.

Serginin açılış kokteylinde kendisiyle konuştuğumuz Erol Makzume, bu tablolardan 30'unun İtalya'dan, 43'ünün ise Türkiye'deki özel koleksiyonlardan geldiğini vurguluyor.

Zonaro ailesi ve Erol Makzume'nin dışında, Güner-Haydar Akın, A. Arıkan, Geri Benardete, Oya-Bülent Eczacıbaşı, Ekrem Gocay, Sevgi-Doğan Gönül, Suna-İnan Kıraç, Ömer Koç, Devran-Rıfat Mursaloğlu, Jale N. Yalçın, Mehmet Şükrü Tantekin gibi koleksiyonerlerin tablolarının da katılımıyla oluşturulan sergi, bu yönüyle, bir oryantalist ressamın Türkiye'de açılan en kapsamlı retrospektifi... Ayrıca Fausto Zonaro hakkında

FOTOĞRAFLAR: MİRHAN BİLİR

bugüne dek düzenlenmiş en kapsamlı sergi. Serginin bir başka özelliği de, gördüğü ilginin yoğunluğu: Yapı Kredi Kültür Merkezi yetkililerinin belirttiğine göre, ilk üç gün içinde sergiyi ziyaret edenlerin sayısı 5 bini aşıyor! Bu rakam Türkiye için bir rekor sayılır...

Sergi nedeniyle, Osman Öndeş'le de bir araya gelip konuştuk. Oryantalist ressamlar konusunda 70'li yıllardan bu yana çalışmalarını sürdüren Osman Öndeş'in Zonaro hakkındaki araştırmaları da oldukça eskilere dayanıyor. Geçen ay Popüler Tarih için Zonaro hakkında kaleme aldığı yazıda yer veremediğimiz bazı ayrıntıları da sorduk Öndeş'e... Bunlardan biri de Zonaro ve ailesinin İstanbul'dan ayrılış serüveniydi.

Öndeş bu ayrılışın nedenini, II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek Selanik'e sürgün edilmesi sonucu Zonaro'nun, 'Saray Ressamı' unvanını kaybetmesine ve ayrıca iktidarı ele geçiren İttihat Terakki yönetiminin, ressama karşı hoyrat davranışlarına bağlıyor. Zonaro için, "Bunca değerli eserinin takdir edilmeyişi karşısında çok ağır buhranlara maruz kaldı," diyor.

İstanbul'dan ayrılmaya karar veren Zonaro'nun Sirkeci'den kalkan Simplon Ekspresi'yle ailece Napoli'ye döndüğünü belirten Öndeş, bu konuda net olmayan kimi anlatımlara da açıklık getiriyor: "Bazı makalelerde, İtalya'nın bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a saldırması üzerine, 'Trablusgarp Savaşı' olarak anılan savaş nedeniyle,

Fausto Zonaro retrospektifi (üstte), 22 Şubat'a kadar sürecek. Eşi Elisa'nın objektifinden Zonaro (solda; 1891-1910 arası).

Erol Makzume sergide, Ekrem Gocay'ın koleksiyonundan gelme 'Enver Paşa' tablosunun önünde (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Zonaro'nun '10 Muharrem'i de sergideydi

Kerbela Olayı'nın yıldönümlerinde gerçekleştirilen dini töreni resmetmiş olan Zonaro'nun büyük boy tablosu, 140 x 250 cm ebadında. Tablo, kısa bir süre önce bir koleksiyoner tarafından satın alınarak Türkiye'ye getirdi.

Zonaro'nun objektifinden eşi Elisa (sağ üstte). Zonaro'nun İstanbul'da atölye ve ev olarak kullandığı Beşiktaş, Akaretler'deki 50 numaralı bina (altta).

üç gün içerisinde İmparatorluk topraklarını terk etmesi istenen tüm İtalyanlarla birlikte, Fausto Zonaro'nun da İstanbul'dan çıkartıldığı yazılıdır. Oysa, İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun arasındaki Trablusgarp Savaşı, İtalyan savaş gemilerinin Trablusgarp'ı bombalamaya başladığı 29 Eylül 1911'de patlak vermiştir. Zonaro ailesi ise bu savaştan bir buçuk yıl önce, 20 Mart 1910 Pazar günü İstanbul'dan ayrılır."

Zonaro'nun ölümünden sonra sanatçının tablolarının serüvenini kendisine sorduğumuzda da Öndeş bize şu bilgileri veriyor:

"Fausto Zonaro'nun pek çok tablosu ve belgeleri, vefatından sonra eşi Elisa Zonaro'ya, onun da vefatının ardından, kızı Mafalda'ya intikal etti. Ailenin talebi üzerine, Zonaro'nun tüm imzalı tabloları, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Floransa'da bir müzenin mahzeninde muhafaza altına alındı."

Öndeş'e, sergide gördüğümüz özel koleksiyon tablolarının dışında Zonaro'nun başka önemli yapıtlarının nerelerde bulunduğunu sorduğumuzda da şu yanıtı alıyoruz:

"Günümüzde, özel koleksiyonlardakiler ve Zonaro ailesince korunanlar dışında, Türkiye'de Dolmabahçe Sarayı ve Şale Köşkü'nde, Mısır'da ise Prens Mehmed Ali'nin adıyla özdeşleşmiş Manyal Sarayı'nda çok değerli 'Zonaro'lar var..."

Serginin açılış kokteylindeki ilginç simalardan biri de Zonaro'nun torunu Jolanda Trevigne (Zonaro'nun kızlarından Mafalda'nın kızı) idi. Bundan 26 yıl önce, dünya çapında bir soprano iken meslek yaşamını noktalayıp Cesare Mario'yu evlat edinen Jolanda Trevigne'nin bugün temel uğraşı, oğlu ile birlikte, dedesinin koleksiyonunu düzenlemek...

Tüm bu çabalar için, hem Zonaro ailesini hem de bu olağanüstü serginin ve kitabın oluşumuna emeği geçen herkesi tebrik etmek gerek...

Ayrıca dileğimiz, dünya çapında bir başarı sayılacak bu sergisinin, yalnızca İstanbullu sanatseverlere hitap etmekle sınırlı kalmaması...

Gizli oturum tutanakları

Meclis'in şahinleri Lozan'ı tartışıyor

popüler

tarih

Suikast girişimi
Hedefte Damat Ferit Paşa vardı

populer.tarih@dunya.com Şubat 2003 Sayı 30 3.500.000 TL

2003/02
DÜNYA Yayıncılık

SEVGİLİLER GÜNÜ nasıl ortaya çıktı?

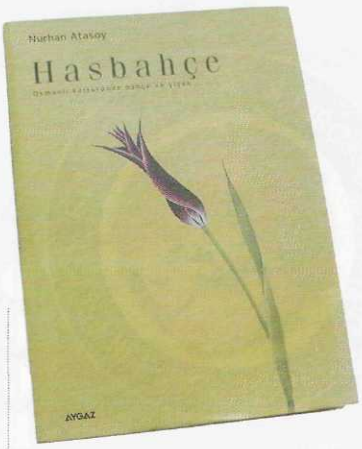
merakediyorum@googlegroups.com

◆ Hazırlayan: Devrim Çakır
devrim.cakir@dunya.com

Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek

Nurhan Atasoy'un 'Hasbahçe'si

Orta Asya'nın kurak steplerinden, daha verimli topraklar aramak için batıya doğru göç eden Türkler, Osmanlı geleneği içinde, zengin bir bahçe ve çiçek kültürü oluşturdular.

Bahçe ve çiçek kültürü, bugünün Türkiye'sinde, kaybedilip yeniden bulunmaya çalışılan bir sevgili gibidir. Çağdaş yaşamın gündelik temposu, doğanın kıymetini ortaya çıkartıyor. Bu çerçevede, Koç Kültür Sanat Tanıtım'ın Aygaz firması için hazırlayıp Aralık 2002'de kültür dünyamıza armağan ettiği 'Hasbahçe' kitabı, gerçekten çok önemli bir boşluğu doldurdu.

Ömer Koç'un teşvik ve yardımları, Nurhan Atasoy'un titiz ve incelikli çalışmalarıyla oluşan bu kitabın tanıtım gecesinde, Nurhan Atasoy'u ve Ömer Koç'u dinlerken, II. Mahmud İstanbul'undaki bahçelerin efsanevi güzelliğini aktaran İngiliz gezgin Miss Pardoe'nun satırları geldi aklıma:

"Türkler, bütün çiçekleri severler, her evin bir bahçesi vardır," diyen bu genç İngiliz kadınının Shakespeare için, Romeo-Juliette'teki balkon sahnesini kaleme alırken, "Herhalde Boğaziçi'ndeki bir Türk bahçesini hayal etmişti" yakıştırması, ilk okuduğumda, bana pek yapmacıklı gelmişti. Ama sonraları, konuyla yakından ilgilenince, Miss Pardoe'yu hoş karşılamıştım...

Daha sonraları, Mimar Sinan'ın hatıralarında anlattıklarını okuyup da Kanuni'nin has bahçelere ilgisini ve bu ilginin ayrıntılarını öğrenince, konuya ve bu meraka

Ömer Koç ve Nurhan Atasoy (en solda). Hasbahçe kitabındaki 'Ihlamur Kasrı sayfaları' (solda).

FOTOĞRAFLAR: MİRHAN BİLİR

'Hasbahçe' kitabının, Yıldız Sarayı Silahhane bölümünde yapılan tanıtım kokteylinden bir görüntü (solda). Kitaptan birkaç örnek: Çardak biçiminde bir bahçe köşkü minyatürü (altta). Topkapı Sarayı hareminde, III. Ahmed Hasodası ve buradaki bir ahşap duvar panosu detayı (sol altta).

gönül verenlere hayranlığım daha da arttı.

Abdülmecid'in validesi Bezmiâlem Sultan'ın meyve bahçesinde 206 cins armut yetiştirildiğini öğrendiğimde ise, ne düşüneceğimi bilememiştim!

İşte, Nurhan Atasoy'un kitabı koltuğumun altında, tanıtım kokteylinden döndüğümde, bu duygular içinde masama oturdum. Tasarımı Ersu Pekin'in elinden çıkma bu koca kitabın sayfaları arasına gömüldüğümde ise, aldığım tat, Valide Sultan'ın 206 cins armudundan yükselen rayihayı aştı...

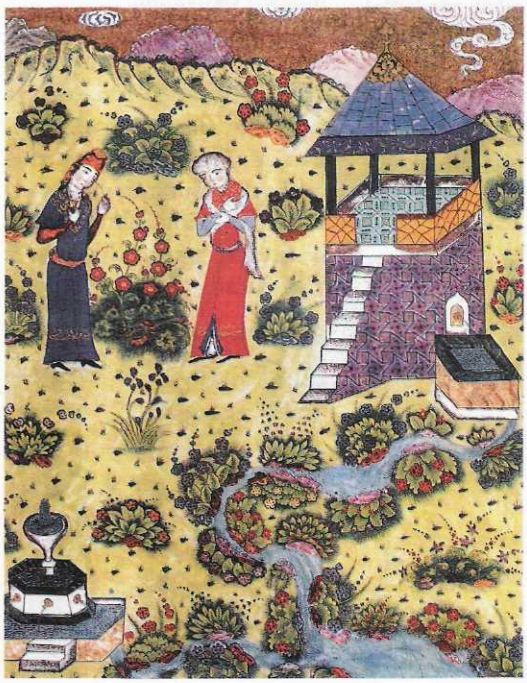
'Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek' temasını tam 10 bölümde işleyen kitapta, İslam ülkelerinin ve Roma ile Bizans'ın bahçelerinde kısa bir tur attıktan sonra Osmanlı bahçelerine giriyorsunuz.

Bu geziler, Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusundaki taş tahtın önünden, selvili ve fıskiyeli havuzlara, bahçe köşklerine uzanıyor. Ama bu güzelliklerin, gözlerinizi ve ardından ruhunuzu yıkaması zannetmeyin ki yalnızca 'doğa içre' kalıyor; minyatürlerden, el yazmalarının kenar süslerine, saray ve konakların ahşap duvar tezinatından çini desenlerine, doğanın Osmanlı sanatındaki uçsuz bucaksız yansımaları arasındasınız...

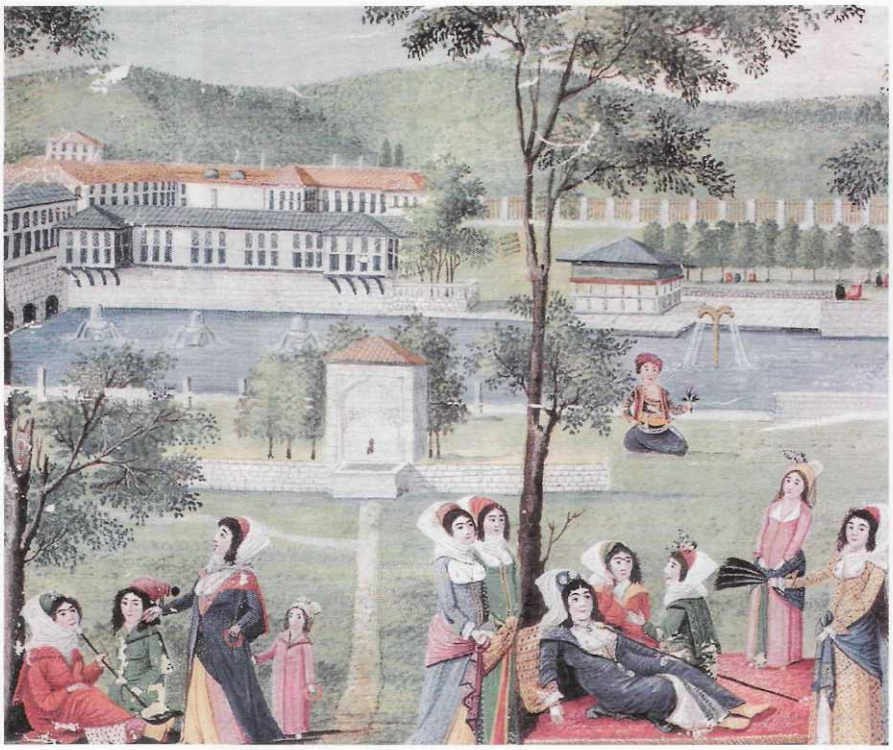
Lale Devri'nin keyif ehli kadınları arasında da dolaşmak var nasibinizde... Zenan-

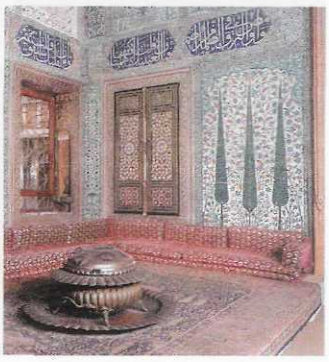
merakediyorum@googlegroups.com

Zenanname'nin minyatürleri arasında yer alan ve "Kâğıthane'de Kır Sefası" adı verilen büyük kompozisyondan bir detay (üstte). Topkapı Sarayı Haremi'ndeki selvili oda (altta). Hünername'deki Topkapı Sarayı Haremi, hasbahçe ve bahçe köşkleri minyatürü (sağ altta).

name'nin minyatürleri arasında yer alan "Kâğıthane'de Kır Sefası" adı verilen büyük kompozisyon, sizi, her türlü 'gerçek bahçe'nin ötesinde, bir 'gizli bahçe'ye alıp götürür. Gelin bu bahçenin tasvirini, Nurhan Atasoy'un kaleminden okuyalım:

"Arka planda Sultan III. Selim zamanındaki durumuyla Kâğıthane Deresi, dereye çıkmaları olan saray ve yanında Çadır Köşkü ve ağaç dizileri görülür. Bütün bunların arkasında, bahçenin sınırını oluşturan parmaklıklar yer alır. Burada Çadır Köşkü dikkatimizi çeker. Daha sonra Avrupa barok üslubuna uyarlanmış olan Çadır Köşkü gibi, eskisi de etrafının rahatça seyredilebilmesi için pencerelerle çevrilmiştir. Bahçe, duvar resimlerinde yer alan bazı bahçe tasvirlerine benzer. Belgelerde fidanların getirilip dikildiğinden sözü edilen bahçedeki ağaçlar ise sahnenin sağına düzgün bir dizi halinde dikilmiştir. Kaskadlar da bu minyatürde çok daha doğru ve anlaşılır biçimde tasvir edilmiştir. (...) Burada, eserin sanatçısının 'enderunî', yani enderunlu olduğunu hatırlamak gerekir; kendisi sarayda yaşayan biri olarak, yabancı gravür ressamları gibi burayı kısa bir süre görmekle kalmayan, aksine iyi tanıyan biridir."

Daha sonra Nurhan Atasoy bize, resmin ön planındaki kadınlardan, günümüze kadar gelmeyi başarmış çeşmeden, çeşmeye yakın oturan ve muhtemelen kadınların arabacısı olan, ama onlardan uzakta oturup kendilerine göz kulak olan erkek figüründen söz eder... Ve daha ne ayrıntılar!

İşte size tek bir minyatür ve Nurhan Atasoy'un bilgi birikimi, bilgeliğiyle şekillenmiş bir 'minyatüre bakma' onu 'okuma' örneği...

Ömer Koç'un dediği gibi, Nurhan Atasoy'un 'Hasbahçe: Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek' kitabı, yaşamınıza "eski zaman bahçelerinin serinliğini, dinginliğini, renklerini, kokularını" getirebilir; yeter ki, bakmasını ve okumasını bilin.

■ **Lütfü Tınç**

Nixon 'nükleer alarm' vermiş...

ABD'nin eski Başkanı Richard Nixon'un (1913-1994), Vietnam Savaşı'nda 1969 yılında "dünya çapında gizli nükleer bomba alarmı" verdiği açıklandı. ABD Ulusal Belgeliği'nin 30 yıllık zaman aşımına uğrayan gizli devlet belgelerinin gösterdiğine göre, Nixon'un bu 'blöfü' SSCB yetkililerince 'ciddi işleme alınmadı' ve 'Sovyet askeri gücünü Kuzey Vietnam'dan uzak tutma' amacına ulaşamadı. Gizli nükleer alarm, görev başına çağrılan en üst rütbedeki generallerden dahi gizli tutuldu. Nixon'un, nükleer alarmla, "düşmanın gözünü korkutma" yöntemiyle ABD'nin müttefiki Güney Vietnam'ı kuvvetlendirme ve Kuzey Vietnam'ı Paris Barış Görüşmeleri'ne zorlama amacını güttüğü belirtiliyor.

Nixon, nükleer silah blöfünü, 'deli stratejisi' diye nitelendiriyor. ABD gizli arşivlerinin bir bölümü, internette şu adreslerden izlenebiliyor:
http://www.gwu.edu/~nsarchiv/
http://www.thebulletin.org/

Akademi, 120 yaşında

Türkiye'deki sanat eğitiminin öncü kurumu Mimar Sinan Üniversitesi, 120. kuruluş yıldönümünü geniş bir etkinlik yelpazesiyle kutluyor. Yıl boyunca sürecek etkinliklerden ilki, 'Akademi-Tarih Buluşması' başlığı altında farklı projeleri bir araya getiriyor.
5-25 Şubat 2003 tarihleri arasında Tophane-i Amire Kültür ve Sanat Merkezi'nde yer alacak 'Akademi-Tarih Buluşması'nın belkemiğini, Akademi'nin belleğini bugünün sanat ortamıyla buluşturacak olan 'Akademik Kayıt Defteri İnteraktig CD-Rom ve Sergi' projesi oluşturuyor. Proje, kurumun en önemli dönemini oluşturan Güzel Sanatlar Akademisi tarihini ele alıyor ve Akademi'nin Cumhuriyet tarihinde üstlendiği çağdaşlaşma misyonunu ve zengin tarihini gözler önüne seriyor. Etkinlikler kapsamında, 'Akademi'ye Tanıklık-Güzel Sanatlar Akademisi'ne Bakışlar' adını taşıyan 3 ciltlik bir kitap yayımlandı. Akademi'nin bir yıla yayılacak diğer etkinlikleri arasında, Yunanlı sanatçı Tsoclis sergisi, Fransız sanatçı Henry Fourez ile konservatuvarda workshop, 'Sanayi Atıklarından Müzik Aletleri Yapımı' gibi projeler yer alıyor.

Dünden bugüne Akademi

1883'te Osman Hamdi Bey'in *(sağda)* öncülüğünde, 'Sanayi-i Nefise Mektebi' adıyla eğitime başlayan Mimar Sinan Üniversitesi, 1928'de 'Güzel Sanatlar Akademisi' adını almış ve Cumhuriyet'in çağdaşlaşma projesi içinde önemli bir rol üstlenmişti.

1926'da, Fındıklı'daki eski Meclis-i Mebusan binasına taşınarak karma öğrenime geçen kurum, 1982'de Mimar Sinan Üniversitesi adını aldı.

merakediyorum@googlegroups.com

'Tarihin Ötesinde Türkiye'

Kültür Bakanlığı, 'Tarihin Ötesinde Türkiye' adlı bir kültür tanıtım filmi CD'siyle 'Türkiye ve Kültür' adlı bir interaktif CD hazırladı. Kültür Bakanlığı Bilgi İşlem Merkezi tarafından Türkçe ve İngilizce hazırlanan CD'ler, uluslararası organizasyonlar ve Türkiye'nin yurtdışı temsilciliklerinin yanı sıra, 2003 yılının 'Türk Yılı' ilan edilmesi nedeniyle Japonya'ya da gönderilecek. İnteraktif CD'de, Türkiye'nin kültürel ve arkeolojik değerleri, video görüntüleri eşliğinde sunuluyor. Giriş bölümünde 50 saniyelik jenerik filmiyle, dünyanın en eski yerleşim birimlerinden biri olan Türkiye'nin zengin kültürel yapısının dile getiriliyor.

Büyük İskender'in annesi, Kidman

Büyük İskender'i canlandırmak için kamera karşısına geçmeye hazırlanan Leonardo DiCaprio'nun filmdeki 'annesi' belirlendi.

Avustralyalı tanınmış aktris Nicole Kidman, 'Alexander The Great / Büyük İskender' isimli filmde, genç imparatorun annesi 'Olympia' rolünü üstlenecek. 'Empireonline' internet sitesinin haberine göre, rol için görüşme masasına oturan Kidman, yapımcılarla anlaşmaya vardı.

Yönetmenliğini Baz Luhrmann'ın üstlendiği filmde, daha önce 'Moulin Rouge / Kırmızı Değirmen' filminde birlikte çalışan rejisör ve Kidman, yeniden buluşacaklar. Yaklaşık olarak 150 milyon dolara yakın bir bütçeye sahip filmin çekimlerine, sonbaharda Fas'ta başlanması planlanıyor.

Güney Kore'de Osmanlı haritası

Güney Kore'de Osmanlı döneminden kalma bir harita bulundu. 1896 yılında basılan "Osmanlı İmparatorluğu'nun Çin ve Kore Haritası"nda, "Doğu Denizi", "Kore Denizi" olarak tanımlanıyor.

Güney Kore'de yayımlanan Hankuk İlbo gazetesinin haberinde, Avrupa ülkeleri ve ABD'nin, Japonya'nın etkisiyle "Doğu Denizi"ni "Japon Denizi" olarak adlandırdıkları dönemde, Osmanlıların "Kore Denizi" adını kullanmalarının 'çok önemli' olduğu ifade ediliyor.

Dünya basınında, bu yanlışın düzeltilmesi için, haritanın önemli bir kanıt olduğu da belirtiliyor.

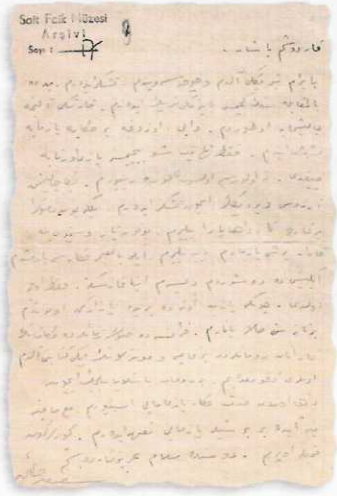
Sait Faik yeniden 'okunuyor'...

Sait Faik Abasıyanık, Yapı Kredi Kültür Merkezi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Sergi Salonu'ndaki 'Bir Usta Bir Dünya: Sait Faik Abasıyanık Arşiv Sergisi' ile yeniden 'okunuyor'.

15 Şubat tarihine kadar açık kalacak sergi, yaklaşık bir yıldan beri Sait Faik üzerine yapılan kapsamlı araştırmanın bir ürünü. Sait Faik'in sergide görme imkanı bulacağınız olta takımı, keten şapkası, kurşun kalemle defter sayfalarına yazdığı 'okunmamış' metinleri, doktor raporları, pasaportu, fotoğrafları, mektupları, onun iç dünyasına ışık tutuyor; sanatçının yazdığı her satırın, hayatın içinden çıktığını gösteriyor.

Burgazada'daki Sait Faik Müzesi'ndeki malzemelerin farklı bir tasarımla ve yazılı malzemeyle desteklenerek sunulan sergide ziyaretçiler, yazarın el yazısı hikaye müsveddelerini, kendisine imzalanan ve kendisinin tanınmış edebiyatçılara imzalayıp verdiği kitap kapaklarını da görme imkanı bulacaklar.

Yeni bir Nâzım Hikmet kitabı

Paris'te faaliyet gösteren Turquoise Yayınevi, Nâzım Hikmet'in eserlerinin Fransızca, İngilizce ve Türkçe olarak yer aldığı bir kitap yayımladı. Kitapta, ünlü şairinin biyografisi, Abidin Dino'nun desenlerinin eşliğinde sunuluyor. Editörlüğünü Erhan Turgut'un yaptığı kitapta, fotoğraf, doküman ve desen olarak 300 adet görsel eleman bulunuyor. Kitap, Avrupa, ABD ve Türkiye'de de satışa sunulacak.

Beatles sürprizi!

Hollanda ve Britanya polisi, efsanevi müzik grubu The Beatles'a ait, hiçbir yerde yayımlanmamış orijinal çalışmaların bulunduğu 500 ayrı ses bandını ele geçirdi.

Bantların, 30 yılı aşkın bir süre önce çalındığı, olayla ilgili beş kişiden ikisinin Londra'da, üçünün ise Amsterdam'ın güneyinde yakalandığı bildirildi. Bu paha biçilmez kayıtların, The Beatles'ın 1969'da 'Get Back' adıyla bilinen ama rafa kaldırılan albüm çalışmasının ürünlerini içerdiği belirtildi.

'Get Back' adlı şarkıyı da içeren bazı kayıtlar, grup dağılmadan önce 1970 tarihli son albümü 'Let it Be'de de kullanılmıştı.

Brad Pitt Aşil'i canlandıracak...

Alman yönetmen Wolfgang Petersen, Truva savaşını konu alan filmini nisanda çekmeye başlayacak. Filmde, Truva savaşının büyük savaşçısı Aşil'i (Akhilleus) Amerikalı aktör Brad Pitt canlandıracak. Petersen, Homeros'un İlyada destanını sinemaya uyarlayacağını, filmin adının da muhtemelen 'Truva Savaşı' olacağını belirtiyor. Petersen, Brad Pitt gibi bir yıldızın Aşil rolü için biçilmiş kaftan olduğunu belirterek, "Çünkü Aşil, gelmiş geçmiş en büyük savaşçı olarak bizatihi büyük bir yıldızdır" dedi. Aşil, Truva savaşında Yunan kuvvetlerinin başkomutanı Agamemnon'un ordusunun en yiğit, en yakışıklı ve en büyük savaşçısıydı. Homeros kaynaklı olmayan bir öyküye göre, Aşil, anasının tuttuğu topuğu dışında hiçbir yerinden yaralanmaz olmuştu... Kişinin zayıf noktasını belirtmek için kullanılan "Aşil'in topuğu" deyimi de buradan geliyor...

'Antika' bilgisayarlar

Aralarında Apple, Zenith, Tandy gibi markaların yer aldığı eski model bilgisayarlar artık 'antika' kategorisine girdi. Meraklıların, bu eski model bilgisayarları satın alabilmek için avuç dolusu para harcadıkları belirtiliyor.

Konuyla ilgili olarak görüşlerini açıklayan bilgisayar tarihçisi ve danışman Sellam İsmail, "Bazıları eski bilgisayarları ileride çok para edeceğini düşünerek satın alıyor. Şimdiden internette eski bilgisayar satışları ve hatta değiş tokuşlar başladı" diyor. İsmail, elinde bin 500 dolayında 'antika' bilgisayar bulunduğunu da sözlerine ekliyor.

1971-1990 yılları arasında binlerce dolara satın alınabilen eski bilgisayarların henüz astronomik rakamlara ulaşmadıkları ve şimdilik 1.999 dolara satıldıkları belirtiliyor.

merakediyorum@googlegroups.com

Havada büyük facia

1 Şubat 1963 günü, bundan tam 40 yıl önce, Ankara'da bir Lübnan uçağı, Ulus Meydanı'ndaki Anafartalar Caddesi'ne bir bomba gibi düştü. Çevreye saçılan benzinden birçok insan yanarak can verirken, otomobiller de ateş aldı (üstte).

Türk Hava Kuvvetleri'ne ait bir askeri nakliye uçağıyla Lübnan Hava Yolları'nın bir yolcu uçağı, 1 Şubat 1963 günü, Ankara üzerinde çarpıştı. Lübnan uçağı Ulus Meydanı çevresine, askeri uçak Ulucanlar'a düştü. Yolcu uçağının Ulus Meydanı'ndaki Ankara Bankası'nın bulunduğu binanın üstüne düşmesinden sonra meydana gelen patlamalarla yangın çıktı; bankada çalışan 12 kişi yanarak öldü. Ulucanlar'da evlerin üzerine düşen askeri uçak da, birçok kişinin ölümüne ve yaralanmasına yol açtı. Kazada, uçakların mürettebatıyla birlikte, toplam 100 kişi yaşamını yitirdi...

Değişik yılların şubat aylarında, pek çok başka uçak kazasının da meydana gelmiş olduğunu görmek mümkün... 6 Şubat 1958'de, Manchester United takımını taşıyan uçak, Münih Havaalanı'nda pistten çıktı; 44 yolcudan 21'i hayatını kaybetti. 17 Şubat 1959'da, Başbakan Adnan Menderes ve beraberindeki Türk heyetini Londra'ya götüren uçak, Londra'da düştü; Menderes'in sağ olarak kurtulduğu kazada, 16 kişi hayatını kaybetti. 17 Şubat 1993'te ise, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis'in bulunduğu askeri uçak düştü. Kazada, Eşref Bitlis ile beraberindeki 3 subay ve bir astsubay yaşamını yitirdi.

Hürriyet 8
Çarpışan iki uçak Ankara'nın içine düştü
FACİA: 69 KİŞİ ÖLDÜ
38 yaralı var
insan parçaları
angın çıkardı

merakediyorum@googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

BİLGİLENME K HERKESİN HAKKIDIR
merakediyorum@
googlegroups.com
http://groups.google.com/group/merakediyorum